

UNIVERZA V LJUBLJANI

FILOZOFSKA FAKULTETA

Oddelek za slovenistiko

Oddelek za sociologijo

MOJCA ČARMAN

ŽENSKI LIKI V DELIH SUZANE TRATNIK

DIPLOMSKA NALOGA

Mentorici: doc. dr. Alojzija Zupan Sosič in izr. prof. dr. Milica Antić Gaber

Novo mesto, 2007

Zahvaljujem se

... svojim staršem in bratu za podporo in spodbude v času študija.

... Mitji za vztrajnost pri čakanju na dokončanje tega dela.

IZVLEČEK

V diplomski nalogi z naslovom "Ženski liki v delih Suzane Tratnik" sem opisala, na kakšen način so predstavljene ženske v romanih in zbirkah krajših zgodb omenjene avtorice. V nalogi sem dela pisateljice medsebojno primerjala in poiskala stalnice pri opisovanju ženskih oseb. Izkazalo se je, da je večina žensk lezbijk. Pojavljata pa se tudi motiva transseksualnosti in transspolnosti. Poleg prikaza žensk sem posvetila pozornost tudi spolu in (homo)seksualnosti. Pojavljanje omenjenih tematik je pogosto tudi v leposlovju, kar dokazujejo lezbične in gejevske študije, katerih spoznanja sem uporabljala za preučevanje pojavljanja žensk. Diplomski naloga je lahko temelj za nadaljnje preiskave o pojavljanju queer tematik v slovenskem (medijskem) prostoru, predvsem pa v leposlovju pri nas.

Ključne besede: spol, spolnost, homoseksualnost, lezbilstvo, lezbične in gejevske študije, transspolnost, transseksualnost, transvestizem, Suzana Tratnik.

ABSTRACT

In my diploma thesis titled 'Women characters in the works of Suzana Tratnik' I described in what way women are represented in her novels and her short story collections. In my thesis I compared the works of this author and found some common points in her female descriptions. One can see that most of the women are lesbians. Motives of transsexuality and transgender also emerge. In addition I focused on gender and (homo) sexuality. The appearance of those themes is frequent in literature, which can be proven by lesbian and gay studies, the findings of which I used to study the emergence of women. My diploma thesis may be a foundation for further studies on emergence of queer themes in Slovene media and especially literature of our country.

Key words: gender, sexuality, homosexuality, lesbianism, lesbian and gay studies, transgender, transsexuality, transvestism, Suzana Tratnik

KAZALO

1 UVOD.....	5
2 FEMINIZEM IN LITERATURA.....	6
3 RAZISKOVANJE O SPOLU IN SPOLNOSTI.....	9
3.1 DRUŽBENI/BIOLOŠKI SPOL	11
3.2 RAZVOJ SPOLNE IDENTITETE POSAMEZNIKA.....	15
4 HOMOSEKSUALNOST	19
4.1 NASTANEK HOMOSEKSUALNOSTI PO FREUDU	20
5 HOMOSEKSUALNOST PRI NAS	23
5.1 O OBLIKOVANJU IN RAZKRITJU HOMOSEKSUALNE IDENTITETE	27
5.1.1 Razmišljanja o homoseksualnosti.....	28
5.1.2 Razkritja homoseksualnosti.....	29
5.1.3 Razkritje pred starši	29
5.1.4 Vpliv reakcije staršev na geje in lezbijke	31
5.1.5 Nasilje v ožjem družinskem krogu.....	32
5.1.6 Istospolna partnerstva	33
5.1.7 Razkritje partnerske zveze v javnem prostoru.....	34
5.1.8 Homo fobija	36
6 LEZBIŠTVO IN TRETJI SPOL	38
7 TRANSSPOLNOST, TRANSSEKSUALNOST, TRANSVESTIZEM	42
8 LEZBIČNE IN GEJEVSKE ŠTUDIJE	50
9 ŽENSKA LITERATURA IN LEZBIČNA ZGODBA.....	54
9.1 ŽENSKI LIKI V PROZI	57
10 SUZANA TRATNIK IN NJENA DELA	60
10.1 JUNAKINJE V DELIH SUZANE TRATNIK.....	64
10.1.1 NARACIJA V LEZBIČNIH DELIH	67
10.2 AVTENTIČNOST JUNAKINJ V DELIH SUZANE TRATNIK.....	67
11 ZAKLJUČEK	70
12 ZGODBE.....	71
12.1 Suzana Tratnik: <i>Pod ničlo</i> (1997)	71
12.2 Suzana Tratnik: <i>Ime mi je Damjan</i> (2001).....	72
12.3 Suzana Tratnik: <i>Na svojem dvorišču</i> (2003)	74
12.4 Suzana Tratnik: <i>Vzporednice</i> (2005)	77
12.5 Suzana Tratnik: <i>Tretji svet</i> (2007).....	79
13 VIRI.....	81
14 LITERATURA	82
14.1 INTERNETNE STRANI	90

1 UVOD

K odločitvi za obdelavo proze pisateljice Suzane Tratnik me je spodbudil njen roman *Ime mi je Damjan* (2001), kjer me je presunila zgodba glavne osebe. Predvsem me je pretreslo dejstvo, da je Damjan pravzaprav Vesna. Torej glavni lik ni moški, pač pa je ženska. Zapleteno? Da ali ne. Njena dela so mi prav zato pritegnila pozornost. Po prebranih delih Suzane Tratnik sem prebrala še dela drugih avtorjev, ki opisujejo podobno temo. Tako sem se odločila v svoji diplomski nalogi raziskati ženske like v delih prej omenjene pisateljice.

Pri pisanju naloge sem združevala znanja s področja slovenistike in sociologije in je naloga zato razdeljena na dva tematska dela, čeprav sem poskušala to dvodelnost čimbolj zabrisati. V prvem delu sem razpravljala o spolu/-ih, o dojemanju spolne identitete pri posamezniku in dojemanju le-te pri posameznikovi okolici. Zaradi teme naloge sem se posebej posvetila lezbilstvu, transvestizmu, transspolnosti in transseksualnosti. Poudarila sem tudi pomenske razlike med pojmi, saj so te namreč majhne in v vsakdanjem govoru celo zelo zabrisane. V drugem delu sem se posvetila avtorici in njenim delom. Natančneje sem pregledala pet njenih del, ki so bila izdana kot zbirke kratkih zgodb *Pod ničlo* (1997), *Na svojem dvorišču* (2003), *Vzporednice* (2005) in kot romana *Ime mi je Damjan* (2001) ter *Tretji svet* (2007). V diplomski nalogi sem vsa naštetá literarna dela pisateljice Suzane Tratnik medsebojno primerjala in poiskala stalnice, ki jih ta besedila na posameznih točkah združujejo ali razločujejo. Osredotočila sem se predvsem na glavne literarne osebe in njihove identitete.

Spol kot temeljni določevalec posameznikove usode je bil dolgo časa neproblematičen. Pred dvajsetim stoletjem se o spolu ni raziskovalo, saj je veljalo, da obstajata dva spola. Vse, kar je bilo vmes (preoblačenje v osebe nasprotnega spola in temu primerno obnašanje), je veljalo za maškarado in je služilo posmehu. Razvoj feminističnih gibanj je pospešil raziskovanja o spolu in spolnosti. Znanstveniki so prvi začeli posameznikom določati družbeni in biološki spol.

Družbeni spol je navzven viden, prav tako se posameznik obnaša v skladu z njim; biološki spol pa je navzven lahko manj viden, z njim se posameznik rodi in mu ga določijo na podlagi prisotnosti spolnih organov ob rojstvu. Nemalo je primerov, kjer se biološki in družbeni spol posameznika ne skladata. Tu se pojavijo transspolnost in transseksualnost, lahko pa samo transvestitstvo.

2 FEMINIZEM IN LITERATURA

Feminizem je v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (2005) opredeljen kot »1. gibanje žensk za enakopravnost z moškimi v meščanski družbi« in »2. pojavljanje ženskih značilnosti, lastnosti pri moškem.« Druga definicija v primerjavi s prvo predstavlja nekaj negativnega, kar še potrdi ilustrativno gradivo pri razlagi besede ženskost. Razloži jo s sopomenko feminizem in navede primer uporabe besede: ukvarjati se s problemom naraščajoče ženskosti pri mladostnikih. Ta uporaba nakazuje, da je pojavljanje ženskih lastnosti pri moških problematično, saj so ravno homoseksualci predstavljeni kot poženščeni moški. Posledično lahko zavaja tudi termin feministična literatura, saj lahko le-to ustvarja tudi moški z ženskimi značilnostmi.

V Evropi se žensko gibanje začne leta 1793 v Franciji, ko z giljotino umorijo kraljico Mario Antoinetto, Madame Roland in Olympe de Gouges, saj so prestopile tedanje meje, postavljene ženskam. Posledica tega je bila razpustitev ženskih klubov in združenj. Vzrok za umor Olympe de Gouges je bila njena Deklaracija o pravicah ženske in državljanke iz leta 1791. Z njo je želela avtorica žensko ovrednotiti kot političnega posameznika (Jalušič 1992). Gouges je tudi prva, ki se je 'zavzemala za žensko pravico do svobodnega izražanja misli, za njihove politične pravice, za pravico do javnega nastopanja, za pravico do opravljanja vseh poklicev, položajev in imenovanj v vse nazive' (Borovnik 1995: 20). Zahtevam Olympe de Gouges so se kasneje pridružile še zahteve po pravici do dela in pravica študiranja žensk na univerzi. Pogosto je bil argument moških, ki tega niso želeli, materinstvo. Težnja po izključevanju žensk iz javnega življenja zaradi materinstva pa je prisotna še danes. Tudi literarna dejavnost in strokovno pisanje je še danes pogosto stvar izobraženk (Borovnik 1995).

Feministična literarna kritika, ki je pretresala (moška) literarna dela, se je začela, 'ko so ženske, ki so bile študentke, učiteljice, pisateljice, urednice ali preprosto bralke, začele opazati omejene ali drugorazredne vloge, namenjene literarnim junakinjam, pisateljicam ali kritičarkam, in se začele resno spraševati o lastnem razmerju do študija literature' (Showalter 1995: 177). Feministke so postale pozorne na ženske kot pisateljice, na pogoje, v katerih so ustvarjale,¹ in tudi na like, ki so jih kot avtorice upodabljale. Feministična literarna veda je zato začela z branji ženskih tekstov in z analizami medtekstovnih odnosov v delih pisateljev

¹ Avtorice namreč pogosto niso imele niti časa niti prostora, kjer bi lahko pisale (Woolf, ?).

in pisateljic. Skušala je tudi definirati, kaj sploh ženska pisava je in kakšna je njena specifičnost. Elaine Showalter (1995) je za omenjena preučevanja uvedla termin ginokritika. Ta predvideva, da spol zaznamuje vsako pisanje in da se mu ustvarjalci in ustvarjalke ne morejo nikoli izogniti. Kmalu so se pojavile pripombe, da ginokritika preučuje ženske pisave separatistično in da je to 'neke vrste obrnjen seksizem' (Showalter 1995: 191).

V 19. stoletju so bile najbolj znane pisateljice Josipina Turnograjska, Pavlina Pajk in Luiza Pesjak, ki svojih del niso le pisale, ampak tudi objavljale. Zaradi ženskega avtorstva so bila ta besedila deležna posmehovanj in slabih ocen. V njihovih tekstih se pojavljajo ženski literarni liki v vlogah božanstev, nosilk nadnaravne moči in poguma, nadzemeljske lepote, pogosto pa so prikazane tudi kot zaščitnice ljubezni in dosmrtni zakonske zvestobe. Pogosto se zavzemajo za socialno enakost in za združitev vseh Slovanov v skupno domovino (Borovnik 1995: 32).

Kasneje so lahko avtorice objavljale v listu Slovenka, ki je začel izhajati v Trstu leta 1897. Časopis se je boril za »bolj temeljito šolanje slovenskih žensk in za vzgojo na področju umetnosti in literature« (Borovnik 1995: 36). Bil je torej prostor, kjer so ženske lahko pisale o svojih problemih ne glede na nasprotovanje in cenzuro moških. V tistem času je v časopisu objavljala tudi Zofka Kveder, ki je svoje junakinje zaznamovala s socialno noto, zaradi tegob življenja pa so se zatekale k samomoru. V njenih delih je toplo in neobremenjeno prikazano le otroštvo ženskih likov, ljubezen pa je za žensko edino obdobje brez tragičnih posledic.² »Podobe veselih, življenja polnih, brezskrbnih žensk so bile zelo redke« (Borovnik 1995: 49). Matere prikazuje kot neljubeče ženske brez prostega časa, ki so jim otroci le v nadlogo. Skrbeti morajo za (pijanega) moža in številne otroke, poleg tega pa pogosto še za veliko kmetijo. Tudi deklice nimajo srečnega otroštva – varovati morajo sorojence in že zgodaj pomagati materam pri kmečkih in gospodinjskih delih. Sicer pa vse ženske pri Zofki Kveder hrepenijo po ljubezni in srečnem zakonu, ki sta zanje najvišji ideal. Moške večinoma opisuje »kot negativce – pijance ali kvartopirce, ki spravijo na kant kmetijo« (Borovnik 1995: 51). Dela Zofke Kveder so ena od prvih v slovenski literaturi, kjer se »kriza identitete ter z njo

² Iz tega lahko sklepamo, da so zgodbe ženskih likov del biografije avtorice. Odraščala je v Loškem Potoku na Notranjskem, ki je bil v tistem času ena najbolj osamljenih in najbolj zaostalih sosesk na Slovenskem. To so bili najhujši dnevi njenega življenja. Oče se je predajal pijači in s tem grenil življenje svojim trem otrokom in ženi. Zaradi neznosnih razmer doma ter želje po znanju in samostojnem življenju je zapustila starše in se naselila v Ljubljani (Mihurko Poniž 2003).

povezan odnos do ženskosti pojavljata kot eni izmed osrednjih tem« (Mihurko Poniž 2003: 35a). Hkrati pa odpira vprašanja o problemu identitete z ozirom na spolno razliko.

Šele komunistična partija je žensko navidez aktivno vključevala v svoje ude in tako izključevala vsak boj med spoloma. Ženska je bila zaželena predvsem kot podpornica moškega in kot tista, ki je vzdrževala gospodinjstvo, šele potem je smela biti prisotna v javnem življenju. Kot delavka je sodelovala tudi v najintenzivnejših industrijskih panogah (tekstilna, tobačna in predelovalna). Kljub navidezni enakopravnosti moških in žensk je bila razlika v količini plačanega in neplačanega dela med njimi zelo velika. Še leta 1990 je 70 % žensk delalo za tekočim trakom (Borovnik 1995: 23). Žensko preobremenjenost so odsevala tudi njihova dela. V svojih redkih prostih trenutkih so namreč pisale o vsakdanjem delovnem dnevu. Zaradi pomanjkanja denarja in težkega dostopa do založb je bilo ženskih literarnih avtoric malo. Silvija Borovnik (1995) med avtoricami v času 1945–1965 kot prepričljivo omeni le Svetlano Makarovič.

Ženski liki še danes odpirajo zanimiva vprašanja, ki se dotikajo vsakdanjega dogajanja. Sodobna slovenska avtorica Suzana Tratnik je ena prvih, ki prikazuje ženske v vlogi lezbijk. Njena tematika sproža številna vprašanja in pogovore predvsem gibanjem homoseksualcev in drugim. Poleg tega je avtorica po podelitvi Prešernove nagrade imela številne intervjuje,³ ki so se seveda dotikali tudi tem, ki jih opisuje v delih. Literarne izdaje lahko torej v medijih in drugod sprožajo številne debate. Če se je s preučevanjem del Zofke Kveder začelo razglabljati o spolni razliki, ženski in njeni vlogi v družbi, se je z deli Suzane Tratnik v medijih povečalo pojavljanje člankov o spolu, spolnosti/seksualnosti, homoseksualnosti in transseksualnosti.

³Primeri pogovorov so objavljeni v večini dnevnih časopisih (*Delo*, *Dnevnik*, *Večer*) in številnih drugih revijah.

3 RAZISKOVANJE O SPOLU IN SPOLNOSTI

Spol in posledično spolnost imata močan vpliv na tematiko in motiviko tekstov, še posebej je to razvidno v lezbični in gejevski literaturi. Primarno se je razlika v spolu kazala v okviru družine, kjer se je odvijala tudi sama spolnost. Med družinskimi člani obstajajo vezi, ki posameznike družijo in povezujejo. Ena od teh je romantična ljubezen, znotraj katere pride med osebama do t. i. plastične seksualnosti (Giddens 2000). To je razsrediščena spolnost, osvobodjena potreb po reprodukciji, ki izvira iz težnje 18. stoletja, da bi omejili velikost družine. S tem je spolnost postala avtonomna, njen namen pa je bil užitek brez večjih stranskih posledic. Posledično se je odnos najstnic do spolnosti radikalno spremenil – dekleta so namreč začutila, da imajo pravico do lastne spolne dejavnosti, vključno s prvim spolnim odnosom pri starosti, ki se jim zdi primerna. S pojavom plastične seksualnosti se je začelo teoretizirati o masturbaciji, prav tako se je odprla tema o homoseksualnosti (Giddens 2000).

Z večjo prisotnostjo pogovorov o seksualnosti v medijih so se začele pojavljati tudi kategorije tako imenovanih 'nenormalnih ljudi'. Sem so sodili tudi homoseksualci, ki so zahtevali legitimnost homoseksualnosti. Posledice tega so bile skupine lezbijk in gejev, ki so jih najprej ustanovljali v Ameriki (Mattachine Society in Daughters of Bilitis).⁴ Poleg pojava plastične seksualnosti je prišlo tudi do tako imenovanega čistega razmerja (Giddens 2000). To je družabni stik dveh posameznikov, ki nastane iz potrebe do druženja; razmerje traja le, če obe strani menita, da je obojestransko zadovoljivo, zato ga lahko partnerja končata kadarkoli, prav tako se lahko v tem času sestajata z drugimi osebami. Razmerje med posameznikoma je postalo vse bolj predmet razprav in pogovorov.

Prav nasprotno je bilo v razmerjih v 18. in 19. stoletju; odnosi znotraj njih niso bili tematizirani oziroma se o njih niso pogovarjali. Začeli pa so razpravljati o spolnosti otrok, norcev in zločincev ter o spolnosti »tistih, ki ne marajo drugega spola« (Foucault 2000: 43). S tem se je spolnost zapisala medicini, saj jo je ta začela obravnavati kot patološki pojav. Tudi homoseksualnost je zato postala tema zdravniških raziskav.⁵ Najbrž je prav zaradi tega v medicini nastajalo mnogo študij o izrojenosti spolnosti, o njenih izjemnih nenavadnostih, patoloških znakih in bolezenskih potekih. S tem so se pojavili strahovi, saj je zdravstvo vsaki neobičajni spolnosti pripisalo neskončne muke, za drobne strasti pa je trdilo, da so nevarne za

⁴ Prva skupina je bila ustanovljena leta 1950 v Los Angelesu (ZDA), druga pa leta 1955 v San Franciscu (ZDA).

⁵ Še danes se v medijih pogosto pojavijo članki o 'homoseksualnem' genu, zdravljenju istospolnosti. Kuhar (2004) zapiše, da je prikaz homoseksualnosti z vidika medikalizacije še danes ena od najbolj pogostih prikazov homoseksualnosti.

celotno družbo in lahko povzročijo celo smrt. Spolna vzdržnost naj bi zagotavljala fizično moč in moralno čistost, s čimer bi se obvarovali izrojencev in sprijenosti prebivalcev. Očitno se je kazalo, da je šlo pri medicinskem diskurzu o spolnosti za to, da bi preprečili pravo resnico o spolnosti kot taki.⁶

Začelo se je tudi raziskovanje o spolnosti v odnosih med otroki in starši, učenci in vzgojitelji, bolniki in psihiatri, prestopniki in sodniki. Načini zbiranja vedenj o spolnosti pa so se spreminjali (za to so uporabljali poročila z zdravniških pregledov, avtobiografske pripovedi in pisma). Počasi se je na ta način ustvarilo veliko del o užitkih v spolnosti. Krščanstvo jih je še nekaj časa vztrajno zanikalo, dokler nista psihiatrija in medicina ta vedenja začeli raziskovati.

V 18. stoletju so o spolnosti začeli razpravljati na štiri različne načine:

- histerizacija ženskega telesa: žensko telo so začeli analizirati kot telo, ki je v celoti nasičeno s seksualnostjo,
- pedagogizacija spolnosti otroka: oblikovala se je trditev, da se skoraj vsi otroci predajajo ali pa so se sposobni predati seksualni dejavnosti, otroci so s tem postali seksualna bitja,
- socializacija plodilnih vedenj: začeli so s kontrolami rojstev in s tem z nadziranjem ženskih teles,
- psihiatrizacija sprijenega užitka: spolni nagon je bil izločen kot biološki in psihični nagon in kot tak preučevan tudi v okvirih psihologije in psihiatrije (Foucault 2000).

S temi strategijami govora o spolnosti je družina postala obvezno mesto naklonjenosti, čustev in ljubezni. Prednostna naloga je postala razcvet družine, kjer je imela pomemben prostor romantična ljubezen. Moški in ženska sta skupaj uživala v ljubezni, ki so jo kronali otroci. Znotraj družine sta bila prepoznavna dva pola: eden je bil tisti, ki družino preživlja (moški), drugi je bil tisti, ki je doma skrbel za otroke (ženska). Naloge znotraj družine so se torej razlikovale glede na spol člana (Foucault 2000). Ženske so bile tako določene za manj zaželeno delo, saj je bila vzgoja otrok, delo v gospodinjstvu, ponekod tudi na kmetiji pogosto težje opravljati kot pa preživljati družino. Ženskega dela se navzven ni videlo, saj so ga opravljale doma, za štirimi stenami. Zaradi tega je postalo delo nepomembno, ženska pa je

⁶ V družbah Kitajske, Japonske, Indije in Rima je bil prikaz spolnosti diametralno drugačen, tu lahko erotiko najdemo v umetnosti, užitek in spolnost pa sta prikazana v odnosu do samega sebe. Zahodna civilizacija tovrstne umetnosti nima (Foucault 2000).

bila zaradi moškega mnjenja, da tako ali tako doma nič ne dela, pogosto zatirana in manjvredna.

Monique Wittig zato izpelje tezo, da »obstaja spol, ki je zatiran, in spol, ki zatira. Zatiranje je tisto, ki ustvari spol, ne obratno« (2000: 11). Torej imamo moškega, ki zatira, njegova tarča pa je ženska, ki je zatirana. Glavna vidna naloga ženske je bila reprodukcija vrste, kar je pomenilo reprodukcijo heteroseksualne družbe. Ta se je vršila v zakonu, ki je bil sklenjen z zakonsko pogodbo – poroko. Veljala je vse življenje, lahko jo je prekinila le ločitev. Ženski je zakon dodelil določene obveznosti skupaj z neplačanim delom – vzgojo otrok in gospodinjsko delo (Wittig 2000).

Podobno razmišlja tudi Simone de Beauvoir v *Drugem spolu* (1999), ki opozarja, da v realnosti obstaja moški spol, ki obenem pomeni moškega in nevtralnost. Ženska nastopa kot negativnost in predstavlja drugi spol, ki ga avtorica definira z razliko od moškega. »Ona je zato nebistveno, on je bistveno. On je prvi, ona je drugi« (Beauvoir 1999: 16). Avtorica še zapiše, »da vsako človeško bitje ženskega spola ni nujno ženska« (prav tam: 15). S tem opozori na nujnost natančne definicije, kaj spol sploh je. Ta se najlažje definira z zunanjim izgledom in biološko sestavo (zunanje in notranje genitalije). Navidez se človeštvo razdeli v dve kategoriji, ki se med sabo razlikujeta po oblačilih, obrazu, telesu, nasmehu, hoji, zanimanjih in opravilih. Te razlike so morda samo površinske, a so vseeno najbolj očitne. Prav zato še zapiše, da je nasprotje med moškim in žensko le navidezno (Beauvoir 1999).

Identifikacija žensk z biološkim spolom je za Beauvoirjevo (1999) in Wittigovo (2000) zlitje kategorije žensk z očitno seksualiziranimi značilnostmi ženskih teles, kar pomeni zavračanje, da bi ženskam podelili svobodo in avtonomijo, ki naj bi jo uživali moški. »Osebe so tako lahko samo moški, ženski družbeni spol pa je edini, ki obstaja« (Butler 2001: 35). Ženski spol je torej tisti, ki ga lahko opišemo, to pa naredimo z naštevanjem razlik od moškega spola.

3.1 DRUŽBEN/BIOLOŠKI SPOL

Spol in spolnost sta dve kategoriji, ki ju moramo medsebojno nujno ločevati. V naši kulturi je spol določevalec spolne usmerjenosti, saj je ta opredeljena glede na spol objekta izbire. Tako

lahko najdemo heteroseksualce/ke⁷ (moški v razmerju z žensko oz. ženska v razmerju z moškim), geje (dva moška v razmerju), lezbijke (dve ženski v razmerju) in biseksualce (moški ali ženska, ki sta lahko v razmerju z moškim ali žensko). Vsi ti zgledi so odvisni od partnerjevega spola. Dejansko je veliko dejavnikov, na katerih bi lahko temeljila spolna usmerjenost.

V sociologiji je spol razdeljen na dve komponenti. V slovenskem jeziku je delitev težje definirati, v angleškem pa za to uporabljajo dva termina: sex, ki pomeni spol z vidika biologije, in gender, ki spol določi s psihološkega in kulturnega področja. V slovenščini uporabljamo za to izraza biološki spol (sex) in družbeni spol (gender). Biološki spol se določi ob posameznikovem rojstvu, in sicer s pomočjo kromosomov in hormonskega razmerja ter notranjih in zunanjih genitalij. Družbeni spol opredelimo s pomočjo psiholoških in kulturnih vedenj, odvisen pa je tudi od pričakovanj staršev v času razvoja otrokove identitete.

Dokaz, da je družbeni spol družbeno določen, najdemo pri otrocih, ki do šestega leta starosti menijo, da lahko fantek postane punčka in obratno. To lahko stori z uporabo pravih iger, oblačil in frizure. Za presojo o spolu posameznika otroci očitno ne potrebujejo pogleda na zunanje spolne organe (penis, vagina). To dokazuje, da je družbeni spol vidna kategorija večino časa, biološki spol pa ne. Družbeni spol je 'ustvarjen' že pri drugem letu starosti in je ponavadi nezamenljiv. Da posameznik lahko 'igra' svoj družbeni spol, dovoljuje njegov biološki spol (Bornstein 1999). Družbeni in biološki spol skupaj določata psiho-seksualno orientacijo. To je občutek, ko se posameznik čuti, da je moški ali ženska.

Tako moške kot ženske genitalije, s pomočjo katerih določimo biološki spol, v telesu matere nastanejo iz iste strukture, notranji spolni organi (maternica, jajcevedi, prostata) pa nastanejo iz različnih struktur. Money (V: Fausto Sterling 2007) je definiral deset znakov ('podspolov'), s pomočjo katerih lahko določimo posameznikov spol. Ti 'podspoli' so: kromosomski spol, gonadalni spol, fetalni hormonalni spol, notranji morfološki spol, zunanji morfološki spol, možganski morfološki spol, spol, ki je dodeljen ob rojstvu (in vzgajanje v skladu z njim), pubertetni hormonski spol, družbeni in identitetni spol (kakšnega spola se posameznik počuti v družbi) ter prokreativni spol. Če vsi ti 'podspoli' dajejo enake rezultate, nastane moški ali

⁷ Zaradi lažjega pisanja bom v nadaljevanju uporabljala le obliko za moški spol (pod pojmom heteroseksualci so mišljeni moški in ženske; torej heteroseksualci in heteroseksualke).

ženska. Pomembni so torej kromosomi, spolni organi, zunanja in notranja morfologija, sestava možganov in hormoni. Prav tako je pomembno, da se otroka vzgaja v skladu s spolom, ki mu je dodeljen ob rojstvu, vseeno pa ima bistveno vlogo socializacija.

Navkljub pomembnosti vzgoje in socializacije pa moramo pri razvoju posameznikove identitete upoštevati tudi biološko komponento osebe. Judith Butler (2001: 8) se v delu *Težave s spolom* sprašuje, »ali biti ženska pomeni naravno dejstvo ali kulturni performans?« – ali je torej ženska posledica bioloških dejavnikov ali družbenih okoliščin, v kateri živi. Avtorica se tako pogloblja v nejasne meje med družbenim in biološkim spolom. Butlerjeva zagovarja stališče, da juridični sistemi oblasti proizvajajo subjekte, ki jih potem reprezentirajo. Torej sta pri določitvi spola in odnosov do spola pomembna tudi politika in pravo. Posameznike tako oblikuje, definira in reproducira sistem, v katerem živi. Zaradi številnih sistemov politike in njenega odnosa do spola prihaja do notranje razdrobljenosti in medsebojnega nasprotovanja med ženskami – posledica tega je, da ni ene same kategorije žensk. Zaključimo lahko, da je družbeni spol nemogoče ločiti od politike in kulture, saj je v njih proizveden in z njimi ohranjan. Sam družbeni spol je kulturno konstruiran in torej ni samo vzročna posledica biološkega spola.

Biološka spola sta dva – moški in ženski –, obstajajo pa posamezniki, ki tej matrici ne ustrezajo. Izkaže se, da »binarni biološki spol ni stabilen« (Butler 2001: 15). To pomeni, da moški nima vedno moškega in ženska ne ženskega telesa. Biološka spola sta tako samo navidez nesporno binarna po morfologiji in konstituciji. Butler (2001: 20) zaključí, da »je morda konstrukt, imenovan biološki spol, ravno tako kulturno konstruiran kot družbeni spol – tako se pokaže, da razlike med biološkim in družbenim spolom ni.«

Družbeni spol s svojimi merili je tisti dejavnik, ki določi posameznika kot osebo. Posamezniki, ki od teh meril odstopajo, pa so nujni za obstoj kulture. Ta namreč potrebuje osebe, pri katerih družbeni spol ne izhaja iz biološkega (transvestiti), in tiste, pri katerih želje ne izhajajo ne iz biološkega ne iz družbenega spola. Nekatere vrste družbenospolnih identitet se ne zmorejo ali pa nočejo prilagoditi normam kulture. S pojavljanjem takih oseb se večina pripadnikov kulture čuti normalne in s tem varne. Te 'neobičajne' identitete so tako primerne za določanje mej in ciljev.

S pojmom biološki in družbeni spol definiramo sami sebe, naše odnose z drugimi in naš položaj v družbi. V naši kulturi razlikujemo spol na podlagi razvidnih, bioloških dejstev, predvsem genitalij. Vendar se med kulturami lahko razlikujejo celo te značilnosti. Kategorije družbenega spola pa se razlikujejo še v večji meri. Trenutni pogled na spol in določevanje le-tega močno vplivata na določanje spolov in njihovih vlog v preteklosti.

S preučevanjem arheoloških ostankov in morebitnih zapisov v (pra)zgodovini lahko odkrivamo vidike in odnose med biološkim in družbenim spolom. Arheologi se ob najdbah sprašujejo, kako bi lahko ugotovili, ali so razlike med biološkim in družbenim spolom tudi nekoč obstajale. Danes se z raziskovanjem področja spolov ukvarjajo predvsem ženske, do nedavnega pa so bili arheologi večinoma moški iz srednjega in višjega razreda Evropejcev in Evroameričanov. Spol so arheologi dojemali skozi binarno klasifikacijo, kjer je bila kategorija moškega spola prvenstvena. Moški so tako prikazani kot močnejši, agresivnejši, dominantni, aktivnejši in na splošno pomembnejši od žensk, ki so predstavljene kot šibke, pasivne in odvisne. Opisane so kot tiste, ki nimajo moških lastnosti, ali pa so prikazane v razmerjih do moških – kot sestra, žena ali mati (Hays-Gilpin in Whitley 2000).

V teorijah o spolu in spolnih vlogah v preteklosti pogosto najdemo tako imenovano posedanjenje. To pomeni, da na preteklost gledamo preko potez, ki jih je mogoče povezati s sedanjostjo. Današnji odnosi med spoloma se projicirajo na odnose med spoloma v preteklosti – ker ne vemo, kakšni so ti odnosi dejansko bili, se uporablja sedanja shema odnosov med spoloma. Vedenje o preteklosti, ki ga dajejo arheologi, zgleda navidez objektivno, dejansko pa lahko zasledimo veliko primerov androcentrizma. V arheologiji se pojavlja pri rekonstrukciji življenja lovca, ki je prežet s spolnimi stereotipi. Zaradi bioloških danosti (menstruacija, nosečnost, rojevanje) so ženske predstavljene v domu, odhajajo le na polje ali v gozd po rastline oziroma zelišča; na lov pa tako odhaja moški. Ta hodi po (oddaljenih) gozdovih in lovi živali, ki služijo kot hrana. Tako je moški prikazan kot sposobnejši, močnejši in hrabrejši, ženska pa njegov protipol: je manj sposobna (saj nabira samo zelišča), šibkejša in plašna (ker ne lovi velikih živali). »Opisi moških opravil so prikazani aktivneje in pogosteje kot dejavnosti, povezane z ženskami. Na splošno so dela žensk v arheoloških delih trivializirane, stereotipizirane ali prezrte« (Hays-Gilpin in Whitley 2000, str. 17).

Očitno je današnja podoba moških in žensk ter njihovih dejavnosti tako močna, da vpliva tudi na dožemanje preteklosti. Dejansko pa zaradi časovne oddaljenosti ne moremo vedeti, kakšni

so bili odnosi med moškim in žensko, kaj so delali, kdo je veljal za močnejšega in kdo za šibkejšega, če sploh kdo je.

3.2 RAZVOJ SPOLNE IDENTITETE POSAMEZNIKA

Posameznikova identiteta se začne razvijati že ob rojstvu. Zaporedje genov, ki nastane ob spočetju, vpliva na kasnejše oblikovanje osebnosti. V času odraščanja pa na osebo še bistveno vplivata okolje ter lastna aktivnost, pomembno vlogo pa imata tudi vzgoja in socializacija. V času primarne socializacije se oblikuje identiteta posameznika, ta proces je najbolj intenziven v času pubertete. Če se konflikti in problemi v tem času uspešno razrešijo, posameznik nima večjih identitetnih problemov v kasnejšem življenju. V obdobju pubertete se oblikuje tudi zavest o spolni identiteti. Simone de Beauvoir (1999: 13) prav zato izpostavi idejo, da se »ženska ne rodi: ženska to postane.« S tem je avtorica nakazala, da so za nastanek ženske identitete ključni vzgoja in stereotipi. Ženska se v medsebojnih odnosih nauči, kako mora delovati, se obnašati, govoriti in oblačiti, da bo zaželena in sprejeta.

Dokazano je, da je med deklicami in fantki že ob rojstvu več podobnosti kot pa razlik. Vseeno pa je poznavanje le-teh bistveno za celotno razumevanje otrokovega odraščanja. Oblikovanje identitete je odvisna predvsem od vrst igrac, pogovorov staršev z otroki, spodbujanjem k igri. Raziskave (povzema jih Marjanovič Umek 2004) so pokazale, da odrasli spodbujajo otroke k izbiri spolno stereotipnih igrac. Deklice spodbujajo k igranju s punčkami, k umirjenim, dojemalnim in domišljjskim igram, naklonjenemu vedenju do drugih, k pomoči in odzivnosti. Že zelo zgodaj pa jih tudi navajajo k sodelovanju pri gospodinjskih delih: pospravljanje, brisanje prahu, pometanje. Vzporedno temu pa dečke nagovarjajo k igranju s kockami ter h gibalnim in aktivnim igram (lovljenje, plezanje). Odrasli se pogosteje odzivajo na agresivno vedenje dečkov in ga tudi zagovarjajo. Strpnejši pa so do čustev, ki jih v govoru ali vedenju izražajo deklice.

Starši v času odraščanja otrok namenjajo manj pozornosti deklicam kot dečkom, s slednjimi se namreč resneje pogovarjajo in jim kažejo spoštovanje. Tudi sami dečki ne spustijo deklic v svojo družino. Spolna hierarhija se deklici najprej razkrije že v družini. Ugotovi namreč, da je najvišja avtoriteta očetova. Tudi družino preživlja on in je zato njen poglavar. S pomočjo

mitov, pravljic in zgodb ugotovi, da ima vsepovsod niti v rokah moški. Če pa dekle sreča ženske v zgodbah, so te v vlogi čarovnic ali stark, ki imajo strašljivo moč⁸ (Beauvoir 1999).

Otroci že zelo zgodaj razlikujejo moški in ženski glas. Dveletni otroci ob igri z lutkami te že razvrščajo v skupine na osnovi spola. Prav tako se zavedajo tipičnih deklških in deških dejavnosti in poznajo spolne stereotipe, npr. moč in pogum pripisujejo dečkom, boječnost in pripravljenost pomagati pa deklicam. Triletni otroci že veliko vedo o spolno tipičnih igračah in oblekah. Leto dni starejši pa že imajo izrazito spolno stereotipne poklicne želje. Kasneje začnejo otroci značilnosti svojega spola označevati kot pozitivne in značilnosti nasprotnega spola kot negativne. V starostnem obdobju od petih do enajstih let se povečuje povezanost med osebnostnimi značilnostmi in spolom, pri 11. letih pa je spolna diferenciacija že popolnoma razvita (Marjanovič Umek 2004).

»Celotno otrokovo odraščanje lahko gledamo z vidika odstavitev – sprva od materinega telesa (s prenehanjem dojenja) in nato z zmanjšanjem dotikov in poljubov« (Beauvoir 1999: 15). Ko se za dečke že ne spodobi več, da se kar naprej objemajo in poljubljajo z mamico, deklica to še vedno sme početi. Tu je vidna prva razlika med spoloma. Dečka z odtegotovanjem ljubkovanja prepričajo, da od njega zahtevajo več kot od deklic.

Pri dvanajstih ali trinajstih letih se začne puberteta, pri deklicah prej kot pri fantih. Dekletom začnejo rasti prsi in čedalje več dlak po nekaterih delih telesa, boki se oblijo in dobijo prvo menstruacijo, s tem se pojavi tudi občutek sramu. Poleg mesečnega perila pa pri deklici postane njeno telo občutljivo na dotike in božanja. Vsak prej še tako nedolžen dotik ji sedaj vzbudi vznemirjenje. Pri fantih je dojemanje pubertete in razvoja telesa drugačno. Poraščeni so z dlakami, njihovo spolovilo lahko zaradi erekcije postane objekt primerjanja z drugimi fanti (Beuvoir 1999).

Po teh nelagodjih dekleta sprejmejo sebe in svoje telo. Začenjajo se zavedati, da so jim določene osebe bolj in druge manj všeč. Do nekaterih gojijo močnejša in intenzivnejša čustva. Simone de Beauvoir (1999: 98) zapiše, da spol osebe, ki so ji čustva namenjena, ni pomemben, zato trdi, da pri vseh dekletih obstajajo lezbična nagnjenja. S prvo ljubeznijo, ki je za dekle ženskega spola, skuša na ta način spet priti v kontakt z materjo. Žensko, ki jo ljubi,

⁸ Npr.: Sneguljica in sedempalčkov, Pepelka, Janko in Metka ...

ima za nadomestek matere. Moški se ji zdi prevelika avtoriteta, oblast in moč, zato se v njega še ne zaljublja. Avtorica še doda, da je to pogosteje samo etapa v življenju. Dokaz za to so razmišljanja o zakonski zvezi. Za bodočega moža želi nekoga, s katerim bi imela trden položaj v svetu in bi začela živeti življenje ženske. Današnja dekleta poroko odlagajo pozno v trideseta leta, saj se v tem času raje posvetijo študiju in karieri.

Tipične stereotipne predstave o obnašanju in delu posameznikov razdelimo na dimenziji maskulinnosti in femininnosti. V Sloveniji so opravili raziskavo (Avsec 2002), kjer so dijake zaključnih letnikov srednjih šol spraševali o stereotipnih lastnostih ženske in moškega. Izkazalo se je, da naj bi za povprečnega moškega veljali agresivnost, ambicioznost, dominantnost, učinkovitost in voditeljsko vedenje, prav tako pa še neodvisnost, samozadostnost in individualizem. Povprečnim ženskam pa so pripisali skrbnost, negovanje, vdanost, sposobnost popolne posvetitve drugim, pripravljenost pomagati, sočutnost, ljubezen do drugih, nežnost in blago govorico. Poleg omenjenih obstajajo tudi stereotipi glede izbire 'pravičnega partnerja'. Ti moškemu 'pripisujejo' žensko in ženski moškega. Vsako neskladje s tem lahko privede do odklonilnega odnosa okolice do posameznika. Osebe, ki si ne izberejo stereotipnega 'pravega' partnerja, so deležne posmehov, zavračanj, psihičnega in celo fizičnega nasilja. Omenjena raziskava je torej dokazala, da so stereotipi v vsakdanjem življenju močno prisotni.

Za odrasle posameznike velja, da so sposobni spolnega odnosa in da se zaljubljajo ali pa gojijo čustva do drugih odraslih. Freud (1987) pa to teorijo bistveno predrugači in dopolni s tezo, da je že otrok seksualno bitje. Način zadovoljevanja otroških seksualnih potreb je tako zelo pomemben, saj bistveno vpliva na razvoj osebnosti.⁹ Otrok ves čas razvoja preusmerja svoje seksualne impulze na različna telesna področja. Na vsaki stopnji doživlja večje zadovoljstvo ob stimulaciji enega od telesnih področij. Če otrok pretirano zadovoljuje svoje potrebe le na eni stopnji, se tu fiksira in ne napreduje na naslednjo stopnjo. Napredovanja med stopnjami so nujna za posameznikov normalni razvoj. Prva stopnja psihosocialnega razvoja je oralna (prvo leto po rojstvu). Otrokova težnja po zadovoljevanju se tu osredotoča na usta,

⁹ Osebnost je sestavljena iz treh delov: iz ida (ta je podedovan in deluje od rojstva naprej, predstavlja izbor bioloških potreb in želja ter teži k njihovi zadovoljitvi), ega (je razumski del osebnosti in se začne razvijati v obdobju dojenčka, ego kompromisno rešuje potrebe in jih usklajuje z realnostjo) in superega (ta se razvije okoli šestega leta starosti, deluje pa kot nadzorni del osebnosti, vsebuje ponotranjene norme, standarde vedenja in je zato pogosto v konfliktu s potrebami ida). Superego se razvije na podlagi interakcij s starši, ki vztrajajo pri otrokovem nadzorovanju potreb z zunanjim nadzorom. Otrok postopno ta nadzor ponotranji in prevzame norme in standarde vedenja, ki mu jih postavljajo odrasli, največ starši (Freud 1987).

izraža se s sesanjem in kasnejšim grizenjem. Druga stopnja je analna (drugo in tretje leto po rojstvu). Malčki telesne potrebe zadovoljujejo z zadrževanjem in izločanjem telesnih izločkov. Sledi falična faza (od tretjega do šestega leta), ko se impulzi preusmerijo na genitalije. Pri dečku se v tem času pojavi ojdipov sindrom, pri deklicah pa elektrin. To pomeni, da se razvije seksualna želja po staršu nasprotnega spola. Ker okolje takih želja ne tolerira, otroci to željo opustijo, konflikt pa razrešijo tako, da prevzamejo značilnosti vedenja, norme in vrednote starša istega spola, z njim se poistovetijo in si tako oblikujejo superego. To je čas, ko se razvije spolna identiteta posameznika. Falični fazi sledi stopnja latence. Seksualni impulzi se umirijo, otrok začasno potlači svoje seksualne potrebe, superego pa se razvija dalje. Zadnja stopnja je genitalna in se pojavi v mladostništvu. Delovanje seksualnih impulzov s falične stopnje se ponovno okrepi, prav tako se pojavi nerazrešen konflikt s starši. Svojo željo po stikih s starši nasprotnega spola pa potešijo z navezovanjem na vrstnika nasprotnega spola (Freud 2006).

Spolna identiteta se po Freudu stopenjsko razvija ves čas odraščanja – do zaključka pubertete. Nancy Chodorow (1999) pa zagovarja teorijo, da se jedro spolne identitete razvije že v predoidipovem obdobju – do drugega leta starosti otroka. Za normalen razvoj je pomembno otrokovo dožemanje moškosti in ženskosti. Otrok je v odraščanju najbolj navezan na svojo mater. Konceptcija spola se pri deklicah zato razvija v odnosu do istega spola (matere), pri dečku pa se razvije v razmerju s spolom, ki je različen od njega. Zato je dožemanje moškosti za moške bolj konfliktno kot dožemanje ženskosti za ženske. Tu pa je jedro problema. Mati ravna z deklico drugače kot z dečkom. Tudi če se tega mati ne zaveda, otrok to ve. Spolna identiteta deklice se razvija pod vplivom lastnosti, ki jih poseduje mati. Ta razvoj je zato pri deklici linearen in neproblematičen. Pri dečku se spolna identiteta razvija v razliki od tistega, kar ima mati. Mati mu pokaže, da se mora on od nje razlikovati. Na tak način pride do razlik in zato je razvoj spolne identitete pri dečku bolj konflikten kot pri deklicah. Pri deklicah se problem identitete pojavi kasneje, ko stopijo v širše okolje. Tu je vzpostavljena hierarhija in zato pride do konfliktnih izkušenj. Ženske se soočajo, da je biti ženska lahko ovira za oblikovanje samega sebe. Te ovire pa kasneje vplivajo na identiteto ženskosti.

4 HOMOSEKSUALNOST

Ženski liki v delih Suzane Tratnik so večinoma lezbijke, zato je primerno, da na tem mestu raziščemo, kaj homoseksualnost je, kje jo najdemo in kakšen je odnos do nje. Spolna identiteta je bistveno določilo posameznika, od nje je odvisno, kako se bo posameznik obnašal in kako se bo obnašala okolica do njega. Če ima posameznik netipično spolno identiteto (se ne more ali noče določiti, kakšnega spola je), ima lahko z okolico velike probleme (nesprejemanje, psihično in fizično nasilje). Na obnašanje okolice do posameznika pa bistveno vpliva tudi njegova spolna usmerjenost. Pričakovana usmerjenost je heteroseksualna; če je posameznik homoseksualen, ga okolica zavrača. Prav zato je homoseksualnost dolgo časa veljala za ljubezen, ki si ni drznila izgovoriti svojega imena. Danes se je to korenito spremenilo. V večjih mestih je gejem in lezbijkam namenjenih vse več lokalov, knjigarn in prostorov za srečanja, napisanih pa je tudi veliko znanstvenih študij in kvalitetnih literarnih del.¹⁰ Gejevske in lezbične študije so postale pomembno študijsko področje.¹¹

Literatura o homoseksualnosti sega daleč v zgodovino. O tej tematiki najdemo nekaj že v stari Grčiji, pri Sokratu, Sapfo in kasneje pri Shakespearu. V sodobnem času so bila prva poročila o istospolnosti v poznem 19. stoletju. Prvi je zapisal termin homoseksualec madžarski zdravnik Karl Maria Kertbeny leta 1869. Kasneje so o homoseksualnosti raziskovali še mnogi znanstveniki, med drugim Karl Heinrich Ulrich in Magnus Hirschfeld. Slednji je ustanovil Znanstveno-humanitarni odbor in Institut za spolne raziskave. Obe organizaciji sta imeli močan vpliv na življenje takratnih homoseksualcev, predvsem gejev. Lezbijke so bile v manjši meri teme pogovorov. Močno zakrito lezbištvo lahko najdemo v diskurzih prava, medicine in pornografije, kjer je bilo prikazano kot temačno, skrito in stigmatizirano. O ženski istospolnih odnosih so pisali večinoma moški, ta pogled pa je bil zato običajno zelo negativen (Kuhar 2001).

Kenneth James Dover (1995: 13) v delu *Grška homoseksualnost*¹² le-to opredeli kot usmerjenost k iskanju čutnega ugodja v telesnem stiku z osebo, ki je prej istega kot nasprotnega spola.

¹⁰ Glej dela Suzane Tratnik, Romana Kuharja, Braneta Mozetiča in drugih.

¹¹ Na Filozofski fakulteti v Ljubljani so leta 2004/2005 začeli s predavanjem izbirnega predmeta Uvod v gejevske in lezbične študije, izvajalec programa je Roman Kuhar.

¹² V stari Grčiji je bila homoseksualnost izključno omejena na moške. S tem ne moremo reči, da je bila prisotna le tu. Verjetno so bile homoseksualno usmerjene tudi ženske, ki pa se niso izpostavljale. O grški

Kinsey (1998) homoseksualnosti ne razume kot bolezensko stanje, pač pa kot vsesplošno prisoten pojav. V svoji študiji je raziskoval spolno obnašanje moških v vseh starostnih obdobjih in iz različnih socialnih slojev v Združenih državah Amerike. Izkazalo se je, da imajo moški prvo homoseksualno izkušnjo že pri malo več kot devetih letih.¹³ Sem avtor šteje raziskovanje in dotikanje genitalij ter analni in oralni odnos z osebo istega spola. Ta doživetja ne vodijo nujno v kasnejšo homoseksualnost, saj se ponavadi končajo z vstopom v adolescenco. Zbrani podatki so pokazali, da je približno deset odstotkov moških gejev, približno 40 odstotkov jih je že imelo najmanj eno homoseksualno izkušnjo, 10 odstotkov pa je biseksualcev (Kinsey 1998: 656).

Kinsey je anketirane moške uvrstil na šeststopenjsko lestvico (1998: 639) glede na to, kako močno so heteroseksualni ali homoseksualni. Na stopnjo nič je uvrstil moške, ki so samo heteroseksualni, sledijo tisti, ki so pretežno heteroseksualni, a so imeli ali imajo občasne redke stike z drugimi moškimi. Na sredini lestvice so enako homoseksualni kot heteroseksualni moški, nato pa sledijo še tisti, ki so homoseksualni (stopnja 6). Večino jih je uvrstil na sredino lestvice, zato je njegova študija v Ameriki vzbudila veliko zanimanje in obenem preplah, saj je bila raziskava izvedena od leta 1945 do 1952, ko je bila homoseksualnost še močno stigmatizirana.

4.1 NASTANEK HOMOSEKSUALNOSTI PO FREUDU

V začetku prejšnjega stoletja se je s spolnostjo in homoseksualnostjo največ ukvarjal Sigmund Freud (1995). Z domnevo o spolnem nagonu (libidu), ki ga ima vsak posameznik, je razložil tudi vzrok istospolnosti. Libido posameznika je usmerjen k seksualnemu cilju, običajno ga predstavlja oseba nasprotnega, včasih pa tudi istega spola. Obstajajo namreč moški, za katere seksualni objekt ni ženska, in ženske, katerih seksualni objekt ni moški.¹⁴ Take osebe Freud imenuje kontraseksualne oziroma invertirane, samo dejstvo pa inverzija. Razdeli jo na več kategorij: absolutne invertirane (nasprotni spol zanje ni nikoli predmet spolne sle, temveč jih

homoseksualnosti največ izvemo iz poslikanih umetnin (največ z vaz) in iz literarnih del – iz poezije, atiške komedije (Dover 1995: 22).

¹³ Prvi heteroseksualni odnos je večina moških v raziskavi (Kinsey 1998) imela pri osmih letih in desetih mesecih. Ponavadi so imeli moški prvi odnos s starejšimi dekleti, ker so ta po njihovem mnenju bolj izkušena.

¹⁴ Homoseksualni moški naj bi iskal in podleгал čaru moških. V svojem seksualnem objektu išče ženske psihične poteze. Enoznačnejša so razmerja pri ženskah, kjer imajo lezbijke pogosto somatske in duševne značilnosti moškega in od svojega seksualnega objekta terjajo ženskost.

pušča hladne ali pa pri njih povzroča celo odpor, njihov seksualni objekt je tako samo istega spola), amfigeno invertirane (njihov seksualni objekt lahko pripada tako istemu kot drugemu spolu) in priložnostno invertirane osebe (v določenih zunanjih okoliščinah, kjer normalni seksualni objekt ni dostopen, si lahko te osebe vzamejo kot objekt osebo istega spola in v spolnem aktu z njo čutijo zadovoljstvo, to se dogaja v zaporih, nekdanjih internatih, morda samostanih – Freud 1995). Freud še dokazuje, da je inverzija pridobljena lastnost spolnega nagona, saj naj bi bilo mogoče dokazati seksualni vtis iz zgodnjega obdobja življenja, katerega posledica je homoseksualnost. Prav tako je pri mnogih invertiranih dokazal zunanje življenjske vplive, ki so pripeljali do fiksiranja inverzije (občevanje z osebami istega spola, tovarištvo v vojni, dolgo bivanje v zaporih, celibat, spolna šibkost – Freud 1995). Freud je vzrok homoseksualnosti iskal med dogodki iz življenja posameznika. Zato je tudi menil, da se lahko inverzija odpravi.

Nastanek homoseksualnosti je Freud pripisal dejstvu, da ima že otrok spolni nagon, ugoti mu z dotikanjem ali spodbujanjem delov telesa. Z opazovanjem genitalnih organov drugih oseb ugotovi, da imajo nekatere osebe penis in druge ne. Meni, da ga imajo zanj pomembne osebe, ne glede na spol. Sklepa, da so penis izgubile le nedostojne osebe ženskega spola, ki so si verjetno nakopale krivdo zaradi podobnih nedovoljenih vzgibov, kakršne ima sam. Ženske, ki jih spoštuje, tudi mati, pa penis še dolgo obdržijo. Šele pozneje, ko se otrok začne ukvarjati s problemi nastanka in rojstva otrok ter ugane, da lahko otroke rodijo le ženske, tudi mati izgubi penis. Zato Freud (2006: 32) zapiše tezo o predstavi ženske s penisom, ki se pri otroku fiksira in se kljub vsem vplivom kasnejšega življenja ohrani. To moškega onespособi, da bi se pri svojem seksualnem objektu odpovedal penisu. Takšen individuum postane homoseksualec in išče svoje seksualne objekte med moškimi, ki sicer z ostalimi telesnimi in duševnimi značilnostmi spominjajo na žensko. Dejanska ženska, kakršno bo spoznal kasneje, ostane kot seksualni objekt zanj nesprejemljiva, saj ji manjka bistvena moška seksualna privlačnost.

Prvi objekt ljubezni pri otrocih je vedno mati,¹⁵ ki dečku to postane zaradi hranjenja in telesne nege in tudi ostane, dokler je ne zamenja njej podobna oseba. Podobno je tudi pri deklicah, ki morajo zato narediti menjavo v spolu objekta. Določeno število žensk za vedno običi v prvotni navezanosti na mater in jim nikoli ne uspe obrat k moškemu. Nepredelan ojdipov kompleks povzroči večno fiksacijo na mater; ženske si tako za spolnega partnerja izberejo

¹⁵ Tu so mišljene osebe ženskega spola, ki opravljajo vlogo matere in ni pomembno, ali je to biološka mati.

osebo istega spola in tako postanejo lezbijke (Freud 2006). Če pa se navezanost na mater zmanjša in spolni objekt postane moški, žene svojega moža izberejo po vzoru očeta, s katerim so se kot deklice borile za pozornost matere. Tako dobimo vtis, da se v zreli dobi žensk odvija boj z možem, enako, kot je bila njihova mladost boj z materjo.

Eden od vzrokov za homoseksualnost je torej po Freudu pretirana navezanost na starše. Če je deklica preveč navezana na mater in te vezi ne pretrga, kasneje v življenju išče partnerko, ki je materi podobna. Prav tako navezanost dečkov na mater, za katere zaradi njihove pomembne vloge menijo, da imajo penis, povzroči, da se otrok pretirano naveže nanjo. Ta predstava se torej za vedno ohrani v njegovi zavesti in zato išče partnerje, ki imajo penis – druge moške. Otroci morajo v času odraščanja spoznati, da jih pretirana navezanost na starše hromi. Ker pa je to vseeno najbolj gotova vez, moški in ženske iščejo take partnerje, ki so podobne njihovim staršem. Saj ti partnerji delujejo na podoben način, si skupaj ustvarjajo podobno klimo, kot je veljala v domači izvorni družini, in je zato občutek varnosti znotraj para in kasneje družine večji. Drugi vzrok pa je posledica že omenjenega seksualnega vtisa. Inverzije oziroma homoseksualnosti pa kljub Freudovim tezam danes nimamo več za pridobljene. Če bi jo imeli, bi jo lahko (po-)zdravili.

V slovenskih splošnih knjižnicah pa lahko kljub temu najdemo dela, ki jih homoseksualnost opisuje kot bolezensko stanje, ki ga je potrebno zdraviti. O ozdravitvi gejev Muradif Kulenović v delu *Metapsihologija nastranosti osebnosti* (1986: 208) zapiše, da »homoseksualnosti ni potrebno zdraviti, če se kaže kot levoročnost. Če pa se moška homoseksualnost izkaže za patološki (bolezenski) pojav, je potrebno posebno zdravljenje. Če pacient zavestno sodeluje, lahko pričakujemo spremembo. Zdravijo se lahko le homoseksualci, mlajši od 30 let, in adolescenti. Čim dlje je bila oseba podvržena homoseksualnim odnosom, težje jo je ozdraviti. Najboljša terapija za zdravljenje je psihoanaliza in psihoanalitično usmerjena psihoterapija.« Kulenović (1986: 257) opiše še zdravljenje s hormonalno terapijo, ko osebi vbrizgajo spolne hormone, ki naj bi povečali zanimanje za osebe nasprotnega spola. Avtor še meni, da zdravljenje z elektrošoki ne pride v poštev in da tako zdravljenje nima znanstvene podlage. Omeni tudi terapijo, ko se pacientu kaže slike homoseksualnih odnosov, istočasno pa se jim vbrizga injekcije apomorfina, ki izzove slabost in bruhanje. Ta negativna izkušnja ob ogledu slik s homoseksualno vsebino naj bi homoseksualca odvrnila od podobnih odnosov.

5 HOMOSEKSUALNOST PRI NAS

Svetovni znanstveniki (že omenjeni Freud, Kinsey in drugi) so vplivali na dojemanje homoseksualnosti tudi pri nas. Jugoslovanski kazenski zakonik je v svojem 186. členu homoseksualnost opredelil kot nenaravno nečistovanje med osebama moškega spola.¹⁶ Za tak spolni odnos je bila zagrožena kazen do enega leta zapor. Kazen je bila v zadnjih letih pred spremembo zakona redkokdaj izrečena. Ženska homoseksualnost ni bila kriminalizirana. Leta 1977 je novi kazenski zakonik odpravil kriminalizacijo homoseksualnosti. S to uvedbo so uničili vso evidenco (kaznovanih) homoseksualnih oseb.

Študentski kulturni center (Škuc) je leta 1984 s pripravo prvega festivala Magnus¹⁷, kjer so bili predstavljeni filmi in zloženske s homoseksualno tematiko, začel z gejevskim in lezbičnim gibanjem. Festival je potekal vsako leto, zalomilo se je le leta 1987, ko naj bi ga organizirali ravno na rojstni dan nekdanjega predsednika Tita – ta in pa še drugi razlogi so prispevali k temu, da so morali festival odpovedati.¹⁸ Magnus je zato sklical izredno skupščino Škuc-Foruma. Tu so sklenili predlagati ustavni komisiji, naj spremenijo 33. člen ustave SFRJ tako, da bi bila vsakršna diskriminacija spolne usmerjenosti po ustavi izrecno prepovedana. Zahteva ni bila izpolnjena.

Leta 1985 so v ljubljanskem klubu K4 ustanovili feministično skupino Lilit, ki je bila sprva namenjena shajanju žensk, kasneje pa so v njenem okviru ustanovili še lezbično podskupino. Ena od njenih prvih aktivistk je bila Suzana Tratnik. V okviru te podskupine je leto dni kasneje predstavila poročilo z mednarodne lezbične konference v Ženevi. Kasneje je to postala tema njenega romana *Tretji svet* (2007).

Naslednja leta so bila zaznamovana s številnimi aktivističnimi dejanji slovenskih lezbičnih aktivistk in aktivistov, pogosto pa so se udeleževali tudi javnih manifestacij in konferenc¹⁹ v

¹⁶ Dejanje je bilo interpretirano zgolj kot analni spolni odnos.

¹⁷ Izvajalcem festivala se je leta 1985 zdelo pomembno opredeliti razliko med gejem in homoseksualcem: »Gay je oseba, ki je seksualno nagnjena k istemu spolu, vendar to svoje nagnjenje realizira preko socialnih faktorjev. Na tak način izgrajuje svoj jezik, modo, umetnost, svojo zavest in svoje institucije, kot so bari, časopisi, centri – skratka skupnost. Na drugi strani pa je homoseksualec nekdo, katerega kontakt z osebami istega spola se začne in konča pri seksu, brez neke jasne zavesti o svoji pravi identiteti« (Velikonja 2004: 11).

¹⁸ Po ukinitvi festivala Magnus je to vlogo prevzel festival gejevskega in lezbičnega filma, katerega organizator je društvo Škuc, selektorji pa so Brane Mozetič, Mojca Rugelj, Igor Španjol, Suzana Tratnik in Vesna Vravnik (podatki so za leto 2007).

¹⁹ Konference v različnih državah pripravlja organizacija ILGA-Europe, ki se zavzema za enakovredno obravnavanje gejev, lezbijk, biseksualcev in transseksualcev.

drugih državah (Nemčija, Madžarska). Na teh srečanjih so bili prikazani načini možnega delovanja aktivistov, saj si pri nas tovrstnih izkušenj niso mogli pridobiti. Sestanki in srečanja slovenskih pobudnikov gibanja so potekali v ljubljanskem K4 oziroma kasneje na Metelkovi. Bivšo vojašnico Jugoslovanske ljudske armade na Metelkovi so aktivisti²⁰ zasedli šele septembra 1993. S pridobitvijo teh prostorov so geji in lezbijke dobili možnost neprekinjenega klubskega delovanja in obstoja gejevske in lezbične scene. Danes je na tem prostoru osrednje zbirališče v dveh klubih – Tiffany za geje in Monokel za lezbijke. Metelkova je tako postala center slovenskega homoseksualnega gibanja.

Po osamosvojitvi Slovenije so se začela nova družbena gibanja, ki so spodbudila razmišljanja o intimnem, zasebnem in javnem. Nova država je bila dolžna sprejeti tudi svojo novo ustavo. Prvi pisateljski osnutek ustave je v 14. členu vključeval spolno usmerjenost kot okoliščino, na osnovi katere je izrecno prepovedana diskriminacija. Ta postavka pa ni bila vključena v zadnjo različico ustave. Spolna usmerjenost je bila črtana, homoseksualne skupnosti pa so bile tako potisnjene v kategorijo nenaravnih oblik človeškega bivanja. Ustavna komisija je menila, da izrecna navedba spolne usmerjenosti ni potrebna, saj naj bi ta spadala že 'med druge osebne okoliščine'.

Gejevski in lezbični skupnosti pa so bolj prisluhnili pri sprejemanju novega kazenskega zakonika Republike Slovenije leta 1995, saj 141. člen prepoveduje diskriminacijo in kršitev na osnovi spolne usmerjenosti, v 180. členu pa kaznuje posilstvo osebe istega ali nasprotnega spola. Leta 1997 se je na Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve oblikovala skupina za pripravo predloga zakona o registriranem partnerstvu. Ta je bil po številnih spremembah, predelavah in dopolnitvah sprejet 22. junija 2005 in je stopil v veljavo leto dni kasneje. LGBT-organizacije²¹ so bile z zakonom delno zadovoljne, saj so v njem videle napredek pri doseganju pravic homoseksualcev. Pogrešale pa so pravico o slavnostnem obredu sklenitve istospolne skupnosti. Partnerju zakon ni podelil statusa svojca, čeprav je podal enake pravice, ki jih ima svojec v Zakonu o zakonski zvezi in družinskih razmerjih. Prav tako ni tudi nikjer naveden obvezen obisk na centru za socialno delo, če skupnost razpada. Kritiki se tolažijo, da bo to morda vključeno v prihodnjo obliko tega zakona.

²⁰ Med prvimi, ki so preskočili ograjo, je bila tudi Suzana Tratnik.

²¹ LGBT-organizacije so združenja, ki povezujejo lezbijke, geje, biseksualce in transeksualce.

Homoseksualnost se je v devetdesetih predstavljala predvsem preko medijev (dnevno časopisje), državnih institucij in centrov s širokim dostopom do javnega prostora. V medijih – predvsem v časopisih – so jo prikazovali s pomočjo mita o komplementarnosti spolov, ki je v vsakdanjem življenju samoumeven. Istospolnost je bila tako predstavljena zelo diskriminatorno in je spodbujala homofobijo. Velikonja (2001: 397) pa vseeno poudarja, da moramo biti previdni, saj se je pri pregledu časopisov izkazalo, da »lahko bolj kot o homofobičnih medijih govorimo o homofobičnih avtorjih oziroma novinarjih.«

Slovenski homoseksualci so leta 1995 pridobili GALfon – telefon za geje in lezbijke. To je nekomercialna krizno-svetovalna linija, kamor lahko pokličejo geji in lezbijke za nasvet ali rešitev problema. Istega leta so se na spletnih straneh pojavile prve strani z LGBT-vsebino v slovenskem jeziku.²² Poleg telefonske linije so v Sloveniji gejevski in lezbični aktivisti in aktivistke izdajali številne revije: Keke©, Revolver,²³ Gayzine, Lesbozine, Pandora, Sestre, Legebitrin bilten Oznanila, Lesbo, Narobe.

Poleg omenjenih dejavnosti aktivisti gejevskega in lezbičnega gibanja ves čas sodelujejo pri izidih raznih tematskih števil strokovnih revij, npr. pri Časopisu za kritiko znanosti, prav tako izdajajo in prevajajo dela, ki jih izdaja Škuc v zbirkah Lambda in Vizibilija. Dejstva o homoseksualnosti skušajo predstaviti tudi v različnih dnevnikih in tedenskih revijah (Mladina, Teleks). Leta 1998 so ustanovili skupino Legebitra,²⁴ ki združuje istospolno usmerjene mlade, geje, lezbijke, biseksualce in transseksualce. Danes združenje pripravlja redna tedenska srečanja, okrogle mize, izlete, tematske razprave, pogovore z gosti in izobraževalne tabore. Geji in lezbijke imajo možnost sodelovati tudi na posebnih športnih prireditvah za istospolno usmerjene, pripravlja jih športno rekreativna skupina Out in Slovenija. Le-ta je leta 2003 postala ena od sekcij Društva za integracijo homoseksualnosti – DIH, ki si prizadeva, da homoseksualnost postane del običajnega vsakdanjega življenja v Sloveniji. Širši javnosti pa so se geji in lezbijke predstavili leta 2001 v prvi paradi ponosa. Kljub uspešnemu gejevskemu in lezbičnemu aktivizmu pa je homofobija še zelo prisotna, zdi se, »da se je predvsem v

²² Naslov internetne strani je: www.ljudmila.org/siqrd.

²³ Prva številka je izšla leta 1990, urednika sta bila Brane Mozetič in Suzana Tratnik, ki je bila tudi avtorica prispevkov. Naslednje leto so reviji ukinili sofinanciranje in je njeno izhajanje zato bilo oteženo in v manjši nakladi. Argument za njeno ukinitvev je bil, da revija »ne sodi na področje kulture, da je homoseksualna populacija premajhna, hkrati pa da je prebogata, da bi bila upravičena do denarja iz mestnega proračuna« (Mozetič, v: Velikonja 1999: 147).

²⁴ Naslov spletne strani je: www.drustvo-legebitra.si

devetdesetih preselila iz samega tabuiziranja homoseksualnosti k posebnim načinom njenega reprezentiranja« (Velikonja 2001: 395).

Eno prvih študij o vsakdanjem življenju homoseksualcev pri nas sta leta 2005 opravila Alenka Švab in Roman Kuhar.²⁵ Povzemata jo v delu *Neznosno udobje zasebnosti* (2005). Raziskovalca ugotavljata, da v Sloveniji ni monolitne družbene skupine lezbijk in gejev, čeprav je istospolna identiteta tista, ki jih pomembno združuje. Prav zato sta pri raziskovanju trčila ob vrsto težav: glavni problem je predstavljalo nepoznavanje osnovnih socialnodemografskih značilnosti homoseksualcev kot skupine. Ti so razmeroma majhna in zaradi pogoste družbene stigmatizacije tudi dokaj anonimna skupina. Pri anketiranih homoseksualcih sta nejasnost povzročala definicija homoseksualnosti (je to čustvovanje ali pa je to skupek seksualnih izkušen posameznikov) in vprašanje fluidnosti identitet (dejansko se v vsakdanjem življenju spolne identitete prepletajo ali pa sledijo ena drugi). Pomembno je bilo tudi vprašanje razmerja – koliko seksualnih stikov z osebami istega spola posameznika že opredeli za lezbijko ali geja. Pri raziskavi sta uporabila kvalitativni način vzorčenja, ki temelji na medsebojnem zaupanju, prijateljskih in drugih intimnih socialnih mrežah ter predvsem na samoidentificiranju. V vzorec so bile zajete osebe, ki so same sebe identificirale za geja ali lezbijko, pri tem pa so bile njihove spolne izkušnje nepomembne. Posameznike in posameznice so izvajalci anket pridobili na osnovi metode snežne kepe.²⁶ K anketiranju so tako povabili znance, za katere so vedeli, kako so usmerjeni. Za navezavo je bila ključna določena stopnja zaupanja. Raziskovalca sta po koncu ankete ugotovila, da bi bilo potrebno raziskovati tudi o procesu razkritja, partnerskih razmerjih in nasilju.

Po podatkih raziskave lahko zaključimo, da je gejev in lezbijk vse več, vendar je dejansko vse več tistih, ki so o svoji spolni usmerjenosti pripravljeni javno spregovoriti. S podobnimi raziskavami prihaja do novih razprav, spreminjajo se družbene norme in kultura, vzpostavlja se prostor, kjer je moč slišati zgodbe o razkritju, oblikuje pa se tudi nova morala.

²⁵ V študiji sta zajela 443 homoseksualcev.

²⁶ Metoda snežne kepe temelji na predpostavki, da je člane in članice skritih in težko dosegljivih skupin možno identificirati prek socialnih omrežij, ki jim pripadajo. Na tak način raziskujejo delovanje, obnašanje, odnose v skupinah, ki so sicer skrite in zato težko dostopne (kriminalci, zasvojenici, elitneži). Pri tej metodi se ponavadi uporablja tehnika intervjuja ali ankete (Atkinson in Flint 2001).

5.1 O OBLIKOVANJU IN RAZKRITJU HOMOSEKSUALNE IDENTITETE

Za normalno življenje homoseksualne osebe je slejkoprej nujno razkritje spolne usmerjenosti. Coming out²⁷ ali razkritje homoseksualnosti drugim osebam lahko razumemo na različne načine. V političnem pomenu je to boj za enakopravnost, za konkretno osebo pa je razkritje konec dvojnega življenja (posameznik je prej navzven živel kot heteroseksualec, navznoter pa kot homoseksualec). Vzpostavi se občutek lastne vrednosti in možnost bolj odprtih odnosov s pomembnimi drugimi. Razkritje vpliva na posameznikovo percepcijo tako sebe kot tudi njegovih ali njenih odnosov z drugimi ljudmi. Pred razkritjem namreč geji in lezbijke homoseksualna občutja potiskajo in se s tem izogibajo informacijam, ki jim povzročajo tesnobo (Švab, Kuhar 2005: 53).

V sociologiji obstajajo različni modeli oblikovanja homoseksualne identitete. Pri interakcionističnih modelih napreduje oblikovanje in sprejetje od začetne h končni in fiksni identiteti. Seksualna identiteta torej vseskozi nastaja kot posledica družbenih, političnih in zgodovinskih kontekstov. Večina homoseksualcev svojo seksualno identiteto razume kot razmeroma stabilno v vsem svojem življenju. Švab in Kuhar (2005) opozarjata, da je potrebno ločevati med seksualno orientacijo, seksualnim vedenjem in seksualno identiteto. Seksualno vedenje in identiteta sta predmet zavestnih odločitev in sta zato fluidna skozi čas. Seksualna orientacija je pogosto neodvisna od seksualnega vedenja in identitete. Ni nujno, da posamezniki, ki imajo istospolne izkušnje, sebe opredeljujejo kot homoseksualce.

V osnovi poznamo štiri faze oblikovanja homoseksualne identitete. Prva stopnja je senzibilizacija, ki ponavadi nastopi v času pred puberteto. Takrat posameznik pridobi določene družbene izkušnje, ki mu pomagajo, da se dojema kot homoseksualec. Na doajemanje vplivajo socialne, emocionalne in genitalne izkušnje, ki jih je posameznik doživel (Plummer, v: Švab, Kuhar 2005: 56). Sicer pa je že odstop določene osebe od binarne spolne matrice (moški, ki ga zanimajo ženske, in ženske, ki jih zanimajo moški) razumljen kot znak potencialne homoseksualnosti. Močan vpliv imajo tudi stereotipne predstave o (homo)seksualnosti. Stereotipna definicija prave moškosti v javnosti je negacija

²⁷ Izraz coming out prihaja iz angleške fraze 'coming out of closet'. Fraza označuje razkritje posameznikove spolne usmerjenosti in konec skrivanja istospolne identitete. V slovenskem jeziku ima klozet tudi pomen stranišča. Torej prostor, kjer smo sami in nismo v stiku z drugimi. Ko je posameznik v klozetu, je varen in sam s sabo (Švab, Kuhar 2005: 45).

feminiziranega vedenja. Tisti, ki tem družbenim pričakovanjem ne ustrezajo, izgubijo privilegij pravega moškega in so označeni za homoseksualce.

5.1.1 Razmišljanja o homoseksualnosti

Raziskava (Švab, Kuhar 2005) kaže, da začne večina gejev in lezbijk o svoji homoseksualnosti razmišljati pred 15. letom starosti; najverjetneje kot posledica omenjenih izkušenj. Po raziskavi sodeč začnejo moški prej razmišljati o svoji potencialni homoseksualnosti kot ženske. Pogosto je vsako čustveno razmerje med dvema moškima razumljeno v seksualnem pomenu, med dekleti pa tovrstne izkušnje povečini nimajo takega predznaka. Mlajša generacija o istospolnih izkušnjah začenja razmišljati prej kot starejša.

Predstave o potencialni istospolni usmerjenosti povzročijo disonanco s prej obstoječo samopodobo in z večinskimi družbenimi pričakovanji. To privede do druge faze v oblikovanju identitete – h krizi identitete, ki jo povzročajo spreminjajoča se percepcija sebe, potencialne izkušnje heteroseksualnega in homoseksualnega vedenja, prav tako pa tudi stigma²⁸ in pomanjkljive informacije o (homo)seksualnosti. Večina gejev in lezbijk pravi, da se njihovi starši v času odraščanja in šolanja z njimi niso oz. so se zelo malo pogovarjali o homoseksualnosti. Pri mlajših generacijah je tega več. Geji in lezbijke – predvsem starejše generacije – so torej živeli v nekakšni informacijski blokadi, ki je še bolj vzdrževala stigmatizacijo homoseksualnosti. Glavni vir informacij so danes internet in drugi mediji, ki igrajo zelo pomembno socializacijsko vlogo v odnosu do homoseksualnosti, saj prispevajo k poglobljanju ali blažitvi krize identitete. Tipični odgovori na krizo so zanikanje homoseksualnih občutij, poskusi popravila (obiski pri psihologih ipd.), izogibanje takim občutjem in potlačitev seksualnih želja, nasilna potopitev v heteroseksualnost ali prevzem biseksualne identitete, lahko pa tudi eskapizem. Predvsem od lezbijk je pričakovano, da imajo fante, kar povzroča velik pritisk ožjega socialnega okolja. Strah pred razkritjem posameznika sili v mimikrijo in se zato izogiba potencialno nevarnim situacijam. Pomemben vzrok za krizo identitete je lahko tudi vera. Ta z dogmo o grehu še bolj pritiska na posameznikova čustva in krni njihova vsakdanja življenja.

²⁸Stigmatiziranje pomeni vtisniti sramotno znamenje, biti zaznamovan z nekim negativnim atributom. Več o stigmatizaciji posameznika v: Erving Goffman. *Stigma: notes on the management of spoiled identity*. London: Penguin Books, 1990.

5.1.2 Razkritja homoseksualnosti

Posameznik stopi v tretjo stopnjo razvoja homoseksualne identitete – sprejme novo identiteto –, ko preseže lastno ponotranjeno homofobijo²⁹ in začne sprejemati svoje homoseksualne občutke ter ko destigmatizira svojo spolno orientacijo,. Pri tej fazi gre za sprejem lezbične oziroma gejevske identitete, ne pa tudi za njeno ponotranjenost. Med sprejetjem in ponotranjenjem homoseksualne identitete lahko traja dlje časa, povprečno gre za razmik štirih let. Pri starejših generacijah je razmik večji, pri mlajših pa manjši. Geji in lezbijke svojo seksualno identiteto definirajo tudi prek stikov z drugimi homoseksualci. Le majhen del to doseže brez tovrstnih stikov. Če so izkušnje pri stikih negativne, lahko to posameznika pahne nazaj na prvo stopnjo – spet začne skrivati svojo homoseksualnost ali pa se prepričuje, da njegova občutja niso znak istospolne usmerjenosti. Geji in lezbijke se razkrijejo v povprečju pri devetnajstih letih in pol. Mlajše generacije to storijo prej, starejše kasneje, saj je za slednje dostopnost do informacij o homoseksualnosti manjša. Najprej se geji in lezbijke razkrijejo prijateljem in prijateljicam. Odziv na prvo razkritje je ponavadi pozitiven. Raziskovalca (Švab, Kuhar 2005) domnevata, da je to posledica izbire osebe, ki ji je ta informacija zaupana. Geji in lezbijke pogosto zavlačujejo razkritje pred starši do vstopa v prvo partnersko zvezo. To je namreč za marsikaterega geja ali lezbijko prava potrditev homoseksualne identitete. Partnerstvo jim služi kot dokaz in opora, da njihova homoseksualna identiteta ni le prehodna faza. Še vedno pa je pogosto prisotno dvojno življenje. V določenih kontekstih živi oseba svojo pravo spolno identiteto, še vedno pa jo pogosto skriva. Širši proces razkritja je končna stopnja v oblikovanju homoseksualne identitete, vendar ta proces nikoli ni povsem končan, saj v posameznikovo življenje vedno znova vstopajo novi ljudje. Zelo pomembni so prvi odzivi na razkritje. Če so ti negativni, lahko povzročijo ponovno vzpostavitev prejšnje stopnje skrivanja, strahu in krize identitete. Huda zavrnitev lahko potisne posameznika nazaj v klozet. Razkritje je točka, ko se mora o tem izobraziti tudi socialno okolje posameznika ali posameznice (Švab, Kuhar 2005).

5.1.3 Razkritje pred starši

Razkritje pred starši ima za večino gejev in lezbijk osrednje mesto zaradi čustvenih vezi s starši in drugimi ožjimi sorodniki. To dejanje je rušilno, ker ogrozi pričakovanja staršev glede spolnih vlog, ki so temelj družinskih odnosov, in ker večina staršev o tem ne razmišlja in se o

²⁹ Beseda homofobija je bila prvič natisnjena v reviji Time leta 1969, v svoji knjigi »Družba in zdrav homoseksualec« pajo je dve leti pozneje populariziral njen avtor, ameriški klinični psiholog George Weinberg (Kuhar 2001).

tem ne pogovarja. Pri razkritju pred starši lahko opazimo dva momenta: po prvem šoku in različnih oblikah psihičnega nasilja se zadeva pomiri in se vzpostavi molk. Dejstvo je povedano, a se o njem ne govori in ne razpravlja. Razkritje namreč ogrozi binarno spolno matrico. Zdaj ima celotna družina to težko nalogo, da sprejme in razkrije spolno usmerjenost sina ali hčere. Starši so po razkritju soočeni s homofobično družbo. Družina je glavni vir ideologije, tudi kar se tiče spolnosti. Če je družinska ideologija homofobična in naravnana proti gejem in lezbijkam, je otrokovo razkritje toliko težje. Dejstvo je, da je heteroseksualnost temeljna oblika socialnih stikov v družbi (družba je torej heteronormativna)³⁰ in taka je tudi večinska identiteta ljudi. Pomembne vplive na starševsko reagiranje imajo stereotipi o gejih in lezbijkah, preteklost in vera staršev, zaposlitev in prostor, kjer starši živijo – podeželje, urbano središče (Švab, Kuhar 2005).

Za starše je razkritje homoseksualne identitete otroka težko tudi zaradi nedostopnosti socialne mreže in skupin, kjer bi se pogovarjali o tej temi prav tako težko pridejo do informacij o homoseksualnosti.³¹ Večina staršev po razkritju reagira negativno: z jezo, šokom, zmedenostjo, sramom in celo s sovraštvom. Mnogi menijo, da njihov otrok ni več normalen, da je bolan, saj heteroseksualci svojo spolno identiteto vidijo kot normalno. Geji in lezbijke se v ožjem družinskem krogu najprej razkrijejo pred mamo ali sestro, šele nato pred očetom ali bratom. Švab in Kuhar (2005) domnevata, da je temu tako zaradi slabše ali neobstoječe komunikacije med očetom in otrokom. Mlajše generacije se prej razkrijejo pred očetom, kot to storijo starejše. Raziskovalca (Švab, Kuhar 2005) na podlagi pogovorov o starših homoseksualcev domnevata, da matere prevzemajo krivdo ali odgovornost za otrokovo homoseksualnost. Sebe namreč razumejo kot osebe, ki so prve zadolžene za otrokovo vzgojo, otrokova istospolna usmerjenost pa se kaže kot neuspešno opravljena naloga. Starši, predvsem mati, ne želijo širiti informacij o otrokovi homoseksualnosti, s tem zavarujejo otroka in zakrijejo svoj 'neuspeh' pri vzgoji. Razkritje pri očetih statistično ni drugačno kot pri materah. Skoraj polovica gejev in lezbijk, ki se jih je razkrilo pred obema staršema, je doživelo negativno reakcijo. Starši so po otrokovem razkritju soočeni s tremi večjimi problemi: iščejo

³⁰ Heteronormativnost ima dvojni učinek v vsakdanjem življenju gejev in lezbijk: po eni strani generira socialno izključevanje (stigmatizacija, homofobija, nasilje nad homoseksualci), hkrati pa deluje v obliki pritiska k prilagajanju heteroseksualnim vedenjskim vzorcem. Heteronormativnost pomeni izključujoči mehanizem za geje in lezbijke na eni strani, po drugi strani pa pomeni pritisk k posnemanju heteroseksualnih vlog, norm in vzorcev (Švab, Kuhar 2005).

³¹ Na internetni stran http://www.dih.si/index.php?option=com_content&task=view&id=15&Itemid=36 lahko v slovenščini dobijo informacije starši, ki imajo istospolne usmerjene otroke. Na <http://www.pflag.org/> pa je predstavljena organizacija, ki nudi pomoč staršem, družinam in prijateljem homoseksualcev.

razlog za otrokovo homoseksualnost,³² skrbi jih odziv okolice in otrokova prihodnost (Švab, Kuhar 2005).

5.1.4 Vpliv reakcije staršev na geje in lezbijke

Reakcija staršev je ključna za otrokovo nadaljnje dojemanje svoje identitete. Negativna reakcija ima lahko negativen ali pozitiven vpliv ali pa na otroka sploh ne vpliva. Anketirani geji in lezbijke so po razkritju staršem čutili: bolečino, depresivnost, jezo, šokiranost, zmedenost, tesnobo, osamljenost ali krivdo, nekateri pa so se zaprli vase. Razkriti otroci pa lahko navkljub negativni reakciji občutijo olajšanje, saj so svojo tesnobo končno nekemu zaupali. Z negativno reakcijo se lahko močno poslabša samopodoba otroka, še posebej, če je bila le-ta že pred razkritjem slaba. Seveda pa je vpliv starševega odziva na otroka odvisen od odnosov med starši in otroki. Če so bili ti pred razkritjem slabi, tudi negativen odziv na otroka bistveno ne vpliva. Drži pa tudi obratno (Švab, Kuhar 2005).

Osebni problemi posameznika po razkritju se nanašajo na identiteto posameznika ter na vez z družino in njenimi člani. Veliko staršev skrbi, kako bosta lezbična hči ali gejevski sin vplivala na odnose v družini. Zruši se upanje na klasično poroko, ki jo starši, ostali člani družine ter sorodstvo pričakujejo. Prav tako si lahko začnejo verni starši postavljati vprašanja glede vere. V krščanski Cerkvi je homoseksualnost greh, njihov otrok je torej grešen in starši glede tega ne morejo storiti ničesar. Staršem se lahko zazdi, da so po razkritju izgubili kontrolo nad otrokom. To se pogosto zgodi tistim, ki nočejo ali ne morejo razumeti, da je otrokovo življenje lahko drugačno od njihovega in da lahko živijo mimo starih vrednot (La Placa 2000).

Problemi družine po otrokovem razkritju se pogosto dotikajo socialnih ali celo političnih tem. Poleg tega so starši negotovi glede vprašanja AIDS-a, otrokovega partnerja ali partnerice in odzivov ter občutij prijateljev. Skrbi jih, kako bo otrok obravnavan zunaj družine in kako se bodo drugi obnašali do njega. Prav tako si ne morejo predstavljati gejevskega življenja, zabav, odnosov in prijateljstev zunaj matične družine.

³²Ponavadi ga iščejo pri sebi, kar pogosto privede k poskusom poprave napake. Starši se tu zatekajo tudi po strokovno pomoč. Mnenja so, da je otrokovo spolno usmerjenost mogoče popraviti (Švab, Kuhar 2005).

5.1.5 Nasilje v ožjem družinskem krogu

Zdi se, da je nasilje v družinskem krogu stvar zasebnosti, zato pogosto psihično nasilje³³ nad otroki po razkritju navzven ni vidno ali pa ga okolica noče zaznati. V raziskavi (Švab, Kuhar 2005) se je izkazalo, da so prvi odzivi staršev pogosto negativni. Nekateri se od otrok distancirajo oziroma si vzamejo čas, da vse skupaj premislijo. Starši se pogosto upirajo otrokovi seksualni opredelitvi in jo nasilno spodbijajo, ker menijo, da je ta identiteta prehodna in neresna. Lezbijke in geji se pred starši v povprečju razkrijejo okrog 20. leta starosti. Takrat običajno še nimajo dovolj ekonomskega pa tudi kulturnega, psihološkega in socialnega kapitala, da bi lahko živeli sami (oziroma s partnerjem). Še vedno je to čas, ko večina še obiskuje srednje šole ali pa že fakultete. Otroci so prav zato še vedno močno odvisni od staršev. Prisiljeni so živeti doma zaradi šolanja, nezaposlenosti, težave imajo pri reševanju stanovanjskega problema, na drugi strani pa je življenje doma cenejše, tu je večja gnotna in čustvena varnost, vzpostavljen je razumevajoč odnos s starši. Vseeno pa večina staršev skuša spremeniti otrokovo istospolnost. Homoseksualnost razumejo namreč kot fazo, ki jo skušajo hitro zaključiti.

Odzive staršev lahko razporedimo na pettočkovni lestvici (Švab, Kuhar 2005: 83–84):

1. Prekinitev odnosov. To je najbolj radikalen odziv staršev. Starši za ponovno vzpostavitev odnosov zahtevajo, da se otrokova istospolnost spremeni.
2. Čustveno izsiljevanje. Tu gre za prepričanje, da homoseksualnost ni prava otrokova identiteta in da bi jo spremenil, če ima starše dovolj rad.
3. Poskus, da bi napako popravil s psihiatričnim ali kakšnim drugim zdravljenjem.
4. Sprejetje s pogoji. Najpogostejši pogoj je, naj razkritje ostane družinska skrivnost in naj te informacije določenim osebam ne razkrijejo.
5. Popolno sprejetje. To je redek prvi odziv, se pa lahko sčasoma vzpostavi. Starši sprejmejo otrokovo homoseksualnost, prav tako pa tudi otrokovega partnerja ali partnerko.

Ti odzivi so idealnotipski. Pogosto gre za prepletanje več odzivov, ki se lahko sčasoma spreminjajo in so odvisni od okoliščin in situacij, v katerih se znajde družina.

³³ Psihično nasilje so dejanja, ki najpogosteje potekajo na verbalni ravni in negativno vplivajo na samozavest, samopodobo in samozaupanje druge osebe. Sem sodi grobo kritiziranje človekove osebnosti, žaljenje, zmerjanje, poniževanje, ustrahovanje in grožnje z besedami, kričanjem, telesno držo, ustvarjanje negativnih mnenj o osebi na podlagi predsodkov in stereotipov, ignoriranje, molčanje, da bi dosegli svoj cilj, širjenje negativnih govoric o osebi, da bi zmanjšali njen ugled v družbi, izoliranje osebe od ljudi, s katerimi bi želela ohraniti stik.

Prvi odzivi staršev se ponavadi preobrnejo v prozorni klozet, kar pomeni, da posameznikova homoseksualnost zdrsne v kontekste družinske skrivnosti. Dejstvo je sprejeto, a se o njem ne razpravlja in ne razglablja. Od razkritega posameznika se pričakuje, da o tem ne bo govoril, da na družinska slavlja ne bo pripeljal prijateljev ipd. Pomiritev pa lahko pelje v sprejemanje, kar se vse bolj kaže pri mlajših gejih in lezbijkah (Švab, Kuhar 2005).

Starševsko zavračanje homoseksualne identitete njihovega otroka je posledica družbene strukture, v kateri živijo, in ne v osebnostnih lastnostih staršev. S to vrsto nasilja se feministične definicije pogosto ne ukvarjajo, tako da ta vrsta nasilja ostane pogosto neimenovana (Zorn 1998: 141). Pri nasilju nad otroki, ki razkrijejo svojo spolno usmerjenost, moramo poudariti, da je nasilno vedenje stvar tistega, ki ga izvaja, in ne krivda tistega, nad katerim se izvaja. Tako so otroci žrtve svojih staršev in bi lahko nasilje po razkritju opredelili kot »spolno zlorabo«³⁴ (Zorn 1998: 142).

5.1.6 Istospolna partnerstva

Družbene spremembe na ravni osebnega življenja se kažejo v preobrazbi intimnosti, zanjo pa je značilen trend vzpostavljanja čistega razmerja. Posameznik namreč stopa v odnos zaradi razmerja samega in tega, kar lahko iz takšnega odnosa pridobi. Čisto razmerje obstaja toliko časa, dokler prinaša zadovoljstvo med partnerjema (Giddens 2000: 58). Veljalo naj bi za vse vrste intimnih partnerskih zvez, še posebej za istospolne. Slednje namreč niso že vnaprej opredeljene s spolno delitvijo vlog in dela, kot je to ponavadi pri heteroseksualnih razmerjih. Preobrazba intimnosti vpliva na homoseksualce kot želja, da bi ustvarili razmerje, ki bi temeljilo na idealih enakosti, hkrati pa se preoblikujejo tudi heteroseksualni načini življenja. Pri nas lahko opazimo, da istospolna partnerstva težijo k enakosti pri delitvi dela in s tem tudi k čistemu razmerju. Današnja partnerska razmerja so ne glede na spolno usmerjenost

³⁴ V Kazenskem zakoniku Republike Slovenije je v 183. členu opredeljen postopek po spolnem napadu na osebo, mlajšo od petnajst let. (1) Kdor spolno občuje ali stori kakšno drugo spolno dejanje z osebo drugega ali istega spola, ki še ni stara petnajst let, pri čemer obstaja očitno nesorazmerje med zrelostjo storilca in žrtve, se kaznuje z zaporom od enega do osmih let. (2) Kdor stori dejanje iz prejšnjega odstavka z osebo, ki še ni stara deset let ali s slabotno osebo, ki še ni stara petnajst let ali tako, da uporabi silo ali zagrozi z neposrednim napadom na življenje ali telo, se kaznuje z zaporom najmanj treh let. (3) Učitelj, vzgojitelj, skrbnik, posvojitelj, roditelj, duhovnik, zdravnik ali druga oseba, ki z zlorabo svojega položaja spolno občuje ali stori kakšno drugo spolno dejanje z osebo, ki še ni stara petnajst let in mu je zaupana v učenje, vzgojo, varstvo in oskrbo, se kaznuje z zaporom od enega do desetih let. (4) Kdor v okoliščinah iz prvega, drugega in tretjega odstavka tega člena kako drugače prizadene spolno nedotakljivost osebe, ki še ni stara petnajst let, se kaznuje z zaporom do petih let. Po tem zakonu bi lahko nasilje staršev ob razkritju otrokove homoseksualne usmerjenosti opredelili po četrtem odstavku tega zakona. Storilec bi bil lahko kaznovan z zaporom do petih let.

refleksivna, terjajo intenzivno in aktivno delo na odnosu in so bolj izpostavljena razpadu (Giddens 2000).

Trenutno najpomembnejši dejavnik družbenega diferenciranja je dejstvo, da so poznomoderne družbe še vedno izrazito heteronormativne, družbeni kontekst favoriziranja heteroseksualnosti ter stigmatiziranja homoseksualnosti pa istospolno usmerjene umešča bistveno drugače kakor heteroseksualno usmerjene. Geji in lezbijke kot posamezniki ali v partnerskih zvezah doživljajo različne načine pritiska s strani heteronormativne družbe. Homoseksualci zato v povprečju stopijo v partnersko zvezo dokaj pozno, in sicer pri 20,6 leta. Vzrok temu so družbeni pritiski k heteroseksualnosti, ki silijo posameznike, da najprej oblikujejo heteroseksualno razmerje. Poleg tega je za kasnejše stopanje v razmerja kriva stigmatizacija in proces oblikovanja homoseksualne identitete. Tretji dejavnik je ozek socialni prostor za spoznavanje istospolnih partnerjev. Danes so taki prostori v večjih urbanih središčih (npr. v Ljubljani na Metelkovi). Vse več pa je poznanstev preko interneta. Pomembna je tudi neformalna prijateljska mreža. Ta namreč omogoča diskretnost, intimnost, kjer je izpostavljenost stigmatizaciji³⁵ manjša. Obstaja pa precej razlik med starostnimi skupinami glede na to, kdaj geji in lezbijke stopajo v partnerska razmerja (Švab, Kuhar 2005).

5.1.7 Razkritje partnerske zveze v javnem prostoru

Raziskava (Švab, Kuhar 2000) je pokazala izrazit strah pred razkritjem partnerske zveze v širšem družbenem okolju, kar je očiten dokaz visoke stopnje homofobije.³⁶ Lezbijke in geji svojo zvezo širši družbi raje predstavljajo kot zgolj prijateljstvo. Intimnost si izkazujejo le v okoljih, kjer se jim zdi varno, tj. v prijateljskih krogih. Izkazalo se je, da prvi negativni odziv staršev ne vpliva na njihovo kasnejše sprejemanje otroka in njegovega partnerja oziroma partnerke. Navezovanje midsorodniških odnosov ter sprejemanje lezbijke oziroma geja v

³⁵ Stigmatizacija je strokovni sociološki izraz, ki označuje poseben odziv okolja na drugačnost/različnost. Ameriški sociolog Goffman jo je opredelil kot »nezaželeno drugačnost«. Domneval je, da je vse človeške razlike mogoče stigmatizirati. V nekaterih okoljih je lahko drugačnost (barva kože, etnična pripadnost, veroizpoved, politično prepričanje, starost, izobrazba) nezaželena oz. stigmatizirana, okolje pa stigmatizirane osebe dojema kot manjvredne. Ti so lahko tarča posmeha, zaničevanja, opravljanja, psihičnega in fizičnega nasilja, dostop do družbenih dobrin, npr. izobrazba, delovno mesto, politično odločanje jim je pogosto otežen. Posledica stigmatizacije se vedno izraža v socialni distanci do stigmatiziranih oseb in skupin (<http://www.zdravzivot.com/strana/00,101,66,0.htm>, 5. 10. 2007).

³⁶ Homofobija se kaže na več načinov, in sicer kot fizično nasilje, šikaniranje, žaljenje, ignoriranje, pomenljivi pogledi.

družino njegovega partnerja oziroma partnerke pa pogosto terja veliko naporov in vztrajnosti. Če je eden od partnerjev v ožjem družinskem krogu drugega partnerja nezaželen, jo to močan pritisk na partnersko zvezo. Sprejetost v družinskih razmerjih je vedno bolj pogosta pri mlajših, kar nakazuje, da je homofobija v prijateljskih in družinskih krogih vse manj prisotna. Sicer pa je danes sprejet drugačen vidik družine: otroci niso več nujen pogoj za družino, družinski odnosi pa se vse bolj razširjajo na prijateljske. Poudarek je na možnosti izbire, zavezanosti, prijateljstva (Švab, Kuhar 2005).

Geji in lezbijke v raziskavi (Švab, Kuhar 2005) poudarjajo, da je potrebno rešiti problem porok, saj se geji in lezbijke počutijo kot drugorazredni državljani. Večina bi se poročila iz praktičnih koristi (pridobivanje kreditov za reševanje stanovanjskega vprašanja, pridobitev večje socialne varnosti). Kljub možnosti poroke pa se zanjo večina ne bi odločila,³⁷ predvsem zaradi visoke stopnje homofobije v družbi, ki jih obkroža. Raziskava je tudi pokazala, da si malo manj kot polovica anketiranih želi imeti otroka. Statistično gledano ni razlik med geji in lezbijkami, se pa realno zavedajo, da je ta možnost dejansko zelo majhna. Lezbijkam se vseeno zdi možnost imeti otroka večja kot pa gejem.³⁸ Med heteroseksualno populacijo je lezbično materinstvo prikazano kot nezaželeno ali celo nevarno.

Z javno priznано in pokazano zvezo, npr. z držanjem za roke na ulici in s poljubljanjem, se na različne načine močno pokaže heteroseksualizacija ulice: od fizičnega nasilja do pogledov, žvižganja in verbalnih pripomb. Zaradi tega geji in lezbijke v javnosti ne želijo izkazovati svoje ljubezni, kar pa vodi v začaran krog. Če ni gejev in lezbijk, ki bi na ulici izražali

³⁷ V Sloveniji so oktobra 2005 začeli izvajati zakon o registraciji istospolnih skupnosti. Ta omogoča registracijo istospolne skupnosti in vpis skupnosti v register istospolnih skupnosti. Zakon daje partnerjema pravico do preživljanja in preživetja, pravico do pridobivanja premoženja in urejanja premoženjskih razmerij v okviru skupnosti, pravico do stanovanjskega varstva, pravice v kazenskem, pravnem in nepravdnem postopku in pravico do pridobivanja informacij o zdravstvenem stanju obolelega partnerja ter do obiskov v zdravstvenih ustanovah. Zakon pa partnerjema ne omogoča slavnostnega obreda sklenitve istospolne skupnosti. Partnerju ne podeljuje statusa svojca, čeprav so podeljene enake pravice, ki jih ima svojec v Zakonu o zakonski zvezi in družinskih razmerjih. Poleg tega ni v zakonu nikjer naveden obvezen obisk na centru za socialno delo, če skupnost razpada (http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r05/predpis_ZAKO4335.html, zadnji dostop 9. 8. 2007).

³⁸ V Sloveniji so na referendumu leta 2001 zavrnili dopolnitve zakona o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo. Če bi bil referendum sprejet, bi pravico oploditve z biomedicinsko pomočjo (OBMP) lahko izkoristile tudi lezbijke in to je bila ena od glavnih tez nasprotnikov zakona. Do postopkov OBMP sta namreč po sedanjem zakonu upravičena le moški in ženska, ki živita v medsebojni zakonski zvezi ali zunajzakonski skupnosti, in ki glede na izkušnje medicinske znanosti ne moreta pričakovati, da bi dosegla zanositev s spolnim odnosom, in jima ni mogoče pomagati z drugimi postopki zdravljenja neplodnosti. Zakonca ali zunajzakonska partnerja sta upravičena do OBMP tudi v primerih, kadar se s temi postopki lahko prepreči, da se na otroka prenese huda dedna bolezen. V sedanjem zakonu je še poudarjeno, da mora medsebojna zakonska zveza ali zunajzakonska skupnost obstajati v času vnosa spolnih celic ali zgodnjih zarodkov v telo ženske. Posledično lahko sklepamo, da samske ženske ali ženske, ki živijo v skupnosti z žensko, do OBMP niso upravičene (http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r08/predpis_ZAKO2518.html, zadnji dostop 9. 8. 2007).

Ljubezen, heteroseksualni posamezniki težko sprejmejo javno izražanje homoseksualne ljubezni. Klozet je zato na ulici močno prisoten, izgublja pa pomen predvsem v prijateljskih in ožjih družinskih socialnih okoljih. Heteronormativnost je najmočnejše prisotna na delovnem mestu, saj je to prostor komunikacij o posameznikovi zasebnosti. V času službe so pogosto govori o družinski sreči ali problemih, poleg tega je v tem času slišati tudi npr. 'vice o pedrih'. To še otežuje razkritje homoseksualnosti na delovnem mestu, kar pa spet vodi v začaran krog. Geji in lezbijke se zato ne razkrijejo, ker ocenijo, da delovno okolje ni dovolj varno, to pa še naprej ostaja homofobično zaradi heteronormativnih predpostavk. Med razlogi za skrivanje je pogosto strah pred oviranjem ali preprečitv napredovanja v službi. Vseeno pa raziskava (Švab, Kuhar 2005) kaže, da je izrecna diskriminacija na delovnem mestu na osnovi spolne usmerjenosti nizka. Anketiranci, ki so doživeli negativen odziv na delovnem mestu, so poročali, da je bil ta v obliki žaljenja, posmehovanja, zbadanja, podcenjevanja, šikaniranja, izsiljevanja, ignoriranja ali celo v obliki odpusta z delovnega mesta. Slovenska zakonodaja v Zakonu o delovnih razmerjih³⁹ geje in lezbijke varuje pred diskriminacijo na delovnem mestu.

5.1.8 Homofobija⁴⁰

Malo več kot polovica anketiranih je izjavilo, da so že bili žrtev nasilja zaradi svoje spolne usmerjenosti. Najpogostejše je psihično, sledi fizično, na zadnjem mestu pa je spolno nasilje. Ženske v več primerih doživljajo psihično, moški pa fizično nasilje. Kot najbolj nevarni so se izkazali javni prostori (ulica, bari), najpogostejši storilci pa so neznanci. Lezbijke so pogosteje kot geji žrtev nasilja v zasebnosti, znotraj družinskih ali sorodstvenih odnosov. Geji so za najpogostejše storilce nasilja imenovali sošolce oziroma vrstnike. Nasilje nad homoseksualci lahko jemljemo kot posledico družbene nestrpnosti in kulturnega heteroseksizma, ki dovoljuje

³⁹ 1. alineja 6. člena Zakona o delovnih razmerjih pravi: Delodajalec ne sme iskalca zaposlitve (v nadaljnjem besedilu: kandidata) pri zaposlovanju ali delavca v času trajanja delovnega razmerja in v zvezi s prenehanjem pogodbe o zaposlitvi postavljati v neenakopraven položaj zaradi spola, rase, barve kože, starosti, zdravstvenega stanja oziroma invalidnosti, verskega, političnega ali **drugega prepričanja** (poudarila M. Č.), članstva v sindikatu, nacionalnega in socialnega porekla, družinskega statusa, premoženjskega stanja, **spolne usmerjenosti** (poudarila M. Č.) ali zaradi drugih osebnih okoliščin.

V 3. alineji 6. člena pa je zapisano: Prepovedana je neposredna, kot tudi posredna diskriminacija, zaradi spola, rase, starosti, zdravstvenega stanja oziroma invalidnosti, verskega ali drugega prepričanja, **spolne usmerjenosti** (poudarila M. Č.) in nacionalnega porekla. Posredna diskriminacija obstaja, če navidezno nevtralne določbe, kriteriji in praksa učinkujejo tako, da postavljajo osebe določenega spola, rase, starosti, zdravstvenega stanja oziroma invalidnosti, verskega ali drugega prepričanja, **spolne usmerjenosti** (poudarila M. Č.) ali nacionalnega porekla v slabši položaj, razen če so te določbe, kriteriji in praksa objektivno upravičeni ter ustrezni in potrebni (http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r00/predpis_ZAKO1420.html, zadnji dostop 9. 8. 2007).

⁴⁰ Homofobija (iz grščine *homós*: enak; *phobos*: strah, fobija) označuje sovražnost do homoseksualcev. Beseda ne pomeni dejansko fobije kot bolezenski strah, marveč neutemeljeno averzijo do istospolnosti. Gre za eno pogostih oblik diskriminacije v družbi. Homofobija je v družbi prisotna v različnih pojavnih oblikah, od predsodkov, zavračanja, sovraštva, zagovarjanja nestrpnosti do homoseksualcev in vse do fizičnega in psihičnega nasilja nad njimi (http://www.medicina.hr/seksualnost/clanci/lijecenje_homofobije.htm, 5. 10. 2007).

tovrstna dejanja, njihove posledice pa bistveno blaži. Dejansko pa hudo nasilje nad samim sabo izvajajo homoseksualci sami. Zaradi pomanjkanja ali negativnosti informacij prihaja v času sprejemanja homoseksualne identitete do hudih psihičnih pritiskov, ki jih posameznik izvaja sam nad sabo (Švab, Kuhar 2005).

6 LEZBIŠTVO IN TRETJI SPOL

Lezbijka je ženska, ki je v seksualnem kontaktu z drugo žensko ali ženskami. Podlaga za tako definicijo lahko najdemo v ideji spola, ki predpostavlja dva spola (moškega in ženskega), in na prakticanju seksualne (genitalne) aktivnosti (Cottingham 1997: 186).

Teorij o nastanku lezbništva je mnogo. Nekateri raziskovalci so proučevali gene, drugi obnašanje, tretji so za nastanek krivili socializacijo. V osnovi se o nastanku lezbništva pojavljajo tri teorije: genetska, psihološka in sestrška (Cartledge in Hemmings 1985). Genetska teorija išče vzrok lezbništva v zaporedju genov in trdi, da so se lezbijke že v otroštvu zato počutile drugačne – niso sprejemale stereotipnega oblačenja, vedenja in igrac, zaljubljale so se v ženske in tem izkušnjam dajale velik emocionalni pomen. Ta teorija lahko pri heteroseksualcih odpravi strah pred okužbo, lezbijke pa hkrati opravičuje, da niso same krive za to in ne morejo biti kaznovane za nekaj, kar jim je prirojeno. Lahko pa vodi v prepričanje družbe, da je potrebno take ljudi iztrebiti. Hitler je tako pokončal na tisoče ljudi, ki jih je opredelil za homoseksualce. Druga teorija je psihološka in zastopa idejo, da seksualnost ni že vnaprej dana, ampak jo oblikujejo družba, v kateri živimo, in osebna ozadja posameznika. Lezbičnost tu velja za odklon od norme, nastanku pa botrujejo neurejen dom, pomanjkanje ljubezni in toplote v otroštvu. Sem sodi tudi ideja, da so lezbijke pregrede, da bi privlačile moške in se zato obrnejo ena k drugi po tolažbo. Obravnavane so kot invalidi, ki jih je strah boja in ne zmorejo heteroseksualne kompetence. To teorijo lahko danes zasledimo predvsem v pogovorih na nestrokovnih ravneh, tj. med laiki. Zadnja je tako imenovana sestrška teorija. Ženske, ki postanejo feministke in se začnejo zbirati v krožkih z drugimi feministkami, se 'preobrnejo' v lezbništvo. Povod naj bi bila srečanja z drugimi lezbijkami, kjer ženske 'spregledajo', da so v resnici lezbijke in ne heteroseksualke.

Zgodnji seksologi so menili, da žleze, hormoni in druge biološke komponente neposredno vplivajo na razvoj istospolnega vedenja oziroma nagnjenja. Take predpostavke so ponekod prisotne še danes, čeprav so se pojavile še pred odkritjem endokrinologije. Osrednja misel večine zgodnjih teoretikov homoseksualnosti je, da na slednjo vplivajo različni biološki dejavniki. Tipična oznaka za homoseksualce zgodnjih psihiatrov in seksologov je bila zajeta v konceptu tretjega spola. Ženske, ki so tretjega spola, naj bi bile invertirane in v nasprotju s predstavami o tradicionalni ženskosti. Imele naj bi dejaven pristop tako v seksualnem, emocionalnem in vsakdanjem življenju. Ne zanima jih varnost družinskega življenja, uspehe

zato iščejo v zunanjem, moškem svetu. V osebnih odnosih pa dajejo prednost ženskam pred moškimi. Tako lezbijk niso prepoznavali kot predstavnic ženskega spola, ker nimajo običajnih ženskih lastnosti – te naj bi bile pasivnost, zanimanje za moške, želja po družini in skrbi za otroke. Ker pa tudi niso moški, saj so biološko gledano ženske, so jih teoretiki uvrstili v tretji spol (Tratnik 1995b).

Carl von Westphal je leta 1869 objavil študijo o ženskah, ki so že v otroštvu razvile istospolno nagnjenje. Poimenoval jih je prirojene invertiranke. Lezbično nagnjenje naj bi bilo rezultat podedovane degeneracije in oblika nevroze. Westphal je predlagal tudi pojem nasprotno seksualno čutenje, ki naj bi pomenil emocionalno nagnjenje k istemu spolu. Njegova najvplivnejša učenca sta bila Richard von Kraft-Ebing in Havelock Ellis. Kraft-Ebing je v eni od svojih študij ločil tako imenovano prirojeno in pridobljeno homoseksualnost. V nasprotju z Westphalom je menil, da ni nujno, da so lezbijke fiziološko drugačne od heteroseksualk. Razlikovale naj bi se bolj po obnašanju in interesnih vzorcih. V primerjavi z drugimi ženskami naj bi bile lezbijke bolj nagnjene k temu, da razvijejo netradicionalne aspiracije in interese. Havelock Ellis se je pri svojih študijah največkrat opiral na škandalozne zgodbe o umorih med lezbijkami in na dela z lezbično tematiko. Raziskoval je zlasti primere nasilnega vedenja nad lezbijkami in tako prišel do sklepa, da so istospolni odnosi lahko tudi vzrok za nasilje in samomorilna nagnjenja pri ženskah. Ellis je imel homoseksualnost za patološko stanje. V svojih raziskavah je upošteval genetske predispozicije in dejavnike okolja. Življenje v spolno segregiranem okolju, zapeljevanje v homoseksualne odnose ali razočaranja v heteroseksualnih odnosih naj bi bistveno pripomogli pri razvoju homoseksualne usmeritve. Ellis je ločil prave invertiranke – pri njih se homoseksualno nagnjenje razvije še pred puberteto – in slučajno homoseksualno obnašanje pod vplivom zunanjih dejavnikov. Med zunanje dejavnike, ki naj bi ženske sili v homoseksualna nagnjenja, je Ellis štel tudi žensko gibanje. Prave invertiranke je Ellis opisoval kot ženske s prirojenim istospolnim nagnjenjem, praviloma naj bi izhajale iz patoloških družinskih razmer ter kazale bolj ali manj vidne telesne in duševne znake moškosti. Lezbijke, ki so jih zgodnji seksologi preučevali, so bile hospitalizirane v psihiatričnih ustanovah. Pogosto so raziskovalci svoje rezultate utemeljevali na podlagi izgleda žensk, za katere so menili, da so lezbijke. Zgodnje raziskave so homoseksualke prikazale kot bolno, degenerirano žensko z ekscesnimi spolnimi željami. To je vodilo h kasnejšemu stereotipnemu označevanju lezbijk, kot npr.: lezbično nagnjenje naj bi bilo prirojeno, lezbijke naj bi imele nenormalne kromosome ali podrto hormonsko ravnovesje; lezbičnost kot prirojena bolezen lahko povzroči deformacije v telesni pojavnosti in obnašanju

– moško držo in maskulinizacijo genitalij (Tratnik 1995b). Take biološke razlage so dajale dokončne in deterministične ugotovitve. Določile so namreč, da je človekova usoda določena z rojstvom in s posameznikovim genetskim spolom.

Simone de Beauvoir (1999: 172) si lezbijko predstavlja s strogim klobukom na glavi, kratkimi lasmi in kravato; njena moškost naj bi bila anomalija, ki je zunanje znamenje hormonskega ravnovesja. Raziskovalka pa še doda, da lahko lezbijke najdemo tudi med kurtizanami in tistimi, ki zelo gojijo svojo ženskost. Avtorica zastopa teorijo, da pride pri nekaterih zarodkih do odklonov, katerih posledica je oseba, ki je po lastnostih med žensko in moškim. Ženske, ki nimajo dovolj ženskih hormonov, se ne razvijejo do konca in imajo zato posebnosti, ki so pogosto povod za lezbično nagnjenje. Po mnenju avtorice je homoseksualnost za žensko eden izmed poskusov, da bi uskladila svojo avtonomijo in pasivnost svojega mesa. Simone de Beauvoir piše o zavračanju pasivnosti nekaterih lezbijk, medtem ko druge izberejo ženske zato, da se jim lahko pasivno prepustijo. Pasivne homoseksualke hočejo posnemati moškega, saj slednji danes predstavlja pozitivnost in nevtralnost, se pravi bitje moškega spola in človeško bitje. Moško držo privzame ženska tudi zaradi zavračanja, da bi se kakorkoli zapletla z ženskami (Beauvoir 1999).

Tudi Simone de Beauvoir (1999) poudarja, da je lezbilstvo lahko prirojeno ali pridobljeno. Dekle lahko postane lezbijka, če ne pretrga vezi z materjo. Sama fiksacija na mater pa ni zadostna razlaga za homoseksualnost. Omeni še drug dejavnik, in sicer svobodno odločitev. Lezbijka lahko po tej teoriji to postane tudi zaradi okolja, v katerem živi ali dela. Če je v njem veliko žensk, lahko zapade v lezbilstvo. Simone de Beauvoir zaključi, da je homoseksualnost drža, ki je izbrana znotraj situacije. Fiziološka danost, psihološka zgodovina ali družbene okoliščine niso odločilni dejavniki za lezbilstvo. To naj bi bil za ženske eden od načinov reševanja problemov, ki jih zastavljata njen splošni položaj in njena posebna erotična situacija.

Danes se lezbilstvo javnosti vse več predstavlja predvsem v medijih – v raznih nadaljevankah in nanizankah (Moške zadeve, Ženske zadeve, Pod eno streho, TV Dober dan),⁴¹ prav tako so filmi z lezbično tematiko predstavljeni na Festivalu lezbičnega in gejevskega filma. Festivala se ponavadi udeleži le publika, ki jih tovrstna tematika res zanima. Geji in lezbijke so v teh

⁴¹ Zadnji dve sta slovenski in sta delo Promocijske skupine Mangart.

filmih pogosto prikazani v glavnih ali pa zelo pomembnih vlogah, medtem ko so v televizijskih nadaljevankah pogosteje predstavljeni v stranskih vlogah s stereotipnimi predstavami.⁴² Laura Cottingham (1997: 181) vidi prikaz homoseksualk v medijih, kot da te izginjajo, »zgodbe o lezbičnem izginotju prikazuje lezbijko oziroma njeno neodvisnost od moških kot nestabilno, navidezno, začasno in nerealno.« Televizija in film sta fikcija, ki za svojo sprejetje med gledalci potrebuje že znane kategorije: narod, posameznik, moški, ženski, črnc, belec ipd. Če liki tem kategorijam ne ustrezajo, potrebuje film in televizija dodatne razlage in razmišljanja za razumevanje filma. Za splošno gledljiv film morajo ustvarjalci uporabiti like, ki so prisotni v našem vsakdanjem življenju. »Tista zgodba in tista teorija, ki bi koga prignali, da razmišlja izven že konstruiranih razumevanj, bi bil izziv – in ta gotovo ni namen televizije« (Cottingham 1997: 197).

⁴² V televizijski nadaljevanki TV Dober dan je geja igral igralec Vito Rožej. Leta 2004 ga je zaradi prepričljive igre napadla skupina neznancev, kljub temu da je Rožej ta lik samo igral in sam ni gej. Napad je bil dokaz homofobije in sovražnosti do gejev, posledično pa najbrž tudi do lezbijk.

7 TRANSSPOLNOST, TRANSSEKSUALNOST, TRANSVESTIZEM

Poleg lezbijk lahko v delih Suzane Tratnik zasledimo tudi transseksualnost⁴³ in transvestizem, ki sta prisotna v romanu *Ime mi je Damjan* (2001). Njuna pojavnost v delu je pogosto medsebojno prepletena in zato težko ločljiva.

Transspolnost obstaja, kadar je zunanji izgled osebe drugačen, kot pa je njeno čustvovanje. Čustveno in psihično se torej čuti kot pripadnik drugega spola, kot pa je njen/njegov izgled. Pogosto se za ta pojav uporablja izraz osebe v napačnem telesu. Od transspolnosti pa se loči transseksualnost, ki je povezana z željo, da oseba postane drugega spola. To si želi storiti telesno, fiziološko (z operacijo in hormonalnimi terapijami) in psihosocialno. Poleg omenjenih pojmov poznamo še transvestite. To so osebe, ki se oblačijo v osebe nasprotnega spola. V angleščini je poznana še razlika med transvestitom in travestitom. V prvem primeru (transvestit) gre za "preoblačenje", za cross-dressing, v drugem primeru (travestit) pa gre za preoblačenje zaradi šova, nastopanja, imitiranja. Vendar pa je ta razlika včasih povsem zabrisana (pogovor z Romanom Kuharjem, 16. 7. 2007). Zihlerl (1999: 282) transvestizem opredeli kot »nošenje oblek nasprotnega spola z namenom, da bi posameznik občutil občutek, da je član nasprotnega spola. Ta želja pa ni trajna kot pri transseksualizmu.« Ta vrsta motnje je običajno skrita in se dogaja v zasebnosti, zato Zihlerl meni, da ni potrebno zdravljenje.

V Leksikonu Državne založbe Slovenije lahko pod gesli zasledimo razlage travestije (kar pomeni humoristična ali satirična predelava resnobnega dela), travestita (to je humorist ali satirik, ki določeno resnobno delo prikaže v obliki humorističnega ali satiričnega dela) in transvestizma (prevzemanje socialnih pojavov in znakov nasprotnega spola; oblačenje, ličenje), transvestit pa je človek, ki se preoblači in liči ter prevzema socialne pojave nasprotnega spola

(http://www.ljudmila.org/siqrd/KeKe/K06_94/moskzens.htm, 10. 8. 2007).

Ženske so se že od nekdaj oblačile v moške, kar jim je prineslo določeno mero samostojnosti in neodvisnosti. Nekatere transvestitke so se tako celo poročile. Nemalokrat je bil tak zakon

⁴³ Pri omembah omenjenega pojma v različni literaturi se pojavljata dve varianti zapisa besede: transseksualnost in transeksualnost. Pomen je pri obeh zapisih enak. V diplomski nalogi bom uporabljala prvi zapis besede (transseksualnost), ker ga takega najdemo tudi v Velikem slovarju tujk (2002).

razkrinkan in transvestitko je doletela kar huda kazen (zapor ali celo sežig na grmadi).⁴⁴ Nekatere ženske, ki se niso preoblačile v moške, so si vseeno 'jemale' moške pravice. S svojim vedenjem in v stikih z okolico so slednji dajale vedeti, naj jih obravnavajo kot moške. To so bile pogosto igralke, pevke. Lastile so si privilegije, običajno pridržane za moške – samozadostnost, neovirano svobodo potovanj, svobodo raziskovanja poklicev itd. (Faderman 2002: 53–59).

Prva oseba, ki je operativno spremenila spol, je bil danski umetnik Einar Wegener.⁴⁵ To je storil po tem, ko je svoji ženi, slikarki portretov, poziral v ženskih oblačilih. Einar se je začel oblačiti kot ženska in se dal klicati Lili Elbe. Leta 1930 je odšel v kliniko za ženske bolezni v Dresdnu, nekaj mesecev po tem je odšel iz bolnišnice kot Lili Elbe. Einarju so odstranili penis in mu presadili jajčnike in maternico. Operacija ni bila uspešna, Lili je leto dni kasneje umrla. Prvo uspešno operacijo spremembe spola je opravil Američan George Jorgensen, ki je postal Christine. Operiran je bil v Evropi, v Ameriko se je vrnil kot zelo lepa ženska. Doživela je veliko medijsko odzivnost. Umrla je deset let kasneje zaradi raka (http://www.medicina.hr/seksualnost/clanci/transseksualnost_promjena_spola.htm, 10. 8. 2007).

Doktor Harry Benjamin je leta 1966 v knjigi *Transseksualni fenomen* prvič objavil stanja transseksualcev, razlike med transseksualci in transvestiti ter rezultate zdravniških zdravljenj transseksualnih oseb. Prav tako je postavil smernice in utemeljil načine dela s transseksualci ter uvedel hormonsko zdravljenje kot pripravo na kasnejši možni operacijski poseg. Ustanovil je tudi združenje Harry Benjamin Gender Dysphoria Association (HBGDA), ki je še danes vodilno na tem področju. Organizacija pomaga tistim, ki imajo težave z določanjem svojega spola, in ima zdaj že več kot 350 članov. Kljub temu je bilo še mnogo zdravnikov, ki so bili skeptični glede tovrstnih operacij. Menili so, da te niso potrebne in da so enako uspešne psihoterapije (<http://www.wpath.org/Documents2/soccv6.pdf>, 10. 8. 2007).

Transspolnost, transseksualnost in transvestizem po Ziherlu (1999: 269) spadajo med tiste spolne motnje, »ki jih ne povzročajo telesne bolezni ali okvare, so torej posledica dogajanja v človekovi duševnosti.« Planinšek in Šolinc (1999) navedeta dva vzroka: genetske in

⁴⁴ Na grmadi so ponavadi sežigali ženske, ki so jih opredelili za čarovnice. To so bile pogosto tiste, ki so imele znanja s področja ginekologije (babice pa tudi tiste, ki so opravljale splave), prav tako so sem prištevali ženske, ki so kakorkoli izstopale. Ženske, ki so se oblačile v moške, so nedvomno bile posebnost, zato so jih preganjali pa tudi sežigali na grmadi.

⁴⁵ V Sloveniji so prvo popravo spola opravili leta 1978.

endokrine motnje ali otrokovo psiho-socialno okolje v zgodnjem otroštvu.⁴⁶ Uvrščajo jih med motnje osebnosti in vedenja v odrasli dobi. Slavko Zihlerl, vodilni slovenski raziskovalec na tem področju, transseksualizem opredeli kot neobvladljivo željo živeti kot oseba nasprotnega spola. Tak človek je prepričan, da je v napačnem telesu, in »skuša zdravnike endokrinologe in kirurge prepričati, da bi mu spremenili spol« (Zihlerl 1999: 281). Raziskovalec po kliničnih izkušnjah sklepa, da je med transseksualnimi ljudmi več moških kot žensk. Prepričanje o transseksualnosti osebe se ponavadi začne že pred puberteto, običajno s preoblačenjem v obleke nasprotnega spola. Če se odrasli moški preoblači v žensko, želi doživeti občutek, da je ženska, njegov namen pa ni spolno vznburjenje. To je bistvena značilnost med transseksualnostjo in transvestizmom po Zihlerlu. Vzroka za transseksualizem niso ugotovili, ti ljudje imajo namreč normalne spolne kromosome in hormone. Kot vzrok za začetek transseksualizma Zihlerl omenja tudi fetišistični transvestizem. To je motnja, pri kateri človek nosi oblačila nasprotnega spola zato, da bi se spolno vznburil in doživel orgazem.

Transseksualce zdravijo timsko. V strokovni skupini⁴⁷ sodelujejo psihiater,⁴⁸ endokrinolog, urolog, plastični kirurg in ginekolog. Psihiater je tisti, ki najprej postavi diagnozo in preveri, ali lahko človek s to motnjo brez operacije živi dokaj normalno življenje. Če se izkaže, da oseba ne more normalno živeti brez spremembe spola, sprožijo postopek za spremembo spola. Psihiater je tudi tisti, ki operiranca spremlja po spremembi (Zihlerl 1999). Po začetku ali še pred zdravljenjem opravijo hormonske terapije oziroma test realnega življenja, kar pomeni, da je oseba v vseh dejavnostih postavljena v vlogo spola, ki ga želi pridobiti. To pomaga zdravnikom in osebi, da vidijo in lažje predvidijo kasnejše reakcije posameznika po spremembi spola.⁴⁹ Testiranje se najprej opravi med osebami, ki so pacientu blizu, kasneje pa tudi v realnem življenju. S hormoni ublažijo sekundarne znake trenutnega spola pacienta in začenjajo z ustvarjanjem znakov spola, ki si ga pacient želi. Pri spremembi iz moškega v ženski spol odpravijo moško dlakavost, spodbudijo rast dojk in prerazporedijo maščobno tkivo po telesu. Zato morajo popolno odstraniti delovanje androgena. Po takem zdravljenju se spremeni dlakavost (najbolj trdovratne so dlake na bradi, ki jih je zelo težko popolnoma odstraniti), razvijejo se dojke, koža postane suha in nohti krhki, poveča se količina podkožnega maščobnega tkiva in telesna masa, testisi postanejo manjši, zmanjša se prostata.

⁴⁶ To je čas med tretjim in petim letom oziroma obdobje falične faze.

⁴⁷ Tako skupino zdravnikov imajo tudi v ljubljanskem Kliničnem centru. Tu hormonska priprava na operacijski poseg traja leto dni, v tem času so bolniki deležni hormonskega zdravljenja v obliki mesečnih depo preparatov.

⁴⁸ Psihiater mora pred spremembo spola bolnika spremljati vsaj dve leti (Planinšek, Šolinc 1999).

⁴⁹ Zdravniki priporočajo, da naj bi se tako življenje začelo vsaj eno leto pred operacijo, saj temu sledi hormonska sprememba spola, ki pa je nepovratna.

Glas se ne spremeni, ker ni odvisen od hormonov, pač pa od volumna prsnega koša, ki pa se ne spremeni. Pacienti lahko to opravijo z vajo. Pri spremembi iz ženskega v moški spol je glavna naloga proizvesti dlakavost, oblikovati moško obliko telesa in zaustaviti menstruacijo. Zdravljenje temelji na jemanju hormona testosterona. Posledice take terapije so dlakavost, sprememba glasu – spremeni se po desetih tednih jemanja hormona in je nepovratna, spremeni se oblika telesa, zmanjša se količina maščobnega tkiva in telesna masa, pojavijo se akne, poveča se klitoris in tudi želja po spolnosti; dojke se ne zmanjšajo. Pri kirurški spremembi spola iz moškega v ženski spol naredijo novo vagino, lahko pa povečajo tudi prsi. Pri operaciji ženske v moškega odstranijo dojke, maternico in jajčnike ter naredijo falus. Po kirurški spremembi spola se približno 2 % pacientov želi vrniti v prejšnji spol. Prav zaradi tega je tako pomembno testiranje, kako se pacient znajde v realnem življenju z novim spolom (Planinšek, Šolinc 1999).

Transseksualci do svojih anatomskih značilnosti čutijo odpor, pravzaprav gnus, včasih tudi sovraštvo, zato želijo s kirurškimi posegi in hormonskim zdravljenjem doseči trajno spremembo spola. Njihovo počutje je v veliki meri odvisno od psihične prilagoditve napačnemu telesu, kar pa je stresno in naporno. Splošno nezadovoljstvo, ki ga sami enačijo s trpljenjem, jih ponavadi žene v skrajnosti. Nekateri se zaprejo v svoj svet, s slepim ali vsiljenim prepričanjem, da je vse tako, kot mora biti, ker je tako pač 'normalno'. Nekateri se odločijo za operacijsko spremembo spola in uživajo v očitnem ekshibicionizmu in razkazovanju ter tako iščejo potrditev svoje prave identitete. Tistih, ki bi se uspešno spravili sami s sabo in normalno zaživel z ženskim ali moškim spolom, pa je malo (<http://queeria.com/trans.aspx?id=3571>, 10. 8. 2007).

Prva pravna utemeljitev transseksualnosti se je zgodila v Veliki Britaniji po dogodku evropskega sodišča leta 1999, ko je diskriminacija na podlagi transseksualnosti postala kazniva. Večini oseb so se po tem bistveno izboljšale možnosti vsakodnevnega delovanja – ni bilo več diskriminacije v službah, omogočena je bila sprememba pravnih dokumentov. Kljub temu imajo transseksualci probleme pri spremembah rojstnega lista, saj so tam vpisani podatki o 'vidnem' spolu (torej odvisno od genitalij) v času rojstva⁵⁰ (Jud 2001).

⁵⁰ Slovenski Zakon o matičnem registru v četrtem členu predvideva vpis podatkov po spremembi spola. Torej slovenska zakonodaja omogoča možnost vnosa podatka o spremenjenem spolu (http://www.listanjezakonov.com/ZMatR_UPB1/F000001.HTM 6. 10. 2007).

Transseksualnost je torej dojeta kot bolezen, ki jo je treba ozdraviti, pred drugimi pa skrivati z laganjem ali molčanjem. To je edina bolezen, za katero je terapija laganje. Majhen delež transseksualcev v celotni populaciji je posledica mitologije transspolne subkulture, ki pravi, da je več transspolnikov na kupu lažje prepoznavnih, zato se ne družijo. Do molka pride dejansko zaradi nepoznavanja o transspolni subkulturi (Bornstein 1999).

Kate Bornstein v svojem delu *Spolni izobčenci: o moških, ženskah in nas ostalih* (1999) pove, da je transseksualna lezbijka. Nekoč je bila trikrat poročen moški.⁵¹ Spol je Bornsteinova začela razumeti kot ločevalen družbeni konstrukt. Ima se za spolno izobčenko; ni ženska, ker se je rodila kot moški, in ni moški, ker je svoje spolne organe operativno spremenila v ženske. Ne identificira se niti kot moški niti kot ženska, ni heteroseksualka in ni lezbijka. Kot otrok se nikoli ni kategorizirala med moške ali ženske. Menila je, da je norec in da ne sodi nikamor. Imela je netradicionalno spolno identiteto. To je bila njena največja skrivnost in najgloblja sramota. Mnogo let je morala skrivati svojo skrivnost o spolni identiteti. Zaradi tega se je odločila, da bo šla skozi proces spreminjanja spola. Danes je pisateljica, esejistka, dramatičarka, igralka in transspolna aktivistka. Živi in dela v ZDA. Doslej je napisala tri drame, eno od njih *Skrito: spol* je v slovenščino prevedla Suzana Tratnik (Bornstein 1999).

Raziskovalki Kate Bornstein se zdi, kot da bi bila spolna identiteta neizrekljiva stvar v naši kulturi. Ta namreč ne ustvarja vlog za ljudi z naravnim spolom, ampak v resnici ustvarja ljudi s spolom. Pravzaprav lahko kultura ustvarja spol in predpiše, kakšna naj bi bila spolna identiteta heteroseksualca, tj. odgovarja na vprašanje, kdo sem. To je odločitev, ki jo napravi vsak posameznik/posameznica in je predmet različnih vplivov: vrstniškega pritiska, reklamnih oglasov, drog in kulturnih definicij spola. Če je spol nejasen ali pa je zunanja pojavnost osebe spolno nedoločljiva, jo družba izloči, saj ne igra predpisane spolne vloge.

Spolne vloge so odgovori na vprašanje, kako mora posameznik funkcionirati, da ga družba zazna kot (ne-)pripadnika določenega spola. Nekateri med pogoje uvrščajo videz, spolno usmerjenost in načine komuniciranja. Kate Bornstein (1999) meni, da je bolj smiselno sem uvrstiti zaposlitev, ekonomsko vlogo, opravila, konjičke oziroma položaje in dejavnosti, ki so specifične za kulturno definirani spol. Spolne vloge tako kažejo znake pripadnosti danemu spolu. Pomembne so značilnosti spolov, na podlagi katerih določimo, da je nekdo

⁵¹ Rojena je bila kot Albert Herman Bornstein.

moški/ženska. Zaznava spola druge osebe vpliva na naše vedenje do te osebe. V naši kulturi so spolne značilnosti pripisane falocentrično. To pomeni, da je nekdo moški, dokler ni drugače zaznavan. Pripisovanje spola je odvisno od znakov, ki jih daje pripisanec, in od zaznavanja pripisovalca. Kategorije znakov, ki jih uporabljamo za določevanje spola, se nanašajo na žensko/moški bipolarni sistem. Znake za zaznavo spola avtorica razdeli na več vrst. Telesni znaki so telo, lasje, obleka, glas, koža in gibanje ter jih lahko določimo za neko kulturo in v nekem času. Vedenjski znaki so vedenjski vzorci, spodobnost, protokoli in drža ter se spreminjajo časovno in kulturno. Tekstualni znaki so zgodovine, pričevanja, imena, družbeni krogi in odnosi, ki podpirajo želene spolne značilnosti. Mitski znaki pa so kulturni in subkulturni miti, ki podpirajo pripadnost danemu spolu. V naši kulturi so to: šibkejši spol, neumna blondinka, močna molčeča oseba in boljša polovica. Dinamika moči kot znak pomeni obliko komunikacije, komunikacijske tehnike in stopnje agresivnosti, vztrajnosti in ambicioznosti. Seksualna usmerjenost kot znak v vladajoči kulturi poudarja heteroseksualni imperativ (Bornstein 1999).

Če posameznik ne želi postati marginalen člen družbe, se mora držati nekaterih stereotipov. Prva taka teza je, da v naši kulturi obstajata samo dva spola (moški in ženski) in da je spol nespremenljiv – ženska vedno ostane ženska in moški vedno ostane moški. Pomemben spolni znak so spolni organi – ženska je človek z vagino, moški je človek s penisom. Stereotip je tudi mišljenje, da sprememba iz enega v drugi spol ni mogoča, razen v obredih (maškarade, šovi). Vsakdo mora biti opredeljen kot eden ali drugi spol (primerov brez spola ni), saj je dvojnost moško/žensko naravna. Tudi pripadnost enemu ali drugemu spolu je naravna – ženska ali moški si, neodvisno od lastne ali tuje odločitve o tem (Bornstein 1999). Če posameznik ne upošteva teh 'zakonov' in se ne uvrsti v enega od spolov, lahko hitro postane tarča psihičnega ali celo fizičnega nasilja.

Dejansko so v realnosti ta pravila kršena. Spol je lahko dvoumen. Dokaz so otroci, ki se rodijo z obojimi spolnimi organi (obojespolniki ali hermafroditi).⁵² Kirurgi brez privoljenja otroka, a

⁵² Hermafrodit, katerega ime izvira iz grščine, pomeni dvospolnik. To je organizem, pri katerem se hkrati pojavijo moški in ženski spolni znaki. V grški mitologiji je bil Hermafrodit dvospolno božansko bitje, prevzeto iz Orienta in od 4. stoletja pr. n. št. čašчено med Grki. Hermafroditizem – dvospolnost je normalen pojav pri številnih rastlinah (dvospolne cvetnice) in živalih (npr. polži, deževniki). Pri enospolnih živalih je to redka spolna nepravilnost (npr. pri metulju, ko je vsaka polovica telesa drugega spola). Pri človeku je ta pojav redek, čeprav se pojavlja (<http://www.queer.ba/udruzenjeq/interseksualnost.htm>, 8. 10. 2007).

s privoljenjem staršev operirajo v izbrani spol. Tak otrok se lahko fizično razvije v en spol, psihično pa se lahko (ob-)čuti kot pripadnik drugega spola. Tudi že odrasla oseba lahko začuti, da psihično ne pripada istemu spolu kot fizično. V tem primeru si lahko operativno spremeni spol ali pa se začne oblačiti in vesti, kot to počne spol, za katerega se čuti, da je. Čeprav večina ljudi definira moškega glede na navzočnost (neke oblike) penisa, žensko pa glede na prisotnost (neke oblike) vagine, dejansko določitev spola ni tako preprosta. Obstajajo namreč moški, ki imajo vagino, in ženske, ki imajo penis. Take osebe imajo lahko tudi neobičajna kromosomska zaporedja – poleg kromosomskih parov XX (ki določijo osebo za žensko) in XY (ki določijo osebo za moškega) lahko najdemo tudi nize XXX, XXY, YYY, XYY, XO. Ne glede na zaporedje kromosomov je spol takega posameznika določen le na podlagi zunanjih znakov. Dejansko pa moškega določi ali ga naredi količina spolnega hormona testosterona in žensko spolni hormon estrogen. Če bi bil to odločilni dejavnik za določanje spola, bi si lahko vbrizgali določeno količino izbranega hormona in tako spremenili spol. Žensko določa tudi mesečno perilo – menstruacija, ki naj bi bil pomemben znak za določanje spola. Dejansko se rodi mnogo žensk, ki nimajo tega. Prav tako menstruacija izgine v menopavzi. Moški naj bi bil moški zato, ker lahko oplodi žensko. Kaj pa, če je bil moški izpostavljen npr. žarčenju ali pod vplivom kakšnih strupenih snovi in nima dovolj spermijev za oploditev ženske? Lahko tako osebo še štejemo za moškega? Ali je ženska določena na podlagi tega, kar piše v rojstnem listu? Spol v rojstnem listu je zapisan na podlagi prisotnosti/odsotnosti penisa (http://www.isna.org/faq/what_is_intersex, 10. 8. 2007). Spol osebe je dejansko zelo težko določiti, saj ne moremo in ne smemo nekoga opredeliti za moškega ali žensko le na podlagi prisotnosti genitalij. Upoštevati moramo tudi ostale značilnosti. Če se znaki medsebojno ne ujemajo, se posameznik lahko odloči za transvestizem, transspolnost ali transseksualnost.

Majhna subkultura oseb, ki prehajajo iz enega v drugi spol, je take osebe že razdelila v kategorije:

- postoperativni transseksualci so tisti, ki so že imeli operacijo spolnih organov in živijo v celoti v vlogi drugega spola,
- predoperativni transseksualci že v celoti ali delno živijo kot drugi spol, a še niso imeli operacije spolnih organov,⁵³

⁵³ Transseksualce delimo na predoperativne in pooperativne, glede na operativno genitalno spremembo. Kate Bornstein (1999) dodaja še neoperativne transseksualne ljudi, ki se ne odločijo za operacijo spolnih organov.

- transspolni ljudje živijo z identiteto drugega spola, vendar malo ali nič ne razmišljajo o operaciji spolnih organov,
- on-ona so moške osebe, ki navzven izgledajo kot ženske,
- kraljice preoblek – drag queen⁵⁴ so geji, ki se priložnostno oblačijo v različne parodije žensk,
- odkriti transvestiti so ponavadi heteroseksualni moški, ki se oblačijo tako, kot oni mislijo, da se oblačijo ženske, in to počnejo javno,
- skriti primeri pa skrivajo svoje preoblačenje v drugi spol (Bornstein 1999).

Pojavnost transseksualizma pri nas naj bi bila zelo majhna. Pojavljala naj bi se pri enem od 11.900 moških in eni od 30.400 žensk (Mamula 2007). Kljub temu v Sloveniji ne obstaja skupina, kjer bi se lahko transvestitske, transspolne in transseksualne osebe zbirale in dobile informacije o teh temah. Na internetnih straneh sem zasledila organizacijo Gender Education and Advocacy (GEA), ki zastopa pravice oseb, ki jim težko določimo samo en spol. Organizacija zbira in podaja informacije o transseksualcih in transvestitih (<http://www.gender.org/advisories/silicone.html>, 10. 8. 2007). Kljub poizvedovanju pa nisem uspela dobiti podatka, ali je v to organizacijo včlanjen tudi kakšen Slovenec ali Slovenka. Na slovenski glasbeni sceni pa je znanih nekaj oseb, ki so si delno ali pa le s preoblačenjem spremenile spol. Prva je Salome, ki zase pravi, da ni transvestit. Pred operacijo je bil moški (Nenad), ki si je delno spremenil spol. Dal si je povečati dojke, penis pa si je pustil. Oblači se v žensko, njen spolni objekt pa so heteroseksualni moški (http://www.ljudmila.org/siqrd/KeKe/K04_94/salome.htm 8. 10. 2007). Druge tri osebe tvorijo trio Sestre. To so Marlenna, Daphne in Emperatrizz, ki se preoblačijo v ženske. Tvorijo glasbeno skupino, ki je leta 2002 zmagala na slovenskem izboru za Evrosong 2002. Ob zmagi so bile deležne številnih intervjujev in vprašanj glede transvestizma. Ko so jih v enem od intervjujev povprašali, kaj menijo o partnerski ljubezni, je bil njihov odgovor, da jih spol ne zanima (http://24ur.com/bin/article.php?article_id=2004145, 8. 10. 2007).

⁵⁴ Drag-queeni pripravljajo gejevske in lezbične predstave in s tem tvorijo kampovsko kulturo – sem sodijo še preoblačenje, maškarada in parodija na prevladujoče predstave o spolu in spolnosti.

8 LEZBIČNE IN GEJEVSKE ŠTUDIJE

Istospolna ljubezen je bila v zgodovini tudi vir literarnega ustvarjanja. Ženska istospolna prijateljstva lahko najdemo le v nekaterih renesančnih in kasnejših pesmi. Tu so v odnosih med ženskami pogosto prisotni konflikti, ljubosumje, protislovja in silovita čustva. Moško mnenje o takih odnosih je bilo izrazito negativno, saj naj ženske zaradi slabe nravi ne bi bile sposobne imeti takih odnosov. Zato jih tudi niso zanimala, ker v njih niso videli nič nenormalnega. Menili so, da ženske niso sposobne take svete zveze, kot je mogoča med moškim in žensko. Dejansko pa je prevladovalo mnenje, da je pomembna zgolj duša ne glede, v kakšnem telesu je (Faderman 2002).

Faderman (2002) zapiše, da se je v literarnih delih po renesansi pojavila domneva, da moški niso sposobni odkritosrčnosti, kar naj bi bil povod, da jim ženske niso zaupale in so se tako obrnile raje do drugih žensk. Ker so dekleta v 18. stoletju vzgajali in šolali popolnoma ločeno od moških, so te zato po šolanju tudi delovale na ločenih področjih. Intelektualke tako niso mogle pričakovati podpore moških, zato so se srečevale le med sabo in oblikovale krožke, kjer so se shajale. Moški vanje niso imeli vstopa, prav tako niso verjeli, da so ženske lahko tudi intelektualke in so jih imeli za manjvredne. Ženske nižjih slojev so se raje kot v krožkih srečevale druga z drugo. Poleg zakonske zveze z moškim so pogosto imele tudi prijateljice, med katerimi pa je nemalokrat bilo tudi spolno razmerje. Zakonske zveze se namreč niso sklepale zaradi čustev, ampak so o poroki odločali starši, tako tudi poroka ni bila porok, da bo ženska spoštovana in varna pred moško sovražnostjo. Zakonca sta v takih zakonih formalno živela, a se njuno življenje ni pogosto prepletalo. Korespondence in spomini tega obdobja nam nakazujejo, da je bilo skupno bivanje dveh žensk želja mnogih romantičnih prijateljic, saj je to bilo tisto razmerje, ki je bilo resnično globoko in zasnovano zgolj na medsebojni ljubezni. V 19. stoletju je še vedno veljalo mnenje, da ženske nimajo seksualnih želja in da med njimi ne more biti ljubezni. Moški so si še vedno prisvajali izključne sposobnosti za delo in mišljenje, ženskam pa 'dodelili' področje čustvenosti, s tem so postale neka 'druga' vrsta, popolnoma drugačna od moških. Kljub temu pa so postajale vse bolj 'podobne' moškim, saj je feminističnemu gibanju uspelo zagotoviti nove poklice za ženske, kjer se te niso več čutile izolirane in izobčene.

V začetku 20. stoletja so ženske, ki so opisovale istospolna ženska prijateljstva, poslali k psihiatrom, z izgovorom o bolezni. Spolnost je namreč postala tabu, še bolj tabuizirana pa je

bila istospolna ljubezen, tudi literarnih del o tej temi niso izdajali. Objave so bile dostopne le v redkih revijah za ženske in še to v zelo majhnem številu. Kasneje je nastopil liberalni pogled na ljubezen, ki pa je ustvaril tudi toge meje. Seksualna želja je postala izenačena z instinktom, ki je bil neizbežen, neobvladljiv in trajno prepleten z ljubeznijo. Romantično prijateljstvo je postalo nekaj nemogočega, kajti ljubezen povzroči seksualnost, če je ta med ženskami, pa imamo lezbijko, ki so jo razglasili za bolno žensko (Faderman 2002). Z večjo dostopnostjo del s tematiko homoseksualnosti je prišlo do premikov pri razumevanju le-te.

S stonewallskim uporom leta 1969⁵⁵ se je pojavil nov val literature o homoseksualnosti. To so dela, ki so jih napisali geji in lezbijke o gejevskih in lezbičnih izkušnjah na ekspliciten, odkrit in odprt način. Objavljena so bila kot članki v gejevskih in lezbičnih revijah ali v antologijah. Tendencia te literature je bilo prikazovanje lezbistva kot revolucionarno dejanje. Razmah feminizma in vzpon queer⁵⁶ teorije sta povzročila temeljitejše teoretične obravnave homoseksualnosti. Kmalu za tem je polje gejevskih in lezbičnih študij prišlo v akademske kroge (nastali so prve doktorske disertacije, sezname literature, centri, konference in seminarji). O gejih in lezbijkah so sprva začeli razpravljati v sociologiji, psihologiji in zgodovini, kasneje pa še v literarni teoriji, postmodernem feminizmu in v raziskavah o AIDS-u. Poleg tega so se razvijali tudi film, televizija, leposlovje, biografije, glasba in umetnost na temo homoseksualnosti. Posledično so raziskovalci zaradi razmaha omenjenih ved in področij začeli v skoraj vsakem literarnem ali filmskem delu iskati sledove istospolnosti. V 80-ih letih je množični aktivizem v zvezi z AIDS-em povzročil močan prepad med akademskimi raziskovalci in tistimi, ki to niso bili, močno pa so se povezovale lezbične znanstvenice in feministke, medtem ko so se gejevski raziskovalci do njega distancirali. Kritika je homoseksualnost videla tudi kot napad na idealni model nuklearne heteroseksualne družine. V 90-ih letih dvajsetega stoletja je velik razmah queer teorija. Ta se sprašuje o identitetah: lezbični, gejevski, biseksualni, transseksualni in tudi heteroseksualni ter tako posega v samoumevnost pozicije homo/heteroseksualnost. »V političnem smislu queer proučuje družbena gibanja, pri katerih je nujen pogoj za sodelovanje identitetna pripadnost določeni skupini« (Sukič 1997: 214). Ločevanje med skupinami straightov⁵⁷ in queerov oziroma med

⁵⁵ Policija je tega leta izvedla eno od racij v lokalu Stonewall Inn v New Yorku, kjer so se zbirali geji, lezbijke ter transvestiti, in prvič se je zgodilo, da so se ti uprli raciji. Stonewallski upor je postal sinonim organiziranega lezbičnega in gejevskega gibanja (Kuhar 2001).

⁵⁶ Queer je skupna beseda za lezbijke, geje, transseksualce, biseksualce. V pogovornem jeziku queer lahko pomeni tudi zmerljivko za homoseksualce.

⁵⁷ Beseda straight označuje posameznike, ki v družbi veljajo kot pravi, čisti, torej so heteroseksualci. Beseda se pogosto uporablja pri razlikovanju: straight in gej/lezbijka.

geji in lezbijkami je rezultat kulturnih norm in njenih učinkov. Queer teorija raziskuje tudi, »kako lahko obstajata samo dva spola oziroma seksualnosti, ko pa spol in seksualnost nista naravni, temveč politični kategoriji« (Sukič 1997: 215). Spol in seksualnost zato ne moreta obstajati samostojno in neodvisno od drugih pomembnih polj, ki določajo človeka (rasa, razred, kultura in etnična pripadnost). Obstajata lahko samo v večplastnih oblikah znotraj kompleksnih razmer. Queer teorija razglša za svojo strategijo pomen parodije in travestije, v svoje vrste pa sprejema predvsem spolne in seksualne marginalce pa tudi izobčence/ke – moške in ženske, ki so operativno spremenili svoj 'naravni' spol (Tratnik 1995a).

V postmoderni ni več toliko poudarka le na lezbičnih in gejevskih študijah, pač pa je pomembna mnogoterost čustev, spolov, vedenjskih vzorcev, identitet, razmerij, religij in političnih razhajanj. Z veliko množico različnih (homoseksualnih) spolnih praks se je izpeljala redefinicija celotnega spektra pojmov, ki so bili v času moderne trdno določeni. Danes je zato pomen besede gej dobil nove konotacije; to je nekdo, ki ima drugačne seksualne/spolne, emocionalne in relacijske odnose. Lezbištvo je sedaj lahko videno kot spolni akt, kot kompleksna metafora ali pa celo kot simbol, ki vsebuje vrsto vsebin, užtkov in bojazni. Današnje gejevske in lezbične študije se lotevajo vprašanj o homofobiji in o prisilni heteroseksualnosti. Slednje so družbene prakse v množici družbenih prizorišč, kjer je na delu dvojnost homo/hetero razločevanja, pri čemer je heteroseksualnost v privilegiranem položaju (Plummer 1995: 35).

Oblika izkazovanja, da homo/heteroseksualna dvojnost ni edina, so tako imenovani kampi. To so gejevske in lezbične predstave v smislu preoblačenja, maškarade in parodije na prevladujoče predstave o spolu in spolnosti. »Kamp⁵⁸ prikaže tisto, kar mora ostati skrito. Parodija zaseda prostor med spoli, s travestijo osvetljuje in premika meje med vladajočimi predstavami, ki veljajo v javnosti« (Plummer 1995: 10). Obenem pa travestija ni parodija na spol (če tega sploh ni), pač pa je parodija na pojem izvirnika kot takega. Judith Butler (2001) izpelje sklep, da je spol vedno imitacija, oponašanje, igranje, saj izvirnik namreč ne obstaja. Posameznik samo igra določen spol, ker želi navadno pripadati enemu od spolov.

⁵⁸ Pevka Madonna velja za glasbenico, ki se ves čas sprehaja med identitetami. V svojih videospotih skozi igro prehaja med različnimi identitetami. S temi sprehodi na margino in nazaj k centru »zavrača popolno asimilacijo z dominantno kulturo« (Sukič 1997: 221). »Madonna se poigrava z androgini videzom, namiguje na perverzo spolnost, uporablja spolni fetišizem, sado-mazohizem, propagira promiskuitete in v svojih videih predstavlja biseksualnost« (Wilson 1997: 227).

Razmah védenj o homoseksualnosti pa očitno ni dovolj širok, da se ne bi pojavljala homofobija. Z razširjanjem znanj in pripravljanjem konferenc, seminarjev in podobnega se ukvarja tudi svetovna organizacija Amnesty International, ki je v Sloveniji leta 2007 izdala drobno knjižico *Homofobija ni kul* (Pan 2007). V njej spodbuja slovensko javnost in oblast, naj odkrito razpravljajo o homoseksualnosti in začnejo govoriti o pravicah istospolno usmerjenih, o samodoločitvi spola in samoodločitvi načina izražanja seksualnosti ter spolne usmerjenosti. V knjižici je omenjena tudi biološka biseksualnost otrok oziroma interseksualnost (medspolnost), ki jo z operacijo odpravijo in posamezniku takoj po rojstvu 'dodelijo' spol. Knjižica predstavlja tudi transseksualnost, kjer omenijo Ljubo Prenner, odvetnico, ki se je oblačila kot moški, "nagovarjali so jo 'na fanta' in ljubila je ženske" (Pan 2007: 19). Nasilje, ki ga je Prennerjeva zato doživljala, poimenujejo transfobija. Iz današnjega časa so omenjeni Salome in pevski trio Sestre, katere člani so transvestiti. Knjižica je namenjena mladim (osnovnošolcem višjih razredov in srednješolcem). Prav tako prikrito poziva šole, naj začnejo razmišljati o zaščiti gejev in lezbijk.

9 ŽENSKA LITERATURA IN LEZBIČNA ZGODBA

Poleg lezbičnih in gejevskih študij na splošno sta se literarna zgodovina in teorija poglobili tudi v raziskovanje in preučevanje lezbične in gejevske literature. Termina lezbična in gejevska zgodba dolgo časa ni bil v uporabi, saj je bila uporaba besede gej in lezbijka prepovedana. Ob podrobnem pregledu motivov pa lahko govorimo o gejevski in lezbični zgodbi. Njuna opredelitev pa je težka. Lezbično pisavo so povezovali z ženskimi pisavami in s 'posebnim dojetjem sveta' avtoric (Moi 1999). Ženske in lezbijke naj bi namreč pisale besedila s posebno zgodovino in zapletenimi temami, ki so drugačne od tem pri moških avtorjih. Konec osemdesetih let so se pojavljale študije o tem, da je družba in ne biologija tista, ki v ženskah izoblikuje drugačno literarno dojetje sveta. Nataša Sukič (2007) opozarja, da moramo biti pozorni, kako poimenovati dela žensk, ki so ujeta v moška telesa. Prav tako podaja mnenje, da »žensko telo ni eno samo, ni homogeno in lezbično telo je drugačno kot telo heteroseksualne ženske, kljub temu da so med njima številne stične točke« (prav tam 19). Dodaja še, da ne ve natančno, kaj sploh lezbična prozna pisava je – ali so to dela, ki jih pišejo lezbijke, ali so to dela, kjer lezbijke nastopajo.

Podoben problem je s pojmom ženske literature/ženskih pisav/ženskega jezika. Več avtorjev v literarni zgodovini in teoriji (Svetlana Slapšak, Silvija Borovnik, Alojzija Zupan Sosič, Miran Hladnik) se je ukvarjalo s tem. Izluščile so se nekako štiri opredelitve:

- prezrta in nepriznana dela žensk;
- trivialna dela, ki so bila v preteklosti napisana posebej za ženske, pri tem pa so podcenjevala njihove perceptivne sposobnosti;
- dela, v katerih so opazne ženske lastnosti ali pa so v njih najpomembnejše in najbolj številne ženske junakinje;
- literarna dela, za katera je dokazano žensko avtorstvo.

Danes je termin ženska literatura uporaben samo za ožje literarno področje tako imenovane trivialne literature, med netrivialno naj bi potemtakem sodila moška literatura, ki jo spet težko ali celo nemogoče opredeliti. Ločevanje med žensko in moško je zato zelo kočljivo in morda celo diskriminatorno, če je vsa ženska literatura tudi trivialna (Zupan Sosič 2001: 136). Silvija Borovnik pa v enem od intervjujev zatrjuje, da »je izraz ženska literatura samo delovni izraz, v resnici posebne ženske in posebne moške literature ni. Obenem pa umetnost tudi ni čisto brezspolna« (Borovnik 2001). Očitno priznava, da spol vpliva na umetnost na sploh, torej tudi

na literarno umetnost. Sam izraz ženska literatura pa se ji očitno zdi primeren le za delovni izraz kot nekaj, kar začasno opisuje del literature, ki jo posamezni raziskovalec raziskuje. Svetlana Slapšak (1991: 96) zapiše, da je »ženska pisava spremenljiv skupek postopkov, branja, zasnovanih na različnih ideoloških premisah, ki so osredotočene predvsem na prebiranje drugega, odsotnega, izgnanega glasu iz besedila ali na lastno vpisovanje v besedilo.« Ženska iz literature je zanjo odsotna, je tista druga. Ko pa se loti pisanja, piše o tem izgnanem, odsotnem, drugem, torej o ženski. Torej je vzrok 'drugorazrednosti' ženske literature predvsem dojemanje ženske in žensk v širši družbi. Posledica tega je nižji položaj ženske literature v primerjavi z moško. Andrijan Lah žensko književnost uvrsti med 'lahko književnost', natančneje med ljubezenske romane, ki temeljijo »vsaj deloma na sentimentalnem romanu 18. stoletja, tematika tovrstnega romana je v glavnem aristokrasko-meščanska (www.zrss.si/doc/SLO_SLO_Andrijan%20Lah.doc 8. 10. 2007)« Lahka književnost je zanj sinonim za trivialno književnost. Nasproti ženske književnosti postavi moško, sem pa uvrsti pustolovski roman. Lahka književnost je po Lahu zanimiva in privlačna, ki je opravljala predvsem zabavno vlogo, v manjši meri pa tudi informativno-poučno, izobraževalno, spoznavno in etično vlogo. Od težke književnosti je ne loči toliko vsebina, marveč predvsem estetska stran.

Med najpogostejšimi zvrstmi ženske literature je ženski roman. Termin prihaja iz nemške literarne vede in zaznamuje tisti del popularne pripovedne proze, katerega konzument je v glavnem ženska. Njej nasproti je skupina pustolovskih romanov (indijanarice, kriminalke, potopisni, roparski, grozljivi roman), ki so namenjeni moškemu bralcu. V ljubezenskem romanu, v katerega kot podtip sodi ženski roman, je glavna oseba ženska junakinja. Nemška pisateljica Eugenie Marlitt velja za ustanoviteljico in eno glavnih predstavnic tega tipa romana, obravnavanega običajno pod naslovom kič (Hladnik, V: <http://www.ijs.si/lit/zenske/html> 1997).

Ženski roman spolnost tabuizira, zato se ta sublimira v prikazovanju ljubezenskih odnosov, ki spominjajo na družinske odnose. Idealna izbranka v ženskem romanu je kombinacija otroka in matere (otroški obrazek in oči ter velike prsi). Tiste lastnosti, ki so značilne za žensko v obdobju med otroštvom in materinstvom, so prihranjene za negativne ženske like. Ženski roman ne opisuje spolnosti, tematizira pa želje po kršenju incestnega tabuja. Ta se dogaja med parom moški-ženska, kjer je ona zelo mlada (pri 17), on pa precej star (okoli 50), ona je bolj hčerka, on pa bolj v vlogi nadomestka očeta (Hladnik 1981: 262). Sama se skušam izogniti

uporabi omenjenega termina, saj menim, da spol ne more biti bistveni določevalec zvrsti dela. Bolj pomembni so namreč oblika, vsebina, motivi in teme, ki jih v delu najdemo. To je po mojem mnenju tudi edini veljavni kriterij določevanja zvrsti literarnega ustvarjanja.

Namesto termina ženska literatura se lahko uporablja termin prezrta literatura. Tudi termina literatura žensk ali literatura za ženske raziskovalci tovrstnih del odsvetujejo. Prvi meri na spol avtoric in tako razvršča objavljena dela, drugi pa je sinonim za trivialno literaturo. Z zgodovinskega stališča se najbolj prekrivata izraza ženska literatura in literatura za ženske. V 18. stoletju, ko sta se pojavila, sta poimenovala predvsem literaturo za ženske, za katere so pisali že od razsvetljenstva naprej najprej moški, potem pa še ženske, ki pa so bile kot avtorice prezrte. To se je dogajalo tudi ženskam, ki so pisale umetniško literaturo (Zupan Sosič 1998: 317).

Ženske so svoja literarna dela zelo težko objavile; če pa so opisovale istospolno ljubezen, je bilo to še težje. Lezbična literatura, kakršno poznamo danes, se je zato lahko uveljavila šele v drugi polovici 20. stoletja (Tratnik 2004a: 33). Število izdanih lezbičnih tekstov se je začelo povečevati z vedno več lezbičnimi revijami. Omenjena besedila so ustvarila bralstvo, ki je zahtevalo, da se v literaturi odražajo njihove dejanske izkušnje. Pretekla pisanja, ki so odkrito razpravljala o lezbistvu, so ga razlagala heteroseksualcem ali pa so prikazovala prilagajanja lezbičnih junakinj zahtevam heteroseksualnega sveta. V pisanju, ki je zraslo iz lezbično-feminističnega gibanja, pa problem nikoli ni bilo lezbistvo, temveč norost družbe, ki se na tako spolno usmerjenost odziva le skozi predsodke. Naloga lezbične junakinje ni bila več prilagoditev heteroseksualnemu svetu, temveč »samorealizacija v lezbičnem« (Faderman 2002: 459).

Predvsem na Zahodu so po ustanovitvah skupin za lezbijke in geje začeli ustanavljati lezbične in feminističnolezbične založbe, ki so izdajale dela z lezbično tematiko. Danes lezbična literatura zaseda položaj izključenosti, kar je predvsem posledica njenega manjšinskega, drugorazrednega in marginaliziranega statusa. (Tratnik 2004a: 45).

Nataša Sukič v enem od intervjujev pravi, da se marsikateremu literarnemu kritiku zdijo knjige z lezbično tematiko »nezanimive za širše bralstvo.« Doda še, da je »eden najbolj priljubljenih argumentov homofobičnih 'poznavalcev' literature ta, da je homoerotična literatura preveč hermetična« (Sukič 2007: 17). Suzana Tratnik pa še zapiše, da »lezbična

literatura predstavlja nek doživljajsko in čustveno omejen svet – prav to pa kritike najbolj moti« (Tratnik 2004a: 45).

9.1 ŽENSKI LIKI V PROZI

Današnja literarna dela ženske prikazujejo kot dekleta in/ali kot emancipirane intelektualke. Pogosto so to umetnice (slikarke, pisateljice, kiparke), profesorice in novinarke ali pa so kot dijakinje in študentke na poti k tem poklicem. Ker gre za podobno izobrazbeno in poklicno strukturo tudi pri realnih avtoricah, je očitno, da je sodobna proza v veliki meri avtobiografska. Ženska je bila v tradiciji slovenske pripovedne proze, ki se je začela sredi prve polovice 19. stoletja, najprej glavna oseba v popularnih pripovednih žanrih, v uradni in apokrifni ženski svetniški ter deklinški vzgojni povesti. V vlogah svetnic so prikazane v biografijah svetnikov in božjih svetnic, ki so nastajale v srednjem veku. »Kar je bila v ženski svetniški povesti zakonska zvestoba, je v deklinški vzgojni povesti nedolžnost in poslušnost staršem, ponižnost, sramežljivost, pobožnost, prijaznost in tudi lepota« (Hladnik 1997:). V drugi polovici 19. stoletja lahko ženske najdemo v štirih različnih vlogah: kot mati, hči, žena ali izvenzakonska partnerica, redkeje se pojavljajo kot tete, prijateljice, daljne sorodnice ali neznane ženske (Rebol Kotnik 2007: 17).⁵⁹ Najpogosteje je prikazana kot žena ali izvenzakonska partnerica pa tudi kot mati. Na ta način so skušali avtorji »najdosledneje prikazati bistvo ženske, njen način življenja, razmišljanja in čustvovanja« (Rebol Kotnik 2007: 18).

Pravo nasprotje tem likom so junakinje v prvih lezbičnih delih. Ta so uvrščali med literaturo tako imenovanega lezbičnega zla, kjer so lezbijke prikazane kot amazonke – neodvisne in močne bojevnice, ki ne potrebujejo moških. Homoseksualke so bile prikazane tudi kot vampirke in pozneje vamp ženske (tj. usodne zapeljivke). »Vampirski literatura je bila prva, ki si je prilastila istospolno seksualno željo« (Tratnik 2004a: 60).

V 17. in 18. stoletju so lezbijke prikazovali na tri načine. Najbolj znan je motiv preoblačenja žensk v moške. To so bile delavke ali kmetice, ki so na tak način iskale boljše možnosti za preživetje, večje plačilo za delo in svobodo. Tako je prikazana Devica Orleanska. Nekateri teoretiki (npr. Faderman) pa trdijo, da so se te ženske preoblačile zaradi istospolne

⁵⁹ Avtorica je tipe razdelila na podlagi analiz del Josipa Jurčiča, Janka Kersnika, Janeza Mencingerja, Josipa Stritarja, Ivana Tavčarja in Janeza Trdine.

usmerjenosti, saj so kot moški lažje živele lezbično življenje. Povezava med seksualno in politično sprevrženostjo je bila drug način za prikaz lezbijk. Tu so bile prikazane ženske na pomembnih položajih, ki so imele moč in velik vpliv na vladarje. Tak najbolj znan lik je Maria Antonieta. Prikaz lezbijke v romantičnem prijateljstvu je tretji način. Tu so homoseksualko opisovali v prijateljstvu med dvema osebama istega spola, ki nista pripadali isti družini. Kot romantično prijateljstvo je bil lahko prikazan tudi lezbični odnos (Tratnik 2004a).

V 20-ih letih 20. stoletja se je močno uveljavila podoba moške lezbijke. Najbolj znan tak lik najdemo v romanu Radclyfee Hall *Studenec samote*. Avtorica je z delom skušala sprožati govorice in razprave, ki bi prepričale heteroseksualce, da homoseksualci potrebujejo in si zaslužijo strpnost ter boljše razumevanje. Prav tako je apelirala na družbo, naj jih pusti na miru, ne pa da jih izloča in skuša spreobrniti. Delo je bilo edini lezbični roman, ki so ga na začetku 20. stoletja poznale širše množice. Uporabljali so ga celo na univerzah, kjer je služil za prikaz patologije (spolnih) odnosov (Faderman 2002).

Ob koncu dvajsetih let je lezbična literarna junakinja začela izgubljati svojo moč. Lik lezbijke je bil zato pogosto prikazan v obliki šibkega in neprivlačnega dekleta, ki ima občutke krivde in manjvrednosti zaradi lezbičnosti. Junakinja ni bila več tako lepa, kruta in gospodovalna ter hladna, pač pa je bila vse bolj žrtev napačne vzgoje, telesne neprivlačnosti, premajhne seznanjenosti s heteroseksualnostjo in razočaranjem nad moškimi. Konec 19. in začetek 20. stoletja so izhajala dela z zgodbami, ki so bile postavljene v šolsko okolje oziroma internate ter v samostane. V takih okoljih so se pubertetnice zaljubljale ali občudovalle svoje učiteljice in/ali se zapletale v lezbične odnose. Ne le učenke ampak tudi učiteljice so bile lezbijke, saj naj bi pri poučevanju imele dostop do nedolžnih mladih deklet. Drugi sklop te vrste zgodb se je ukvarjal z 'neenakimi' junakinjami. Tukaj je bila očitna (včasih pretirana) neenakost in velika starostna razlika med partnerkama. Posledica tega so bile razlike v moči, premoženju in izobrazbi. Povojno ozračje je preprečevalo eksplicitno prikazovanje lezbičnih junakinj, zato so avtorji uporabili različne značilne znake (sem sodijo mornarsko modra obleka in utrjeni vzorci podob). Takim delom bi lahko naredili ime 'tekstualne maškarade' (Tratnik 2004a).

Lezbijke so bile torej prikazane kot: amazonke, vampirke, moške lezbijke (butch), šolarke (učenke), zavedena nedolžna dekleta, športnice, alkoholičarke in aristokratkinje. To so bile

močne, egocentrične, egoistične, samozadostne, čustveno hladne in gospodovalne ženske (Tratnik 2004a).

V prvi polovici 20. stoletja se je uveljavila posebna zvrst antilezbične literature. Lezbičnost je tu prikazana kot fantastična grožnja družbi. Tu je glavni lik izjemno močna in nepremagljiva junakinja, ki jemlje življenje v svoje roke (pogosto je vampirka). Antilezbični roman opisuje predvsem strah pred novimi ženskami in pred tem, da bodo zavzele moško spolno vlogo ali jo korenito pretresle. Taka junakinja je zato pametna in pokvarjena, brez čustev in obsedena s kontrolo nad človeškimi življenji, ki jih z veseljem uničuje. »Lezbični odnosi so neznani in zato nevarni. Antilezbični roman vedno poudarja trpljenje zaradi nenaravne spolne usmerjenosti« (Tratnik 2004a: 76). Najbolj znana podzvrst antilezbičnega romana so romani z junakinjami vampirkami.

Pred lezbično-feminističnim gibanjem so lezbične pisateljice večinoma opisovale dva tipa lezbijk: kot bolnice – tako so pisale avtorice, ki so ponotranjile tedanje družbene poglede, in kot mučenice (to so uboga, trpeča bitja) so opisovale pisateljice, ki so čutile družbeno homofobijo (Faderman 2002).

10 SUZANA TRATNIK IN NJENA DELA

Suzana Tratnik je rojena 20. aprila 1963 v Murski Soboti. Na Fakulteti za družbene vede je leta 1990 diplomirala z diplomskim delom *Lezbično in gay gibanje – subkultura ali pravica do življenjskega stila* in na Fakulteti za podiplomski humanistični študij v Ljubljani končala magistrski študij. Živi in dela v Ljubljani kot pisateljica, prevajalka in publicistka. Avtorica je dolgoletna aktivistka lezbičnega gibanja, tako je kot esejistka leta 1996 skupaj z Natašo Velikonjo souredila delo *L, zbornik o lezbičnem gibanju na Slovenskem 1984–1995*. V začetku zbornika sourednici podajata definicijo pojma homoseksualnosti in lezbistva, nadalje opisujeta lezbično gibanje v tedanji Jugoslaviji in kasneje v Sloveniji. Zbornik podaja tudi intervjuje z lezbijkami. Ob koncu so podane zgodbe o razkritjih nekaj lezbijk. Avtorica sama pravi, da je začela aktivno sodelovati pri lezbičnem gibanju šele leta 1986, ko je bila v Ženevi na mednarodni lezbični konferenci (Velikonja 2004: 67). Leta 1987 je pomagala ustanoviti lezbično skupino Lilit LL (lezbična Lilit). V Mladini je že istega leta sodelovala pri objavi priloge o lezbistvu z naslovom *Ljubimo ženske: nekaj o ljubezni med ženskami*. Bila je tudi sodelavka t. i. fanzina *Lesbozine*. Prvi je izšel leta 1988, drugi leto kasneje. Leta 1990 je sodelovala pri *Gay straneh*. To je bila priloga revije *Teleks*. Istega leta je začela s sourednikovanjem revije *Revolver*, revije *Roza kluba za kulturna in politična vprašanja*, revije *s homoerotičnim nabojem*. Poleg sourednikovanja je sodelovala tudi s prispevki. Leta 1993 so zasedli bivšo vojašnico Jugoslovanske ljudske armade na Metelkovi v Ljubljani in avtorica je bila med prvimi, ki je preskočila varovana vrata in dala pobudo drugim za boj za Metelkovo. Leta 1994 je bila soorganizatorica dokumentarne razstave z naslovom *Tu smo*. Leto kasneje je s prispevkom sodelovala pri *Časopisu za kritiko znanosti*, ko je izšla posebna tematska številka z naslovom *Gejevske in lezbične študije*. Leta 1997 je izšla prva številka revije *Lesbo*, kjer je prav tako sodelovala. Suzana Tratnik je tudi ena od selektorjev filmov na festivalu gejevskega in lezbičnega filma. *Pod ničlo* (1998) je naslov njenega prvenca. Leta 2001 je izdala delo *Ime mi je Damjan*, ki je bilo leta 2005 prevedeno v češčino, nemščino in srbsščino. Istega leta je sodelovala pri tematskem bloku *Zgodovina spolov*, dodanem *Časopisu za kritiko znanosti*. Ministrstvo za kulturo ji je istega leta že drugič zavrnilo status svobodne umetnice, ki piše lezbično literaturo. Leto kasneje so uprizorili gledališko predstavo *Ime mi je Damjan*, prirejeno po istoimenskem delu. V naslednjih dveh letih so predstavo uprizorili še v Kopru, Novi Gorici, Mariboru, Brežicah, Kamniku in Sežani. Avtorica je za roman *Ime mi je*

Damjan dobila nagrado flamingo za umetniški dosežek.⁶⁰ Leta 2003 je izdala delo *Na svojem dvorišču*. Poleg tega je izdala tudi nekaj kratkih zgodb v različnih zbirkah kratkih zgodb in revijah (*Dialogi*, *Razgledi*, *Primorska srečanja*, *Literatura*, *Mentor*, *Sodobnost*). Nekatere od teh so bile objavljene v nemški antologiji evropske lezbične proze *Sappho küsst Europa* (Querverlag, Berlin 1997) in v ameriški antologiji *The Vintage Book of International Lesbian Fiction* (Vintage Press, New York and Toronto 1999). Leta 2004 je izdala znanstveno delo *Lezbična zgodba – literarna konstrukcija seksualnosti*. V delu na začetku razloži teorije o nastanku lezbične subkulture, opiše pa tudi literarna dela, kjer lahko najdemo lezbijke. Njeno naslednje literarno delo nosi naslov *Vzporednice* (2005). Suzana Tratnik je za to zbirko kratkih zgodb dobila nagrado Prešernovega sklada 2007 za literaturo. Istega leta je izdala še roman *Tretji svet*. Poleg omenjenih knjižnih del je Suzana Tratnik vseskozi sodelovala na številnih debatnih večerih in konferencah o homoseksualnosti, lezbilstvu in spolnosti nasploh. Deluje pa tudi kot prevajalka. Doslej je za razne založbe prevedla več teoretičnih in leposlovnih del z angloameriškega področja.

Analizirala sem pet njenih del. Tri knjige so zbirke kratkih zgodb: *Pod ničlo* (1997), *Na svojem dvorišču* (2003) in *Vzporednice* (2005), dva pa romana: *Ime mi je Damjan* (2001) in *Tretji svet* (2007). Slednja uvrščamo med modificirane tradicionalne slovenske romane, kar pomeni, da se zgledujeta po tradicionalnem romanu, ki ga modificirajo različne preobrazbe – žanrski sinkretizem, prenovljena vloga pripovedovalca in povečan delež govornih sestavin. Tradicionalnost romanov temelji na pregledni zgodbi, smiselni razmerjih med literarnimi osebami in razvidni prostorsko-časovni določenosti (Zupan Sosič 2003b). Med modificirane tradicionalne romane sodijo romani avtorjev, ki so rojeni leta 1957 in kasneje. Dela omenjenih avtorjev imenujemo mladi slovenski roman. Tekste družijo nekatere podobne pripovedne značilnosti: razvijanje osebne, intimne zgodbe, posvečanje majhnim zgodbam, zanimanje za trivialne literarne žanre, prevpraševanje (spolne) identitete in vzporedni erotični ter pogostejši fantastični motivi (Zupan Sosič 2003a). V sodobnih romanih se skozi omenjene pripovedne značilnosti zrcali posebno razpoloženje besedil, ki ga poimenujemo nova emocionalnost. Tu se ruši meja med tradicionalno moško in žensko kategorijo, ki se prepletata in zamenjujeta (Zupan Sosič 2006b).

⁶⁰ Nagrada se podeljuje posameznikom, posameznicam in organizacijam, ki delujejo na področju gejevskega in lezbičnega aktivizma.

Romani, ki pa jih pišejo sodobne slovenske pisateljice, pogosto izražajo tudi t. i. poetiko drugega, t.j. ženski pogled na dogajanje, ki se potrjuje še z naklonjenostjo do spoznavanja vsega tujega in neznanega ter v veliki želji po premagovanju predsodkov in stereotipov predvsem na področju vloge spolov. Posebej zanimivo so oblikovani ženski liki (Borovnik 2003). Eden takih likov je Alenka iz *Tretjega sveta*. Ta je do konference v Ženevi nekakšna pasivna opazovalka sveta okoli sebe z zavestjo, da s svojo drugačno spolno identiteto ne more bistveno spremeniti okolice in njenega dojetja homoseksualnosti. Po vnitvi začne kreirati svoje življenje na njej všečen način. Spozna punco, začne opravljati izpite na fakulteti in se vključi v življenje LGBT-organizacij.

V romanih Suzane Tratnik sta razvidni predvsem dve temi: prevpraševanje (spolne) identitete in prevlada majhne osebne, intimne zgodbe. Tako najdemo v avtoričinih romanih, kjer sta zapisani zgodbi transseksualec Damjana in lezbijke Alenke. Ukvarjanje z intimnostjo je tesno povezano z iskanjem njune identitete. Damjan svojo novo identiteto želi predstaviti drugim, kar pa nujno povzroči, da jo išče in preiskuje še sam. O sebi se sprašuje na skupinah za samopomoč, pri analiziranju dogodkov, ki jih doživi, in pri pogovorih s prijateljem Rokijem. Ob koncu romana je njegova identiteta moškega že zelo trdna, okolica, predvsem starši, pa se z njo ne morejo sprijazniti. Skupina za samopomoč, ki jo Damjan obiskuje, vpliva na to, da Damjanova identiteta postaja močnejša in še trdnjša, čeprav so starši ravno z napotitvijo na skupino želeli povrniti Damjanovo prejšnjo spolno identiteto ženske. Prikazovanje, raziskovanje in opisovanje spolne identitete posameznika v romanih je kazalec nove subjektivnosti.

O stabilnosti svoje spolne identitete se sprašuje tudi Alenka v *Tretjem svetu*. Za njeno dokazovanje in dokončno sprejetje se odpravi na lezbično konferenco v Švico. Tu v srečanju z ostalimi lezbijkami doživi potrditev in obenem olajšanje, saj ji druga dekleta dajo občutek, da je njena identiteta prava. Alenka na pot odide z mislijo, da je edina z identiteto lezbijke. Na konferenci se ji potrdi, da lezbilstvo ni zlo in da je deklet z istospolno usmerjenostjo še mnogo, so iz vseh socialnih slojev, imajo različne barve kože in prihajajo iz različnih držav. Konferenca da Alenki trdno zagotovilo, da z njo ni nič narobe, če je lezbijka. Prav tako spozna prijateljice lezbijke iz tujih držav, ki ji to še potrdijo.

Tradicionalno romaneskno podobo je v sodobnem romanu najbolj učinkovito preoblikoval pripovedovalec. Ta krši žanrske dogovore z ironično perspektivo in z žanrsko netipičnim

položajem. Pripoved pripovedovalca v sodobnem romanu je polna ironičnih napotkov o tekstu, ki tako zaustavlja in pogloblja pripoved. Pripovedovalec se pogosto ustavlja, prekinja tok zgodbe, kar pa je neke vrste gibalno delo (Zupan Sosič 2003b). Tak pripovedovalec je Damjan, saj se v svoji zgodbi kar naprej vrača, dodaja podatke o prejšnjih zgodbah, preskakuje dogodke in jih med sabo primerja. V sodobni roman pogosto vdira pogovorni jezik z njegovima socialnima zvrstema – žargonom in slengom. Pogovorni jezik je pogost tudi takrat, ko ne gre samo za izmenjavo govornih izjav med literarnimi govorci (Zupan Sosič 2003b). S pogovornim jezikom se izraža tudi Damjan. Pravzaprav je celotno delo napisano v pogovornem jeziku. Dinamični dialog nastopa tudi v namišljenem dvogovoru, ko se literarna oseba pogovarja sama s sabo v obliki tihega nagovora druge osebe ali v obliki notranjega monologa (Zupan Sosič 2003b). Damjanova celotna zgodba je pravzaprav pogovor ali neke vrste nagovor izmišljeni osebi, ki ji pripoveduje dogodke in zgodbe.

Muir (v Kos 1983: 114) je razdelil romane na tri tipe: roman značajev, ki postavlja v središče značaje junakov, tem je podrejeno dogajanje, dramski roman in kroniški roman. Romana pisateljice bi glede na vlogo junakov v njih lahko uvrstili med romane značajev. V romanu *Ime mi je Damjan* je prikazan Damjan, celotno dogajanje v delu pa je povezano z njim in njegovim/njenim dojemanjem sveta. V *Tretjem svetu* je glavna junakinja Alenka in prav tako je tudi v tem romanu celotno dogajanje podrejeno glavni osebi.

Osrednja tema sodobnega slovenskega romana je ljubezen, ki se kaže pri preiskovanju lastne identitete v ogledalu drugega ali drugačnega spola. S tem pa se zgodba plete okoli raziskovanja junakove spolne identitete (Zupan Sosič 2003a: 49). Iskanje ljubezni postaja zgolj najdenje telesnosti, hipnih erotičnih stikov, ki izberejo telo za zadnjo možnost komunikacije. Telo je edino tisto, kar v sodobnem svetu ostaja nespremenjeno in stalno. V najnovejšem slovenskem romanu se poveča število erotičnih motivov, v erotiko pa se naseli dolgočasnost in zato pogoste krize. Te se najpogosteje dogajajo v odnosih med moškim in žensko, redkeje med istospolnima partnerjema. Vseeno pa je v današnjih romanih nekaj homoerotičnih motivov (njihov delež se je v primerjavi s preteklostjo povečal). Homoseksualnost je predstavljena bolj kot izjemna (lahko vsiljena) izkušnja, manj pa je to spolna praksa literarnih oseb. Pogosto se kaže le kot stopnja v razvoju heteroseksualnosti.

V razmerje med spoli, ljubezensko temo in navezovanjem na literarno tradicijo lahko umestimo vznik posebne iskrenosti – tj. nova emocionalnost. Povzročijo jo spremenjene

klasične predstave ženskosti, kjer se prepletata moška in ženska kategorija, se zamenjujeta in celo ukinjata. Nova emocionalnost se je še bolj razmahnila s povečanjem števila ženskih literarnih oseb kot osrednjih likov, kar je vplivalo na večjo pestrost spolnih perspektiv in motivik. Spremenjena nestereotipna romaneskna podoba spolov v romanih je posledica večjega števila ustvarjalk (Berta Bojetu, Maja Novak, Mojca Kumerdej, Sonja Porle, Nina Kokelj, Nedeljka Pirjevec, Vesna Milek, Polona Glavan, Suzana Tratnik). Te avtorice so vnesle v sodobni roman večje število ženskih oseb, pa tudi nekatere tematske in oblikovne novosti. Kljub povečanemu številu ženskih ustvarjalk pa je še vedno malo takih del, ki bi obravnavala spolne manjšine. Homoseksualni motivi se pojavljajo v najmanj enajstih romanih.⁶¹ Romani, ki se v celoti posvečajo homoseksualni tematiki, pa so: Brane Mozetič, *Angeli*, *Zgubljena zgodba*, Suzana Tratnik, *Ime mi je Damjan*, *Tretji svet* (Zupan Sosič 2006a).

V romanih je prisotna depolitizirana podoba homoseksualca. Kategorije homoerotike se v romanih gibljejo skozi štiri faze:⁶² od stereotipizacije preko skrivnosti in medikalizacije do normalizacije. Skupna značilnost romanov s homoerotično motiviko in tematiko je mejnost kategorij. Te se iz stereotipizacije nagibajo k normalizaciji (Zoran Hočevan, *Rožencvet*) ali pa se kategorije prepletajo med sabo (Suzana Tratnik, *Ime mi je Damjan*). Največ romanov se obrača proti normalizaciji, a ta je še vedno po meri heteroseksualcev (Zupan Sosič 2006a: 320).

10.1 JUNAKINJE V DELIH SUZANE TRATNIK

V naslovu napisan junak romana *Ime mi je Damjan* (2001) ni moški, kot bi lahko sklepali po imenu, pač pa je biološka ženska,⁶³ ki se obnaša in razmišlja kot moški. Pravzaprav je moški v ženskem telesu – je torej transseksualec.⁶⁴ Zaradi potrebe po definiranju lastnega spola o njem Damjan veliko razmišlja,⁶⁵ čeprav nekako čuti, da je takšen že od rojstva.⁶⁶ Damjan je torej Vesna in je moško čuteča ženska. »Njegov upor proti konvencionalnosti heteroseksualne

⁶¹ Podatki so iz leta 2006. Zagotovo je sedaj število večje.

⁶² Faze so oblikovane po knjigi Romana Kuharja, *Medijska podoba homoseksualnosti* (2003).

⁶³ Damjan je bil nekoč »naša mala Vesna« (Tratnik 2001: 128).

⁶⁴ »Čez dan sem spal, če sem se prej le privlekel domov, zvečer pa sem se stuširal, lepo zrihtal, celo klobuk sem včasih nosil kot **tapravi gospod** /.../« Poudarila M. Č. (Tratnik 2001: 47)

⁶⁵ V lezbičnem disku pravi Damjan: »Kar nisem vedel, kaj naj počnem med vso tisto množico ljudi, prav tisto noč je bilo zelo veliko ljudi, a jaz nisem čisto nič pasal k njim, ne oni k meni. Pravzaprav nisem več nikamor pasal, še sam k sebi ne. (Tratnik 2001: 63).

⁶⁶ »Nič se ne delam in se ne preoblačim, jaz sem pač takšen od rojstva« (Tratnik 2001: 68).

družbe je pasiven, v lastnem odporu do svoje drugačnosti pa se reflektirajo sindromi represivnosti heteroseksualne matrice« (Zupan Sosič 2006b: 202). Heteroseksističen pogled na Damjana imajo tudi njegovi starši, ki mu močno nasprotujejo. Ti ne morejo sprejeti otrokove drugačnosti in ga posiljujejo z matrico, v kateri sami živijo – od Vesne pričakujejo, da si bo poiskala fanta, se poročila in imela otroke. Vesnina odločitev, da postane Damjan, pa to matrico ogrozi in podre pričakovanja staršev. Ti si obupno želijo prejšnje stanje, zato Damjana pošljejo na zdravljenje k skupini za samopomoč. Med obiskovanjem terapij spozna lezbijko Nelo, s katero se začneta sestajati. Nelina zveza z Damjanom je navidez homoseksualna, saj se sestaja z žensko, kljub temu pa je ta 'ženska' pravzaprav moški, ki se je znašel v ženskem telesu.

Zgodbo romana pomembno sooblikujejo tudi Damjanovi starši, ki se njegovo spremembo imena in s tem družbenega spola odzivajo tipično. Tipične odzive staršev na otrokovo razkritje homoseksualnosti sta raziskovala Alenka Švab in Roman Kuhar (2005). Pri Damjanu ne gre za klasično razkritje homoseksualnosti, saj gre za razkritje transseksualnosti. Doživel pa je vsaj tri različne odzive, ki se med seboj prepletajo. Najprej so starši zavrnil njegovo dejanje, češ da mati pa takega otroka ni rodila in da Damjan pač ni njen otrok.⁶⁷ Pravzaprav doma doživljajo kar nekakšno družinsko dramo, saj Damjana nihče ne razume. Starši njegovo dejanje zanikajo, s tem Damjana čustveno izsiljujejo, ker ga prepričujejo, da ta identiteta ni prava in jo bo spremenil, če ima starše rad.⁶⁸ Na željo staršev se odloči za obiskovanje srečanj skupine za samopomoč. To je poskus, da bi napako popravil s psihiatričnim ali kakšnim drugim zdravljenjem.⁶⁹ Damjana ostala družina sicer sprejme, a mu zada pogoj, naj to ostane družinska skrivnost. Roman se konča s končnim srečanjem skupine za samopomoč, zato ne izvemo, kakšen je bil nadaljnji Damjanov odnos s starši.

V *Ime mi je Damjan* lahko začutimo tematiko tujstva, ki je sicer značilna za sodobni slovenski roman. Ta se lahko kaže v odnosu do domovine pa tudi znotraj družine (Borovnik 2000). Prav slednja je prisotna pri Damjanu, saj se dejansko počuti kot tujec v družini. Z družinskimi člani malo komunicira. Njihovi redki družinski pogovori so ponavadi le enostransko podajanje misli, kjer starši Damjana prepričujejo, da naj končno postane normalen. Pogosto je poleg pogovorov prisotno tudi psihično in fizično nasilje.

⁶⁷ »To pa ni moj otrok, tega jaz že nisem rodila« (Tratnik 2001: 9).

⁶⁸ »Mat je kar naprej poskušala načenjati to temo, čeprav sem ji lepo razložil, da se tega ne da več popraviti in naj se kar sprijazni s tem« (Tratnik 2001: 51).

⁶⁹ »Samo nekaj te prosim. Prosim te, pojdi zdaj /.../ k psihologu« (Tratnik 2001: 18).

Alenka je glavna junakinja zadnjega avtoričinega romana *Tretji svet* (2007). Odvija se leta 1986, ko v Jugoslaviji še ni bilo lezbičnih in gejevskih organizacij in zato Alenka odide na lezbično konferenco v Ženevo. Njeno razmišljanje⁷⁰ o osamljenosti v svoji identiteti spremenijo srečanja z drugimi lezbijkami z vsega sveta.⁷¹ Tu dobi potrditev svoje lezbične identitete in voljo do življenja, ko ugotovi, da ni 'edina na svetu'. V Švici ima Alenka celo spolni odnos s Francozinjo Françoise.⁷² Po vrnitvi v Slovenijo spoznamo še Tadejo, ki ima močan vpliv na Alenko, saj postane celo njena punca. Naslov romana *Tretji svet* se poleg oddaljenosti Jugoslavije in tedanjega socializma lahko nanaša tudi na tretji svet lezbičnosti glavne junakinje romana. Kajti lezbičnost je bila takrat tabu tema v Jugoslaviji. Če pa je že bila prikazana, je bila z vidika medikalizacije (Kuhar 2003).

V ostalih treh zbirkah kratkih zgodb Suzane Tratnik je več različnih junakinj. Zanimivo je, da pogosto niso imenovane. Ponavadi imajo imena, kot so npr. Ona, kar nakazuje pripovedovalkin odnos do teh oseb. Realna imena imajo osebe, ki pripovedovalki nekaj pomenijo ali pa so te osebe tako nenavadne in imajo nanjo močan vpliv. Eno takih najdemo v zbirki *Na svojem dvorišču*. Vanja je namreč oseba, katere spol je zabrisan in nedoločljiv na prvi pogled. Ima moške in ženske spolne organe, torej je hermafrodit. Druži in obnaša se kot moški, saj je bila tako vzgajana, spolne odnose pa ima samo z ženskami. Z njo ima spolni odnos tudi pripovedovalka. Ostale junakinje so opisane kot osebe, s katerimi ima pripovedovalka pogosto samo spolni odnos in se z njimi ne druži po njem. Okolica je pripovedovalki tuja, nedostopna, zanimajo jo le osebe, ki so njej podobne – torej lezbijke.

⁷⁰ »Kot večina sem svojo lezbično identiteto spoznavala, kakor da bi bila sama in edina na svetu« (Tratnik 2007: 69).

⁷¹ Alenka pravi: »... moje dotlej bolj ali manj skrito, če že ne neobstoječe življenje, je bilo končno podobno nečemu običajnemu« (Tratnik 2007: 17).

⁷² Potem je Françoise s prosto roko objela moj vrat in si moj obraz približala čisto blizu k svojemu. Poljubila me je z vlažnimi in razprtimi ustnicami. Ko mi je oblizala dlesni pod zgornjo ustnico, sem ji strastno vrnila poljub. Potem je odmaknila svoje razprte ustnice, mi potisnila roko pod majico in med prsti rahlo pomela bradavico. /.../ Že tako dolgo nisem spala z žensko. Že zelo dolgo še poljubila nisem nobene« (Tratnik 2007: 35).

10.1.1 NARACIJA V LEZBIČNIH DELIH⁷³

V tekstih, ki eksplicitno opisujejo lezbijke, lahko najdemo dve vrsti naracije oziroma pripovedovanja, pripovedi:

- naracijo prekletstva uporabljajo zgodbe z nesrečnim koncem, kjer so lezbične junakinje pogosto zapisane neizogibni smrti ali samomoru, sovraštvu do sebe ali sebi podobnih in skrajni družbeni stagnaciji.
- pri naraciji preobrata se junakinja osvobodi zatiralskih domačih razmer in iz takega okolja odide v svet kot lezbijka in se ne boji imeti te oznake (Tratnik 2004a: 70).

Dela Suzane Tratnik ne bi mogli uvrstiti v nobeno od teh dveh kategorij. Mogoče bi lahko z zadržkom uvrstili v drugo kategorijo z naracijo preobrata roman *Ime mi je Damjan*. Pravzaprav ne gre za pravi preobrat v zgodbi, saj ga je Damjan naredil že pred začetkom pripovedi. Bralec se v njegovo življenje vključi, ko že nosi oznako transseksualca in ime Damjan in se ne boji imeti te oznake. Damjan se v romanu sicer za določen čas osvobodi zatiralskih razmer, ko se odseli za kratek čas od doma, a se kmalu vrne zaradi homofobije. Doživi jo v skupini prijateljev, pri katerih je živel. Ob začetku njegovega prihoda se zdi, da ga popolnoma sprejmejo, a kmalu pride na površje njihova nastrojenost in začnejo se prepiri. Zaradi tega se Damjan odseli v drugo homofobično okolje – domov.

10.2 AVTENTIČNOST JUNAKINJ V DELIH SUZANE TRATNIK

Roman je kot celota večplasten in zato sestavljen iz več delov. Sestavljen je iz direktne literarnoumetniške pripovedi, stilizacije različnih oblik vsakdanje ustne pripovedi, stilizacije različnih oblik vsakdanje napol literarne (pismene) pripovedi (pisma, dnevniki ipd.), iz različne oblike literarnega, vendar neumetniškega avtorskega govora in iz stilistično individualiziranih govorov junakov (Bahtin 1982: 45–46). Omenjene sestavine imajo tudi vsa

⁷³ Suzana Tratnik v delu *Lezbična zgodba – literarna konstrukcija seksualnosti* (2004) ločuje med lezbičnim tekstom in lezbičnim delom, in sicer na podlagi tega, kako je napisano, iz katerega zornega kota in kako je prikazan stik z večinsko kulturo. Lezbično delo nosi tako oznako, če je vsaj ena od junakinj lezbijka. Lezbični odnos med lezbijkami je prikazan v javni sferi in ne le v zasebni. Posledica javnega razkazovanja lezbičnosti junakinj je pogosto homofobija, ki je za lezbično delo značilna. V lezbičnem tekstu pa nastopajo junakinje, ki svojo lezbičnost izražajo le v zasebni sferi in ne javno. Zato v takem delu ni in ne more biti prisotna homofobija. Lezbični odnos junakinje zunaj zasebnosti ne obstaja, nima pomena (prav tam 71).

dela Suzane Tratnik. Prav zato lahko najdemo kar nekaj (avto)biografskih potez, ki jih avtorica ubeseduje. Novinarji pisateljici pogosto zastavljajo vprašanja o avtobiografskosti njenih junakinj – žensk v njenih delih. Tratnikova v enem od intervjuju v reviji *Mentor*⁷⁴ pravi, »da gre v njenih delih za predelane izkušnje oziroma spomine, mogoče bolj reminiscence, spremenjene v zgodbe, ki se kot take niso nikoli zgodile. Izkušnje junakinje v delih se namreč zgodijo z uvodom, jedrom in zaključkom, dejansko pa se v resničnosti tako nikoli ne zgodijo« (Tratnik 2004b: 25). Včasih avtorica opiše samo drobec spomina, iz katerega potem nastane zgodba, ali pa neko zgodbo nekoga poznanega.

O popolnem posnetku dejanskosti piše tudi Toril Moi v delu *Politika spola/teksta* (Moi 1999). Zapiše, da delo ne more nikoli popolnoma opisati realnosti, saj je težko avtorjem vedno in popolno razkazati in razložiti svoje izkušnje. Še posebej zato, ker obstajajo v naši zavesti tako imenovane slepe pege. Freud je to poimenoval nezavedno.

»Preučevanje ženskih podob v leposlovju pomeni preučevanje napačnih ženskih podob v leposlovju izpod peres obeh spolov. Podoba žensk v leposlovju je brez izjeme opredeljena v nasprotju do resnične osebe, ki je književnost nekako nikoli ne zna povsem predstaviti bralcu« (Moi 1999: 35). Ameriške ženske naj bi veliko časa porabile za britje nog in puljenje dlačic iz najrazličnejših delov telesa. Dejansko pa tega v leposlovju nikoli ne zasledimo. Ženske si ne pulijo dlačic, si ne brijejo nog. Vseeno pa moramo življenje žensk v leposlovju dojemati drugače, saj je to umetnost. Ta pa ne zahteva popolnega posnemanja realnega življenja. »Pisatelj nenehno izbira prvine in detajle, ki jih uporablja v svojem delu« (Moi 1999). To, kar delo predstavlja, pa je vseeno nujno reprezentacija nečesa. Reprezentacija pomeni, da »podobe in besedila ne zrcalijo dejanskega sveta, ampak do neke mere preoblikujejo dejanskost in jo predelajo, da se v delu pokaže dejanski obstoj sveta junakov« (Vendramin 2003: 23). Torej avtor vzame dejanski svet z vsemi biološkimi in družbenimi dejstvi in ga predrugači ter vanj vstavi svoje junake, ki imajo svoje življenje. V tem literarnem svetu je posledično nujno prisotna tudi spolna razlika in ostala družbena dejstva sprejemanja moških in žensk.

Odnose med spoloma, sprejemanje istospolnih in njihova življenja opisuje tudi Suzana Tratnik, čeprav se pogosto zdi, da so njena dela vedno nekako na meji med domišljijo in

⁷⁴ Suzana Tratnik. Zanimajo me ponesrečene zgodbe. V: *Mentor*. Letnik 25 (2004), št. 3, str. 44–51.

avtobiografskostjo. Ob podrobnem primerjanju njene biografije in njenih del pa lahko zasledimo mnogo avtobiografskih delcev. Morda še najtežje vzporejamo življenje Damjana v romanu *Ime mi je Damjan* z resničnim, dejanskim življenjem ustvarjalke. Vseeno pa to ni ena od zelo oddaljenih tem, s katerimi se ukvarja avtorica. Suzana Tratnik je lezbijka in že več kot dvajset let aktivistka lezbičnega gibanja v Sloveniji. Zaradi tega lahko predvidevamo, da so dogodki njenih junakinj in junakov nekako povezani z njo ali pa z njenimi prijatelji z lezbične in gejevske scene. Prav tako se je avtorica udeležila njene prve, sicer pa osme mednarodne lezbične konference organizacije ILIS v Ženevi leta 1986 (Velikonja 2004: 13), ki jo opiše v romanu *Tretji svet*.

Homoseksualnost je opisana v skoraj vsakem njenem delu. Največ o njej piše v obeh romanih in v zgodbah *Na svojem dvorišču* ter *Pod ničlo*. Lezbičnost oziroma lezbični motivi so zelo malo prisotni v zbirki *Vzporednice*. V romanu *Ime mi je Damjan* pa lahko najdemo motive lezbičnosti, če na Damjanov spol gledamo biološko. Sicer pa je v romanu opisana tematika transseksualnosti. Vsekakor pa se vsa dela pisateljice ukvarjajo s queer osebami. Dokaz, da večina ne mara queer oseb, ki sodijo v kategorijo spolnosti, je zagotovo homofobija, ki pa je prisotna v delih Tratnikove.

Tratnikova pravi, da

»... čisto izmišljanje zgodb, kolikor je to sploh mogoče, me ne zanima prav dosti. Realnost z vsemi svojimi razsežnostmi, zlasti s tabuji, z (za)lomi, pa tudi z grozljivimi banalnostmi, včasih krepko preseže domišljijo. Ko pišem, pa je moj pristop k realnosti vsekakor narativen, domišljjski, saj nisem kronistka. S svojo sociološko deformacijo bi lahko rekla, da me zanima literatura vsakdanjega življenja. Pisateljeve ali pisateljčine besede morajo stati same, ne glede na to, ali opisujejo osebna doživetja. Je pa realnost kot vir pogosto kot sol, ki neko delo začini in mu zagotovi tisto raven prepričljivosti, ki je potrebna, da pripoved 'vžge'« (http://www.ljudmila.org/~tratniksu/intervju_Car.htm 16. 7. 2007).

Sama torej priznava, da rada opisuje dejansko doživete dogodke, dodaja pa, da je vendarle sociologinja in da gleda na življenje v življenjski vsakdanjosti in realnosti. Opisovanje slednjega se da še najbolje razbrati iz zbirk *Na svojem dvorišču* in *Vzporednice*.

11 ZAKLJUČEK

V svoji diplomski nalogi *Ženski liki v delih Suzane Tratnik* sem raziskovala in razpravljala o razmerjih med moškim in ženskim spolom, spolnosti in spolni identiteti individuuma. S prebiranjem petih literarnih del omenjene pisateljice sem dobila vpogled v danes še malo znano ali pa zapostavljeno vejo raziskovanja istospolne spolnosti, predvsem lezbistva.

Teksti pisateljice ne opisujejo t. i. velikih tem, pač pa prikazujejo vsakdanje življenje (posameznikov in skupin) v sodobni družbi. Pri pisanju diplomske naloge sem skušala odgovoriti na vprašanje, kakšne ženske in njihove identitete zasledimo v delih Suzane Tratnik. Izkazalo se je, da sem morala analizirati tudi nekaj moških likov (transvestitov). Junaki analiziranih del so po večini ženske, in sicer lezbijke, ki imajo zaradi svoje spolne usmerjenosti težave z okolico oziroma okolica z njimi. Z diskriminacijo pa se soočajo tudi tisti junaki, ki so transvestiti ali transvestitke. Takih oseb, ki so nekako na meji med spoloma, je največ v romanu *Ime mi je Damjan*, ki je v meni vzbudil zanimanje za raziskovanje spola, spolnosti in tako imenovanih marginalnih skupin, kamor sodijo transvestiti, transseksualci, biseksualci, geji ter lezbijke.

Skozi vsa prebrana in analizirana literarna dela se pojavljajo zanimive stalnice: iskanje lastne identitete osrednjih likov, pogosto bežanje pred okolico, doživljanje lastnega jaza, spola in spolnosti v kapitalistično in homofobično usmerjeni družbi. V romanu *Ime mi je Damjan* je izmed vseh del najbolj izrazito iskanje in potrditev lastne eksistence junaka.

Med branjem literarnih del pisateljice Suzane Tratnik spoznavamo homofobično vedenje ožje in širše okolice junakov. Da bi tovrstno vedenje zmanjšali, bi bilo, po mojem mnenju, potrebno napisati in izdati še veliko podobnih del, prav tako tudi številčnejše in pogostejše javne objave aktivistov in aktivistk LGBT-organizacij po celem svetu.

12 ZGODBE

12.1 Suzana Tratnik: *Pod ničlo* (1997)

Pod ničlo je prvenec Suzane Tratnik. Izšel je leta 1997 pri Založbi Škuc v zbirki Lambda. Knjiga je zbirka trinajstih zgodb, ki med sabo niso povezane. V uvodni zgodbi nakaže pomemben motiv, ki povezuje zgodbe med sabo – mačko.⁷⁵ Prikazana je v obliki mačjih mladičkov, pa tudi kot lev oziroma levinja. Prvo zgodbo pripoveduje prvoosebna pripovedovalka o Greti iz Anglije – njeni sestrični, ki to ni, ker je Greta posvojena. Z njo ima pripovedovalka prvo homoseksualno izkušnjo.⁷⁶ Pripovedovalka je ob občutkih in dogodkih, ki jih je deležna, očitno zmedena, saj pravi, da igre ne obvladuje več. Dogodke, ki se odvijajo, vidi kot igro, saj je pripovedovalka stara šest let. V naslednjih zgodbah so opisani lezbični dogodki, ki se končajo s spolnim odnosom, kjer pripovedovalka umori svojo partnerico.⁷⁷ Umore seksualnih partneric opisuje kot igro mačke z mišjo. Ljubimke so miši, s katerimi se pripovedovalka igra (seksualne) igrice. Ko se mačka naveliča igre z miši, jo ta umori. Zbirka je polna nekih nenatančnih dogodkov, ko ne vemo, ali pripovedovalka sanja, ima slutnje ali pa morda o tem samo razmišlja. V eni od teh 'nedoločljivih' zgodb se prikaže tudi pripovedovalkina stara mama v obliki mačke oziroma levinje.

⁷⁵ »... takrat sem videla samo sebe. Kot človeka – mačko. Človeško telo in mačja glava. Nič dlak. /.../ In niti ženskega niti moškega spola (ker se mi je zdelo krivično). Temveč bitje brez spola. /.../ Seveda sem vedela, da se kot takšno bitje razlikujem od drugih ljudi« (Tratnik 1997: 7).

⁷⁶ »Dlani so mi zdrsnile pod srajco in polzele po njeni koži navzgor, vse do vratu. Pod blazinicami prstov sem začutila bradavice. Nikoli si nisem mislila, da se bom Grete dotikala na tak način – sem zbegano pomislila v tistem trenutku – med igro, ki je tudi sama ne obvladujem in ne razumem več« (Tratnik 1997: 19).

⁷⁷ »Pa saj sem ji ovila svoj pulover okoli vratu. Zamašila tisto temno rdečo režo na njenem porjavelem vratu. /.../ Le kako mi je uspelo v nekaj sekundah seči v žep in zbrskati nož iz notranjosti jakne?« (Tratnik 1997: 30).

12.2 Suzana Tratnik: *Ime mi je Damjan* (2001)

Roman je izšel leta 2001 pri založbi Škuc v zbirki Lambda in je prvoosebna pripoved osebe, ki je predstavljena že v naslovu. Zgodba je Damjanova izpoved na srečanjih skupine za samopomoč, zato se njegova pripoved včasih ustavlja, popravlja in vrača. Skupini se je Damjan moral priključiti zaradi pritiska staršev in se zato v njej ni počutil dobro. Ni mu bila všeč družba niti terapevt Vlado. Ob vstopu v skupino se je predstavil kot Damjan, dodal pa je še, da ni prepričan, kaj točno je.⁷⁸ Poglavja imajo na začetku povzetek oziroma napoved mikro zgodb, ki jih pripoveduje Damjan. Med branjem se nam zdi, da ti povzetki niso smiselni, ob koncu pas se izkaže, da so to pravzaprav terapevtovi zapiski na srečanju skupine za samopomoč. Shajanja so tudi okvirna zgodba romana, ki se potem poglobi z vloženo zgodbo in z Damjanovim samopremislekom in pripovedmi o sebi oziroma o tem, kaj ga je privedlo do skupine. Bralec nekje v sredi romana ugotovi, da Damjan pravzaprav sploh ni moški, pač pa je to »naša mala Vesna« (Tratnik 2001: 128). Vesna se v najstniških letih nenadoma odloči, da se bo preimenovala v Damjana in se nato tudi vede tako. Damjan je 19-letna transseksualno usmerjena oseba oziroma je moški v ženskem telesu. Zaradi spremembe imena se spre s starši, zato ti nad njim izvajajo psihično in fizično nasilje.⁷⁹

Zgodba se odvija v času mladostniškega odraščanja v ljubljanskih Mostah. V romanu je polno opisov pijančevanj, oportunitizma, avanturizma, pobega od doma in vsakodnevnih domačih zdrah. Te so posledica razkola med očetom in nekdanjo njegovo najljubšo hčerko Vesno, ki čez noč postane Damjan. Damjan se očeta celo boji.⁸⁰ Tudi njegovi izbruhi so vedno povezani s spominom na očeta. Izkaže se, da gre najbrž za zgodbo o spolni zlorabi otroka. To pa posledično odvede tudi Damjana od doma.

»Moja kariera pridnega otroka se je kaj hitro končala, čim se me foter ni smel več dotikati, nisem bil več priden. /.../ Zato sem raje čim manj v fotrovi družbi in nisem prav rad govoril z njim. Po tistem, kar sem doživljal v otroštvu, se v njegovi bližini nikoli več nisem počutil dobro. Tudi sicer se nisem nikoli več počutil dobro« (Tratnik 2001: 129).

⁷⁸ »To moram povedati, saj mi zadnje mesece pogosto tako razbija v glavi, da nisem več o nobeni stvari zares prepričan, še o lastnem imenu ne. /.../ Mogoče pozabljam ime /.../ zato, ker mi v resnici ni tako ime« (Tratnik 2001: 6).

⁷⁹ »Ležal sem na tleh svoje sobe, foter pa na meni in s koleno mi je pritiskal na prsi, takrat se mi je začela delati tema, foter pa je stiskal zobe in sikal, da me bo raje ubil, kakor da bi me kdaj priznal za svojega sina« (Tratnik 2001: 17).

⁸⁰ »Ljudje moji, včasih sem kar sedel pred hišo ko kup nesreče in čakal in čakal, pojma nimam, kaj. Da gre foter spat ali da se odpelje, ne, še najbolje bi bilo, da bi se kar stegnil. /.../ Trikrat sem globoko vdihnil in kar samo od sebe me je odneslo po stopnicah navzdol. Tresel sem se in škrtal z zobmi, ne vem, ali od mraza ali od besa, in divje korakal proti Mravlji, kakor, da bi imel v glavi vgrajen neki avtomat« (Tratnik 2001: 15).

Damjan večino časa preživi izven doma. Ponavadi se druží s svojim prijateljem Rokijem, ki je v resnici tudi ženska. Skupaj se udeležujeta zabav in popivanj. Na enem od večerov Damjan spozna lezbijko Nelo, ki sčasoma postane njegovo dekle. Nela je edina, ki ji Damjan pove svoje prave ime. Njun odnos je zaznamovan s prvimi medsebojnimi odpiranji, porazi in z neizbežnimi konci.

Predzadnje poglavje *Ključ od veceja* opisuje Damjana in Neli, in je zadnje, kar Damjan govori na skupini za samopomoč. Ugotovi še, da od skupine ni odnesel ničesar – spremenil se ni, odkril pa tudi ni nič novega o sebi. Sklepov za spremembo svojega vedenja ne naredi. Še vedno meni, da je obiskoval skupino le zaradi staršev. V tem poglavju opisuje kratko zgodbo, kako je želel v neki gostilni oditi na stranišče. Damjan bi moral opraviti malo potrebo, zato mu Nela ponudi ključ od ženskega stranišča. Ta ključ zavrne in noče obiskati ženskega stranišča. V gostilni Damjan Neli govori o svojih prijateljih in svoji klapi. Nela pa vse tiho in potrpežljivo prenaša. Končno se odpeljeta iz tega kraja in po prihodu domov se z Nelo dokončno razideta. To poglavje je z vidika drugega pripovedovalca – ženske – opisano v delu *Pod Ničlo* (Tratnik 1997). Sklepati je mogoče, da dogajanje opisuje Nela s svoje perspektive in svojim videnjem dogodkov. V delu *Pod ničlo* Nela pravi:

»Lepa si, – sem rekla. Prekinila sem te. Privzdignila si obrvi, kot da ugibaš, kaj sem mislila s tem. Previdno si se nasmehnila: – Kaj ti je? Kaj pa govoriš? – – Nič. Samo to, kar vidim« (Tratnik 1997: 75).

Isti prizor je zapisan v romanu *Ime mi je Damjan* takole:

»Lepa si, mi je nenadoma rekla Nela. Kar zdrznil sem se spričo teh besed /.../. Kaj ti je? Kaj pa govoriš? Nič. Samo to, kar vidim. (Saj sem rekel, kaj bo odgovorila.)« (Tratnik 2001: 139).

12.3 Suzana Tratnik: *Na svojem dvorišču* (2003)

Zbirka kratkih zgodb je razdeljena na tri večje sklope, ki so označeni z rimskimi številkami. Znotraj vsakega sklopa so poglavja s samostojnimi naslovi, ki se ponavadi ne navezujejo drug na drugega, torej so samostojne celote. Pred prvim poglavjem je nekakšen uvod, ki ima na koncu odstavek s ključnimi pojmi. To so dejansko ključne besede, s katerimi lahko opišemo vsebino dela, ponavadi so zapisane na začetkih strokovnih del.

Prvoosebna pripovedovalka začne pripoved o času, ko je bila stara pet let. Prvo poglavje ima enak naslov kot celotno delo – *Na svojem dvorišču*. Prav tako dvorišče kasneje postane simbol nečesa, kar imaš vedno doma,⁸¹ pri sebi, okoli sebe. To je prostor, kjer imaš vse in ti ni treba na 'tuje' dvorišče, torej drugam. Zgodbe so – tako daje slutiti – avtobiografske. Pripovedovalka s precejšno mero humorja opisuje svoje otroštvo in odraščanje na obrobju mesta, v ulici s petimi hišami. Pomembno vlogo pri njeni vzgoji je imela babica, manj dedek in starši. Z enim od sosedov je imela deklica tudi prvo 'spolno' izkušnjo.⁸²

Pri petih letih in pol je prvič videla moški spolni organ, takrat ga je pripovedovalka imenovala sicer drugače, saj jo je ta spominjal na mrlino⁸³ – to so bile mrtve živali, ki so že začele razpadati. Pripovedovalka je imela tudi izkušnjo s skorajšnjim posilstvom.⁸⁴ Deklici zaradi tega dogodka odsvetujejo stik s tem moškim. Pri dvanajstih letih sta se pripovedovalka in

⁸¹ »Nikamor ti ni treba hoditi, saj imaš nas doma. Vse imaš na svojem dvorišču« (Tratnik 2003: 9).

⁸² Otroci so se igrali skrivalnice in Marjan ter pripovedovalka sta se skrila v kopalnico. Pripovedovalki se je močno mudilo na malo potrebo in Marjan jo je prepričal, da je to opravila kljub Marjanovi prisotnosti: »Pod krilom sem slekla hitro spodnjice, vendar ne do kolen, ampak samo do sredine stegen, če bi jih morda potrebovala za hitro oblačenje, in se usedla na školjko. Marjan si je vzel stolček in se usedel predme, vendar sem se delala, da ga ne vidim, sicer bi zmotila enakomerno curljanje med svojimi nogami. Ko sem končala, bi se morala samo malo dvigniti s školjke, toliko, da bi si potegnila spodnjice čez rit. Zadržale so me Marjanove roke na stegnih. – Kaj imaš to? – /.../ Ko sem ponovno hotela vstati, so njegove dlani švignile pod spodnjicami, kar nekako mimo njih, in njegovi drhteči prsti so planili k mojim sramnim ustnicam. Poskusila sem stegniti stegna, vendar sem zadela ob njegove trde komolce. S prsti je razklenil velike sramne ustnice. – Kako ... imaš to? Pokaži mi ... – Očistil si je grlo. – Pičko. – Bil je ves zaripel, zvenelo je, kot da bi na ves glas govoril v mikrofona, nekemu drugemu« (Tratnik 2003: 19).

⁸³ Pripovedovalka je s prijateljico opazovala moškega, ki je opravljal malo potrebo. Dekleti sta na tega moškega opozorili staro mamo. »Stara mama se je z roko nad čelom zavarovala pred soncem in se zagledala. Potem je zaklela. Dvignila je pest in moškemu zažugala: – Marš v pizdo materino! Prekleta mrlina nemarna! – Moški se je hitro pobral v avto, videle smo, da si je z eno roko držal hlače. To so bile prve žive mrline, ki sem jih videla« (Tratnik 2003: 26).

⁸⁴ Prime me okoli pasu. /.../ Njegove roke so na mojem trebuhu, potujejo in stiskajo. Kaj hočejo tam? Tam ni ničesar? Kam naj se premaknem? /.../ Pritisnil me je ob hlev, velik je in debel, ima gromozanski trebuh in težko diha. Hrope. /.../ Nekaj dni pozneje sem povedala svoji sosedki, svoji tri leta starejši prijateljici. Potrebovali sva dolgo časa, da je kaj izlekla iz mene. Merin oče je tak, mi je povedala, nekateri so taki, on to počne z vsemi ženskami, tudi z vsemi sosedami, zato bežijo pred njim« (Tratnik 2003: 30).

njena mama odselili od stare mame, zato je stara mama vzela podnajemnico, gospo Porečnikovo. Ta ji pripoveduje zgodbo z motivom transseksualnosti:

»Potem mi je povedala zgodbo o moškem, ki je bil ženska. Mož gospe Porečnikove je hodil v hribe z moško družbo in z njimi je bil vedno tudi moški, ki je bil v resnici ženska. To je vedel le malokdo, saj je bila videti kot pravi moški, pila in govorila je kot moški in do žensk je bila vedno kavalir. Ko so bili nekoč v hribovski koči, nekateri gostje niso mogli verjeti, da je res ženska. Pokazala jim je osebne dokumente in njeni dolgoletni prijatelji so jamčili, da je res ženska. Niso hoteli verjeti. Hoteli so dokaz. /.../ In potem /.../ je tista skrivnostna ženska vse nejeverne moške poklicala v zadnjo sobo. Slekla si je majico. Imela je zelo majhne prsi in še vedno ji niso verjeli, da je ženska. /.../ Potem ... potem se je tista ženska, no, pravzaprav je bila še dekle, stara kakšnih petindvajset ali šestindvajset let, razjezila. /.../ Slekla je hlače, tudi spodnje, no, ne čisto do konca, le toliko, da so videli, da nima oneta. Potem so ji verjeli, da je ženska.

Še velikokrat sem se spomnila na kavalirja brez oneta. Zamišljala sem si, da me v dežju pelje na večerjo v restavracijo z rdečimi prti na mizah. Zamišljala sem se, da mi sleče plašč in naliže alkoholno pijačo. In da ima posebno ime, ki ga nihče ne more prav izgovoriti« (Tratnik 2003: 63).

V drugem delu zbirke zasledimo zgodbe z motivi transseksualnosti, homoseksualnosti in homofobije, dogajajo pa se v času pripovedovalke pubertete, ko ima ta fanta, a njegovega imena ne zvemo. To nakazuje, da nima pomembne vloge v njenem življenju. Na eni od večernih zabav odide pripovedovalka na stranišče, ko za njo pride Vanja, s katerim/katero se začneja poljubljati. Navzven namreč izgleda kot moški, ima pa moške in ženske spolne organe. Prijatelji ji pozneje razložijo, da Vanja ni ne ženska in ne moški.⁸⁵ Zapise o homofobiji najdemo v številnih zgodbah. Ena takih je, ko opisuje potovanje iz Prage, kjer ju s prijateljico obtožijo, da sta lezbijki.⁸⁶ V zgodbi Peder ob Ljubljani opisuje Jasmino, ki jo obtožijo, da je peder.⁸⁷ V vseh zgodbah je očitna zadrega oseb, ki jih označijo za geje ali lezbijke, počutijo se nejevoljne in osramočene. Podobno je v tekstu, ki opisuje, kako mora pripovedovalka na enem od večerov s prijatelji v restavraciji oditi na stranišče. Zaradi njenega izgleda jo avtomatsko usmerijo v moško stranišče. Pripovedovalka se temu upre in vseeno obišče žensko stranišče. Podoben motiv o odhodu na 'napačno' stranišče najdemo tudi v drugih delih Tratnikove, v romanu *Ime mi je Damjan* in v zbirki kratkih zgodb *Pod ničlo*. Pripovedovalka o podobnih dogodkih intenzivno razmišlja.⁸⁸

⁸⁵ »– Hm, kako bi ti rekel ... Tudi on ni. To je Vanja. Oboje je. – /.../ – Oboje? – ga nejeverno vprašam. – Razumeš, moški in ženska. – /.../ – Rodila se je z obojim ... – /.../ – Saj veš, z obema organoma. Starši so ji dali ime Vanja, vzgojili so jo kot žensko. A ona je oboje. In nič od tega. A družijo se z moškimi. Pije kot moški. Preklinja in dela kot moški. Govori v moškem spolu. Spi pa samo z ženskami. A ne družijo se z ženskami; ne mara jih. Ženske samo fuka« (Tratnik 2003: 85).

⁸⁶ »– Translitke! – Reče se transvestitke, bedak! – Transvestiti se preoblačijo! – /.../ – Veš, kaj mi je rekel, – mi pove Nataša. – Povedal mi je, da ve, kaj sva. /.../ – Lezbijki.« (Tratnik 2003: 102).

⁸⁷ »– Je ženska ali moški? – /.../ – Ima joške? Nič ne vidim?! A bo treba pogledat? Ha, ha! – /.../ – Peder je, peder! – Hej, buzi! – Spizdi, buzi! – Jasmina se včasih ustavi. In zatuli nazaj, naj se jebejo, in potem gre naprej. Ker je brala Goffmanovo teorijo stigmatizacije. Večkrat« (Tratnik 2003: 109).

⁸⁸ »A katera je tista biologija njenega domnevnega moškega telesa? So to njeni kratko prstriženi lasje? Črna očala na nosu? Porjavela koža? Mogoče so to vsi njeni ključki zataknjeni za hlačni pas na levem boku in walkman na desni? Ali pa to, da včasih govori v svojem maternem jeziku? Ker je njen glas temnejši in bolj raskav? Ali je

Drugi del zbirke se zaključuje z zgodbo o nesrečni ljubezni z Danijelo, s katero sta se srečali na Savi. Pripovedovalka ji hoče povedati, da jo ljubi, in ko ji to uspe, ji Danijela prizna, da ima fanta. To pripovedovalko še spodbudi, da jo obiskuje, ji piše pisma in podarja karte za ogled filma, a Danijela ne popusti. Če se je pripovedovalka v drugem delu zbirke še soočala s problemi pri njeni spolni usmerjenosti, se zdi, da je v tretjem delu že popolnoma soočena s svojo homoseksualnostjo.⁸⁹

V zadnjem delu zbirke se avtorica ukvarja s transspolnimi in transseksualnimi osebami, prav tako pa piše tudi o lezbijkah. Avtorica opisuje motiviko AIDS-a oziroma virusa HIV. Na *svojem dvorišču* se zaključuje z zgodbo o prvi puncu, zaradi katere ju je okolica jemala kot heteroseksualni par, saj je punca izgledala kot moški. Ravno zaradi tega so ju večkrat ozmerjali s transvestitom ali pedrom.⁹⁰

to tista posebna erotičnost, zaradi katere se lezbijkam na prvo žogo pripiše moški spol? Biologija čisto nič ne pove. Tu se neha; tu smo brez ključa» (Tratnik 2003: 113).

⁸⁹ »Heteroseksualnim pisateljem in pisateljicam resda ni treba premišljevati o tem, da bi pošteno delež motivik posvetili vsem drugačnim, vsem enakopravnim. Večini se ni treba ubadati z manjšinami, ker je večina že 'vse'. Meni in še komu pa se je treba. Torej – od približno 100 črtic jih bom okoli 46 posvetila istospolni tematiki, 11 raznospolni, 8 hendijem, 5 beguncem, 6 transspolnim in transseksualnim, 3 džankijem, 3 brezdomcem, 4 aktualnim ženskim vprašanjem, 5 rasnim temama ...« (Tratnik 2003: 125–126).

⁹⁰ »In potem sva se na tisti najini praznični večerji napili, polivali sva pijačo, in moja punca je vsakič, ko je nejevoljen natak prišel pobrisat mizo, rekla: – Kaj je? A moj denar ni dovolj dober, a? – Sicer tokrat nisva vedeli, a so naju označili za pedra, lezbači ali samo normalen pijanski par, vsekakor pa sva začutili, kdaj je treba dvigniti pijano sidro. In sva šli na Metelkovo med svoje« (Tratnik 2003: 167).

12.4 Suzana Tratnik: *Vzporednice* (2005)

Delo je zbirka kratkih zgodb, za katere je avtorica prejela Prešernovo nagrado za leto 2007. Besedila se navezujejo na avtoričino prejšnjo knjigo *Na svojem dvorišču*. Tudi v *Vzporednicah* zgodbe pripoveduje v večini prvoosebna ženska pripovedovalka, samo v eni od zadnjih zgodb je pripovedovalec moški.

Zgodbe opisujejo doživetje in dogajanje (okoli) male deklice, ki živi s staro mamo, dedkom in mamo na obrobju manjšega slovenskega mesta. Pomembno vlogo v njenem življenju ima očitno babica, saj je najpogostejši lik v zbirki. Prikazana je bolj kot nekakšna druga mama, ki je za deklico skrbela in jo vzgajala, je pa tudi tista, ki deklici največ pomeni. Poleg babice nastopajo še dedek, deklčina mama in pa njene sosede – otroke, s katerimi se je igrala.⁹¹ Pripovedovalka opisuje svoje življenje na zanimiv, kratek in jedrnat način. Dogajanje je posredovano skozi otroške oči in zapisano, kot da bi jih pisal otrok.

Pogosto so v zgodbah z nostalgijo in včasih humorjem opisani spomini na staro mamo. Zanimiva je zgodba *Šivanje princeze*, ki jo pripoveduje prvoosebni moški pripovedovalec, kar izvemo šele na koncu besedila. Osebo spoznamo, ko odide skupaj z mamo k šivilji Ilonki, kjer naj bi se naučila šivati. S sabo ima mama belo blago z velikimi sijočimi vrtnicami, iz katerega naj bi šivilja in oseba naredili pustno masko – princeso. Pripovedovalec se ne želi družiti z drugimi otroki⁹² in zato prav rad sprejme obisk pri šivilji. Zgodba je sestavljena iz treh delov – iz zgodbe o osebi in šivilji, ki šivata pustno obleko; navodil, kako šivati blago in iz navodil, kako zašiti rano na koži.⁹³ Glavni del teksta opisuje posilstvo oziroma napad na pripovedovalca. Začne se z zmerjanjem, da je baba.⁹⁴ Nato trije moški pretepejo pripovedovalca, ki ga najde Ilonka in ga odpelje k zdravniku. Zaradi pretepa ga obišče kriminalist.⁹⁵ Izkaže se, da je pretepu najbrž botrovala homofobija. Zgodba se zaključí s

⁹¹ Eno od iger je takole opisala: »Vesna je skušala zlesti še dlje pod mizo, ampak se je Marina sklonila in brez težav z nožem segla do njene zadnjice pod kratko obleko in ji z enim zamahom prerezala spodnjice. Vesna si je zakrila oči. Če ni videla Johana (kot si je predstavljala zlobno Marino, op. M. Č.) z nožem, je bila povsem prepričana, da pred mizo stoji samo Marina, pa tudi manj strah jo je bilo« (Tratnik 2005: 8).

⁹² »Zadrževanje v stranišni kabini zraven smrdljive školjke je bilo še kako priročno, dokler mi niso začeli trkati na vrata, češ da bodo zbežali ven vse klozetarje (poudarila M. Č.) , ki za prazen nič – ne da bi srli in kadili – zasedajo stranišče« (Tratnik 2005: 101).

⁹³ »V tkivu kože morajo biti robovi rane čimbolj ravni, dobro prekravljeni in zanesljivo vitalni« (Tratnik 2005: 106).

⁹⁴ 3. ekspr. *strahopeten ali klepetav moški*: kaj se bojiš, baba! lahko mi poveš, saj nisem baba (Slovar slovenskega knjižnega jezika 2005).

⁹⁵ Kriminalist sprašuje pretepenega fanta: »– A ti je kdaj kdo rekel ... – Pogoltne kavo. – Ti je kdaj kdo rekel: peder?« (Tratnik 2005: 111).

fantovim maščevanjem, saj v pustni obleki princese prestraši pretepače, ki se našemljenega fanta zelo ustrašijo in od strahu zbežijo.

Zbirka kratkih zgodb se zaključi s pripovedovalkinim ponovnim prihodom v domačo prazno hišo po smrti njunih starih staršev in odhodu matere. Nanizan je še en spomin na deklčina rosna leta in dogodek z dedkom in staro mamo.

12.5 Suzana Tratnik: *Tretji svet* (2007)

Roman *Tretji svet* je sestavljen iz dveh delov – prvi del opisuje dogajanje glavne junakinje Alenke na lezbični konferenci v Ženevi leta 1986, drugi pa Alenkino življenje po konferenci v Sloveniji oziroma tedanji Jugoslaviji. Enaindvajsetletno Alenko srečamo na letališču, ko se na povabilo ženevske organizacije odpravlja na lezbično konferenco v Švico. Na letališču jo spremljata njeni dve prijateljici in sostanovalki, Maša in Branka. V Švici se Alenki svet radikalno obrne. Sreča se z lezbijkami z vsega sveta in začne razmišljati, da v svojem lezbištvu vendarle ni sama. Konferenca se je namreč dogajala leta 1986, ko je bila Slovenija še v nekdanji skupni Jugoslaviji, kjer ni bilo nikakršnih lezbičnih ali gejevskih klubov.⁹⁶ Jugoslavija je bila takrat v očeh drugih Evropejcev razumljena kot zelo socialistična in stroga država, tako rekoč tretji svet. Za Alenko pa je bil tretji svet njena lezbičnost. Ob srečanjih z drugimi lezbijkami je odkrila, da ni osamljena v svoji spolni usmerjenosti.⁹⁷ Na konferenci se še najbolj zbliža z Japonko Yuki, Francozinjo Françoise in Belgijko Saskio. Poleg tega so bile na konferenci prisotne tudi tri predstavnice iz drugih nekdanjih jugoslovanskih republik: Slađana, Mira in Doris. Alenka samih vsebin delavnic in drugega dogajanja na konferenci ne opisuje, pač se posveti bolj lastnim doživetjem. Ta so zelo intenzivna, saj se pripovedovalka prvič znajde v tako veliki množici lezbijk. Pogosto misli tudi na spolne odnose, do katerih pa pride šele tik pred koncem konference. Alenka ima zelo tesne odnose med samo konferenco tudi s Saskio in Yuki, ki sta bili obe zaljubljeni vanjo.

Drugi del romana se dogaja v Sloveniji in opisuje junakinjino življenje lezbične študentke. Alenka namreč študira sociologijo, a izpitov ne opravlja prav pridno. To se spremeni, ko spozna Tadejo, s katero postaneta par. Skupaj študirata in obe opravita kar nekaj izpitov, dokler se Alenki ne sesuje svet. Tadeja za vikend namreč odpotuje k svojim staršem v Zagreb in Alenka ostane sama doma. Ker jo pogreša, se vseeno odpravi v študentsko naselje, kjer ugotovi, da Tadeja sploh ni odpotovala in da jo vara z Miro, eno od udeleženk konference. Njun odnos se zato prekine, prekine se tudi Alenkino navdušenje nad študijem in Alenka noče več imeti stikov z zunanjim svetom. Tadeja se nekega poletnega dne pojavi na vratih Alenke, nekako ugotovita, da vseeno sodita skupaj, in to ugotavljanje zaključita s spolnim odnosom.

⁹⁶ Junakinji je na konferenci pripadla čast, da opravi uvodni govor v imenu udeleženk tretjega sveta. Pravi: »Sem lezbijka iz Jugoslavije, države, v kateri ni nobene lezbične skupine« (Tratnik 2007: 44).

⁹⁷ Do takrat je Alenka mislila: »Kot večina sem svojo lezbično identiteto spoznavala, kakor da bi bila sama in edina na svetu« (Tratnik 2007: 69).

Omeniti je potrebno še Alenkini sostanovalki Mašo in Branko, v katero je Alenka sprva bila celo zaljubljena. Obe sta bili podobno 'drugačni' kot Alenka – radi sta poslušali podobno glasbo, skupaj pripravljali umetnostne inštalacije o dožemanju spola in spolnosti in skupaj klicali duhove. Nazadnje se Maša spremeni v 'običajno' dekle in se odseli domov, kjer si najde fanta in se poroči ter zanosi. Branka pa se zaljubi v Joca – pomočnika v svoji galeriji, s katerim se naselita v skupnem stanovanju. Alenka zato v najetem stanovanju v hiši ostane sama in obuja spomine na dogodke, ko so vse tri živele skupaj.

Roman se zaključi z opisom zabave, kjer natakark veselo družbo lezbijk na zabavi po prvem lezbičnem srečanju v Ljubljani odslovi. V natakarkjevem izgovoru je zaslutiti homofobijo, saj se izkaže, da zabavo prekinjajo le zaradi spolne usmerjenosti udeleženk.

13 VIRI

Suzana Tratnik, *Pod ničlo*. Ljubljana: Škuc, 1997.

Suzana Tratnik, *Ime mi je Damjan*. Ljubljana: Škuc, 2001.

Suzana Tratnik, *Na svojem dvorišču*. Ljubljana: Škuc, 2003

Suzana Tratnik, *Vzporednice*. Ljubljana: Škuc, 2005.

Suzana Tratnik, *Tretji svet*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2007.

14 LITERATURA

Atkinson, Rowland in Flint, John, *Accesing hidden and hard-to-reach populations: Snowball research strategies*. *Social Research Update*. Št. 33. (2001).

<http://www.soc.surrey.ac.uk/sru/SRU33.html> (zadnji dostop 11. 7. 2007).

Avsec, Andreja, Stereotipi o moških in ženskah osebnostnih lastnostih. V: *Psihološka obzorja* 11/2 (2002), str. 23-35.

<http://psy.ff.uni-lj.si/iGuests/Obzorja/Vsebina1/Vol11-2/avsec.pdf> (zadnji dostop 11. 7. 2007).

Bahtin, Mihail, *Teorija romana: izbrane razprave*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1982.

Beauvoir, Simone de, *Drugi spol*. Ljubljana: Delta, 1999.

Borovnik, Silvija, *Pišejo ženske drugače? O Slovenkah kot pisateljicah in literarnih likih*. Ljubljana: Mihelač, 1995.

Borovnik, Silvija, Tema ženske v prozi Mire Mihelič. V: *Mavrica nad zapuščino*. Ljubljana: Slovenski center PEN, 2000.

Borovnik, Silvija, Kosmačevi ženski liki. V: *Sodobna slovenska narečna poezija. Ciril Kosmač in razvoj povojne slovenske proze. Slovenski slavistični kongres, Koper, [5. - 9. oktober] 2000*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2001.

Borovnik, Silvija, V resnici posebne ženske in posebne moške literature ni. V: *Delo*. Književni listi, 43/240 (17. okt. 2001), str. II.

Borovnik, Silvija, Sodobne slovenske romanopiske. Sodobni slovenski ženski roman? V: *Slovenski roman*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2003.

Borovnik, Silvija, Razbijanje stereotipov v prozi Suzane Tratnik. V: *Stereotipi v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. 43. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, [Ljubljana],

Čarman, Mojca: *Ženski liki v delih Suzane Tratnik. Diplomski naloga*. Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko in Oddelek za sociologijo, 2007.

25. 6.-13. 7. 2007. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2007.

Bornstein, Kate, *Spolni izobčenci: o moških, ženskah in nas ostalih*. Ljubljana: ŠKUC, 1999.

Bošnjak, Blanka, Vloga stereotipov v sodobni slovenski prozi. V: *Jezik in slovstvo*. 50/1 (2005), str. 25-36.

Brown, Ria Mae in Bunch, Charlote, Kaj bi morala vedeti vsaka lezbijka. V: *O ženski in ženskem gibanju: zbornik tekstov*. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS, 1985.

Butler, Judith, *Težave s spolom: feminizem in subverzija identitete*. Ljubljana: ŠKUC, 2001.

Cartledge, Sue in Hemmings, Susan, Kako smo postale lezbijke. V: *O ženski in ženskem gibanju*. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS, 1985.

Chodorow, Nancy J., *The reproduction of mothering: Psychoanalysis and the sociology of gender*. California: University of California press, 1999.

Conkey, Margaret W. In Spector, Janet D., Arheologija in študije spolov. V: *Arheologija spolov*. Ljubljana: ŠKUC, 2000.

Cottingham, Laura, Biti lezbijka je tako šik ... da pravzaprav sploh nismo več lezbijke. V: *Časopis za kritiko znanosti*. 25/185 (1997), str. 179-212.

Čarman, Mojca, *Starši gejev in lezbijk. Seminarska naloga pri predmetu Uvod v gejevske in lezbične študije*. Gornja Stara vas: 2005. (neobjavljeno).

Čarman, Mojca, *Primerjava zakonodaje o istospolnih skupnostih na Norveškem, Hrvaškem in v Sloveniji: Seminarska naloga pri predmetu Ženske študije in feministična teorija*. Univerza v Ljubljani: 2006. (neobjavljeno).

Faderman, Liliann, *Več kot ljubezen moških: Romantično prijateljstvo in ljubezen med ženskami od renesanse do sodobnosti*. Ljubljana: ŠKUC, 2002.

Čarman, Mojca: *Ženski liki v delih Suzane Tratnik. Diplomaska naloga*. Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko in Oddelek za sociologijo, 2007.

Fausto Sterling, Anne, How to build a man? V: *The gender /sexuality reader: Culture history, political aconomy*. New York: Routledge, 2007.

Foucault, Michael, *Zgodovina seksualnosti: Volja do znanja*. Ljubljana: ŠKUC, 2000.

Freud, Sigmund, *Metapsihološki spisi*. Ljubljana: Založba ŠKUC in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1987.

Freud, Sigmund, *Tri razprave o teoriji seksualnosti*. Ljubljana: ŠKUC in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1995.

Freud, Sigmund, O otroških seksualnih teorijah. V: *Spisi o seksualnosti*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo, 2006.

Freud, Sigmund, Otroška genitalna organiziranost: Dodatek k teoriji seksualnosti. V: *Spisi o seksualnosti*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo, 2006.

Freud, Sigmund, O ženski seksualnosti. V: *Spisi o seksualnosti*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo, 2006.

Giddens, Anthony, *Preobrazba intimnosti: Spolnost, ljubezen in erotika v sodobnih družbah*. Ljubljana: Založba/*cf, 2000.

Erving Goffman, *Stigma: notes on the management of spoiled identity*. London: Penguin Books, 1990.

Greif, Tatjana, Človekove pravice lezbijk. V: *Človekove pravice žensk: Uvodna pojasnila in dokumenti*. Ljubljana: Društvo Amnesty International Slovenije in Mirovni inštitut, 2004.

Hays-Gilpin, Kelley in Whitley, David S., Uvod: vpeljava spolov v preteklost. V: *Arheologija spolov*. Ljubljana: ŠKUC, 2000.

Čarman, Mojca: *Ženski liki v delih Suzane Tratnik. Diplomaska naloga*. Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko in Oddelek za sociologijo, 2007.

Hladnik, Miran, Slovenski ženski roman v 19. stoletju. V: *Slavistična revija*, 29/3 (1981), str. 259-296.

Hladnik, Miran, *Trivialna literatura*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1983.

Hladnik, Miran, 'Bodi svojemu moža pokorna' ali 'Če ti bo še kdaj kljubovala, kar trdo jo primi'. Ženska v minuli slovenski prozi. V: *Zbornik predavanj. XXXIII. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, 30. 6.-19. 7. 1997. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1997. Dostopno na internetu:
<http://www.ijs.si/lit/zenske.html>.

Jalušič, Vlasta, *Dokler se ne vmešajo ženske ... Ženske, revolucije in ostalo*. Ljubljana: Krt, 1992.

Kinsey, Alfred C., *Sexual behavior in the human male*. Bloomington in Indianapolis: Indiana University Press, 1998.

Kos, Janko, *Roman*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1983.

Kulenović, Muradif, *Metapsihologija nastranosti osebnosti*. Zagreb: ITRO Naprijed, 1986.

Kuhar, Roman, *Mi, drugi: Oblikovanje in razkritje homoseksualne identitete*. Ljubljana: ŠKUC, 2001.

Kuhar, Roman, *Medijska podoba homoseksualnosti: Analiza slovenskih tiskanih medijev od 1970 do 2000*. Ljubljana: Mirovni inštitut, 2004.

Lah, Andrijan, *Kratek pregled lahke književnosti*. Dostopno na:
www.zrss.si/doc/SLO_SLO_Andrijan%20Lah.doc (zadnji dostop 8. 10. 2007)

LaPlaca, Vincent, *Homosexuality and family*. Nottingham: Nottingham Trent University, 2000.

Marjanovič Umek, Ljubica (ur.), *Razvojna psihologija*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete, 2004.

Čarman, Mojca: *Ženski liki v delih Suzane Tratnik. Diplomaska naloga*. Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko in Oddelek za sociologijo, 2007.

Matajč, Vanesa, Podoba ljubezni. Podoba ženske v romantični literaturi. V: *Dialogi o ljubezni*. Ljubljana: Institutum Studiorum Humanitatis. Fakulteta za podiplomski humanistični študij, 2005.

Mihurko Poniž, Katja, *Shakespearove sestre: feminizem, psihoanaliza, literatura*. Ljubljana: Društvo za kulturološke raziskave, 2003.

Mihurko Poniž, Katja, *Drzno drugačna. Zofka Kveder in podobe ženskosti*. Ljubljana: Delta, 2003.

Mihurko Poniž, Katja, *Feministične literarnovedne raziskave – tukaj in zdaj*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 2005.

Moi, Toril, *Politika spola/teksta*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura, 1999.

Mozetič, Brane, Kratka zgodovina za začetnike. V: *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze v Ljubljani, 1995.

Mozetič, Brane, Literatura na margini? V: *Časopis za kritiko znanosti*, 25/185 (1997), str. 253-269.

Mozetič, Brane, Slovenski roman in lik homoseksualca. V: *Časopis za kritiko znanosti*. 29/202-203 (2001), str. 373-379.

Oakley, Ann, *Sex, Gender and Society*. London: Temple Smith, 1972, str. 158-172.

Pan, Maja, *Homofobija ni kul*. Ljubljana: Amnesty International Slovenija, 2007.

Planinšek, Franc in Šolinc, Matjaž, Transseksualizem. V: *Zbornik predavanj XXXV. podiplomskega tečaja kirurgije za zdravnike splošne medicine, od 4. - 6. februarja 1999*. Ljubljana: Kirurška klinika, Klinični center. Katedra za kirurgijo, Medicinska fakulteta, 1999.

Čarman, Mojca: *Ženski liki v delih Suzane Tratnik. Diplomaska naloga*. Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko in Oddelek za sociologijo, 2007.

Plummer, Ken, Izrekanje imena. V: *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze v Ljubljani, 1995.

Rebol Kotnik, Alenka, Tipologija ženskih oseb v pripovedni prozi avtorjev druge polovice 19. stoletja. V: *Jezik in slovstvo*, 52/2 (2007), str. 17-33.

Salome, *Lepotica noči in dneva*. Na:

http://www.ljudmila.org/siqrd/KeKe/K04_94/salome.htm (zadnji dostop 8. 10. 2007).

Showalter, Elaine, Feminizem in literatura. V: *Sodobna literarna teorija*. Zbornik. Ljubljana: Krtina, 1995.

Skubic, Romana, *Ljubezen in homoerotika v sodobnem slovenskem romanu. Diplomsko delo*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2006.

Slapšak, Svetlana, Ženska književnost, ženska pisava, ženske študije. V: *Vesela znanost I, II*. Ljubljana: KUD France Prešeren, 1991.

Slovar slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana: DZS, 2005.

Sturm-Schnabl, Katja, Ženska kot avtorica in lik v novejši slovenski književnosti. V: *Jezik in slovstvo*. 43/3 (1997/1998), str. 97-108.

Sukič, Nataša, Identitete devetdesetih. V: *Časopis za kritiko znanosti*. 25/185 (1997), str. 213-228.

Sukič, Nataša, Pisava je nekaj telesnega, ženske morajo pisati o svoji seksualnosti, o svoji erotizaciji. V: *Delo*. 49/89, (18. apr. 2007), str. 19.

Švab, Alenka in Kuhar, Roman, *Neznosno udobje zasebnosti: vsakdanje življenje gejev in lezbijk*. Ljubljana: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije, 2005.

Čarman, Mojca: *Ženski liki v delih Suzane Tratnik. Diplomaska naloga*. Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko in Oddelek za sociologijo, 2007.

Tratnik, Suzana, Queer: teorija in politika spolnega izobčenstva. V: *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze v Ljubljani, 1995a.

Tratnik, Suzana, L: *Zbornik o lezbičnem gibanju na Slovenskem 1984-1995*. Ljubljana: ŠKUC, 1995b.

Tratnik, Suzana, *Lezbična zgodba – literarna konstrukcija seksualnosti*. Ljubljana: ŠKUC, 2004a.

Tratnik, Suzana, Zanimajo me drugačne zgodbe. V: *Mentor*. 25/3 (2004b), str. 44-51.

Veliki slovar tujk. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2002.

Velikonja, Nataša, Narod, nacionalna država in homoseksualnost. V: *Časopis za kritiko znanosti*. 27/195-196 (1999), str. 137-151.

Velikonja, Nataša, Glej jih, odhajajoče. Reprezentacije homoseksualnosti v javnem prostoru v Sloveniji. V: *Časopis za kritiko znanosti*. 29/202-203 (2001), str. 395-409.

Velikonja, Nataša (ur.), *20 let gejevskega in lezbičnega gibanja*. Ljubljana: ŠKUC, 2004.

Vendramin, Valerija, Ženske v literaturi. Podobe, polemike in paradoksi. V: *Delta*. 3/3-4 (1997), str. 41-51.

Vendramin, Valerija, *Shakespearove sestre. Feminizem, psihoanaliza in literatura*. Ljubljana: Delta, 2003.

Wilson, Tom, Lezbijke študirajo kulturo. V: *Časopis za kritiko znanosti*. 25/185 (1997), str. 229-252.

Zakon o delovnih razmerjih. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije, 2002.

http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r00/predpis_ZAKO1420.html (zadnji dostop 9. 8. 2007)

Čarman, Mojca: *Ženski liki v delih Suzane Tratnik. Diplomski naloga*. Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko in Oddelek za sociologijo, 2007.

Zakon o registraciji istospolne partnerske skupnosti. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije, 2005.

http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r05/predpis_ZAKO4335.html (zadnji dostop 9. 8. 2007)

Zakon o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije, 2000.

http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r08/predpis_ZAKO2518.html (zadnji dostop 9. 8. 2007)

Ziherl, Slavko, Spolne motnje. V: *Psihijatrija*. Ljubljana: Litterapicta, Medicinska fakulteta, 1999.

Zorn, Jelka, Diskriminacija in stigmatizacija lezbijk v vsakdanjem življenju. V: *Delta*. 4/1-2 (1998), str. 131-150.

Zupan Sosič, Alojzija, Na literarnem otoku Berte Bojetu. V: *Jezik in slovstvo*. Letnik 43 (1998), št. 7/8, str. 315-330. Dostopno na:

<http://www.ff.uni-lj.si/publikacije/jis/lat1/043/78c02.htm> (zadnji dostop 21. 8. 2007).

Zupan Sosič, Alojzija, Označevanje literature žensk. V: *Slovensko-hrvaško slavistično srečanje: Prvo slovensko-hrvaško slovenistično srečanje: Zbornik referatov s Prvega slovensko-hrvaškega srečanja, ki je bilo v Novigradu od 25. do 27. marca 1999*. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 2001.

Zupan Sosič, Alojzija, *Zavetje zgodbe: Sodobni slovenski roman ob koncu stoletja*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura, 2003a.

Zupan Sosič, Alojzija, Razcvet romana: Sodobni slovenski roman ob koncu stoletja. V: *Slovensko-hrvaško slavistično srečanje: Zbornik referatov z Drugega slovensko-hrvaškega slavističnega srečanja, ki je bilo v Šmarjeških Toplicah od 5. do 6. aprila 2001: Drugo slovensko-hrvaško slavistično srečanje*. Ljubljana: Oddelek za slavistiko, Filozofska fakulteta, 2003b.

Zupan Sosič, Alojzija, Spolna identiteta in sodobni slovenski roman. V: *Primerjalna književnost*. 28/2 (2005), str. 93-113.

Čarman, Mojca: *Ženski liki v delih Suzane Tratnik. Diplomaska naloga*. Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko in Oddelek za sociologijo, 2007.

Zupan Sosič, Alojzija, *Robovi mreže, robovi jaza: Sodobni slovenski roman*. Maribor: Litera, 2006a.

Zupan Sosič, Alojzija, Spreminjanje spolne identitete v sodobnem slovenskem romanu. V: *Literatura in globalizacija: K vprašanju identitete v kulturah centralne in jugovzhodne Evrope v času globalizacije*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete, 2006b.

Zupan Sosič, Alojzija, Žanrski sinkretizem sodobnega slovenskega romana. V: *Primerjalna književnost*. 51/ posebna številka (2003b), str. 251-260. Dostopno tudi na: <http://www.ff.uni-lj.si/publikacije/sr/okvir.html> (zadnji dostop 19. 8. 2007).

Wittig, Monique, *Eseji*. Ljubljana: ŠKUC, 2000.

14.1 INTERNETNE STRANI

Jud, Ana, Usodna napaka matere narave. Položaj transseksualcev v Sloveniji. V: *Mladina*, 2001. <http://www.mladina.si/tednik/200133/clanek/spol1/index.print.html-l2> (zadnji dostop 27.3. 2007).

Ko se moški spremeni v žensko. http://www.ljudmila.org/siqrd/KeKe/K06_94/moskzens.htm (zadnji dostop 10. 8. 2007)

Puljak, Livia, *Transseksualnost i promjena spola*. Dostopno na: http://www.medicina.hr/seksualnost/clanci/transseksualnost_promjena_spola.htm (zadnji dostop 27. 3. 2007).

Čarman, Mojca: *Ženski liki v delih Suzane Tratnik. Diplomaska naloga*. Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko in Oddelek za sociologijo, 2007.

What is intersex? Dostopno na: http://www.isna.org/faq/what_is_intersex (zadnji dostop 31. 5. 2007).

Silicone Use: Illicit, Disfiguring, Dangerous. Dostopno na: <http://www.gender.org/advisories/silicone.html> (zadnji dostop 7. 5. 2007).

Ristović Čar, Ana, *Borka za drugačnost*. Dostopno na: http://www.gej.si/index.php?option=com_content&task=view&id=1136&Itemid=31 (zadnji dostop 16. 7. 2007).

Krščanski pristop problematiki istospolne usmerjenosti. Christian approach to issues of same-sex attraction. Dostopno na: <http://www.kapis.org/> (zadnji dostop 17. 6. 2007).

Myers, Donald P, *A Changed Man*. Dostopno na: <http://www.newsday.com/community/guide/lihistory/ny-history-hptjorg0,5016969.story?coll=ny-lihistory-navigation> (zadnji dostop 10. 8. 2007).

Benjamin, Harry. Dostopno na: <http://www.wpath.org/Documents2/socv6.pdf> (zadnji dostop 10. 8. 2007).

Transseksualnost. Dostopno na: <http://queeria.com/trans.aspx?id=3571> (zadnji dostop 10. 8. 2007).

Mamula, Maja, *Psihologija spolnosti: Skripta 2005/2006*. Dostopno na: http://www.ffri.hr/psirius/download/skripte/izborni/spolnost/Psihologija%20spolnosti_skripta_2006.PDF (zadnji dostop 10. 8. 2007).

Tratnik, Suzana, *Borka za drugačnost*. Dostopno na: http://www.ljudmila.org/~tratniksu/intervju_Car.htm (zadnji dostop 11. 8. 2007)

IZJAVA O AVTORSTVU

Podpisana MOJCA ČARMAN, študentka Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, izjavljam, da je diplomsko delo z naslovom ŽENSKI LIKI V DELIH SUZANE TRATNIK pod mentorstvom Alojzije Zupan Sosič in Milice Antić Gaber, moje avtorsko delo.

V diplomskem delu so uporabljeni viri in literatura korektno navedeni; teksti niso prepisani brez navedb avtorjev.

Mojca Čarman